

ከዚህ በላይ በቀረበው የሠንጠረዥ መረጃ እንደሚነበበው ፡ በ1933 - 1945 በኢትዮጵያ ብሔራዊ መልሶ ያገር ግምባታና የኤርትራ ነፃነት ትግል ዘመን ፡ ከኤርትራ ተወላጆች ከ1600 በላይ የሚሆኑት በመንግሥት ሥራ በልዩ ልዩ የሥልጣንና አላፊነት ደረጃዎች አገሪቱን በግምባር ያገለግሉ ነበር ። በ2000 የሚቆጠሩት ሌሎች ደግሞ በልዩ ልዩ ማዕረግና አላፊነት የአዲሱ ብሔራዊ የጦር ሠራዊት አባሎችና አደራጆች ነበሩ ። እንዲሁም ከ2200 በላይ የሚሆኑት በመሀል አገር በልዩ ልዩ ከተሞችና የአስተዳደር አካባቢዎች በተለያዩ የሥራ መስኮች ተሰማርተው የሚኖሩ ዜጎች ነበሩ ።

ባጭሩ በ1940ዎቹ በአንድ ሚሊዮን ከሚገመተው ከኤርትራ ጠቅላላ ሕዝብ በ200,000 የሚቆጠረው ወይም ሆኖ በመቶ የሚሆነው በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች በባዕዳን እጅ ከነበረው ከትውልድ ክፍለ ሀገሩ ሸሽቶ በመሀል አገር በተለያዩ ከተሞችና የአስተዳደር አካባቢዎች ይኖር ነበር ።²⁰

ከዚህ በላይ በቀረበው ጥቅል የታሪክ ትንተና የ1928 - 1933 የፋሽስቶች ጦርነት በኢትዮጵያ ፤

1. የቀድሞ ባሮችና ገባሮችን ማህበራዊ አርነት ፤
2. በ1928 በትግራይ በኦጋዴን በባሌና በሲዳሞ የጦር ግምባሮች የአካባቢ ጦርና የጦር አበጋዞች ፍጻሜ ፤
3. በደቡብ ኢትዮጵያ ዱሮ በማዕከላዊው መንግሥት ሥር የተያዘው የሕዝብ መሬት እንደገና በሕዝቡ እጅ መግባት ፤
4. ብሔራዊ የከተማ ፣ የመገናኛ የንግድ ፣ የፋብሪካ የወዛደር መደብ ዕድገት ፤
5. ብሔራዊ የአርበኞች ክስተትና የነፃነት ትግል ፤
6. የንጉሡ የመሳፍንቱና የመኳንንቱ ስደት ፤
7. በአገሪቱ የአስላም ማህበረሰብ የፖለቲካ ንቃትና ዕድገት ፤
8. የሚሲዮናውያን ሃይማኖትና ትምህርት ዕድገትና መስፋፋት ፤
9. የኤድትራ ብሔራዊ የነፃነት ትግል መነሻ ፣ ጥያቄዎችን ጨምሮ በፖለቲካ ፣ በኢኮኖሚ ፣ በሃይማኖት ፣ በትምህርት በባህል መስኮችና ተግባራት ብዙ መሠረታዊ ሁኔታዎችን ሂደቶችንና ኃይሎችን ያስከተለ ሁለአቀፍ አገር አቀፍ የመከራ የሞት ፣ የጥፋት ፣ የእርነት ፣ የለውጥ ፣ የዕድገት ባጭሩ የብዙ ትራጂዎች ዘመን እንደሆነ ለግ የት ተችሏል ።

ክፍል ሁለት

የጅምር ካፒታሊዝም ላዕላይ መዋቅር

1933-1966

ምዕራፍ 1. ፍጹማዊው የዘውድ ሥርዓት ምዕክልና

የመንግሥት አደረጃጀትና አገልግሎት

በአለፈው ምዕተ ዓመት በተከታታይ የተነሱ የኢትዮጵያ ነገሥታት ቴዎድሮስ ፤ ዮሐንስና ምኒልክ በየዘመናቸው ጠንካራ የሆነ ማዕከላዊ የዘውድ ሥርዓት ለአገሪቱ ብሔራዊ አንድነትና ግምባታ አስፈላጊ የፖለቲካ መሠረትና መሣሪያ ነው የሚል ብርቱ የፖሊሲ አቋም ነበራቸው ።

በዚህ አቋማቸው አጼ ቴዎድሮስ በተቃዋሚ ጉልተኛ መሳፍንቶችና ቤተ ክርስቲያን ላይ በጦር ኃይል ጠንካራ የሆነ ማዕከላዊ የዘውድ ሥርዓት ለመገንባት ሞክረው ሳይሳካላቸው ቀረ ። እንዲሁም አጼ ዮሐንስ ሃይማኖትን እንደ መሣሪያ በመጠቀም በኢትዮጵያ በሀውርታዊ ሕብረተሰብ ብርቱ ማዕከላዊ የዘውድ ሥልጣንና ሥርዓት ለመገንባት የነበራቸው የፖሊሲ ዕቅድና ተግባር በውጭ ኃይሎች ግፊት ከሸፈ ።

የአጼ ቴዎድሮስና የአጼ ዮሐንስ የአገር ግምባታ ፖሊሲና ተግባር በተከታታይ በመቅደላና በመተማ ጦር ሚዳዎች ከፈረሰ በኋላ ፤ አጼ ምኒልክ በአርሶ አደሩ መደብ ላይ የጉልተኛ መሳፍንቶችንና የቤተክርስቲያንን የኢኮኖሚና የፖለቲካ ጥቅም በማስከበር በዘመናቸው የማዕከላዊውን ዘውድ ሥልጣንና ሥርዓት ቢኃይል አጠናክሩ ።

ነገር ግን በዘመነ መንግሥታቸው ፍጻሜ በአካባቢ ኢኮኖሚና በግል ጦር የተደራጁ ጉልተኛ መሳፍንቶች የማዕከላዊው ዘውድ ሥልጣን ባላንጣዎች ፤ ታላላቅ የገባርና የባርያ ጌቶች ፤ ዘመናዊ ትምህርትና አዲስ የፖለቲካ አሳብ የማይደገፉ ኃይሎች ሆነው ተከሰቱ ። በመሆኑም በድህረ ምኒልክ ከውጭ የአገሪቱን ቀለበት ዙሪያ የያዙ ኢምፔሪያሊስቶች ከውስጥ ደግሞ የአካባቢ ጉልተኛ መሳፍንቶች ፤ የመሬት ፤ የገባር ፤ የባርያ ፤ የአገር መከላከል ፤ የጉሳ ፤ የቋንቋና የሃይማኖት ጥያቄዎች የኢትዮጵያ ድርብርብ ፖለቲካዊ ኢኮኖሚያዊ ማህበራዊ ብሔራዊ ችግሮች ሆነው ተከሰቱ ። በአካባቢ ኢኮኖሚና በግል ጦር ተጠናክረው የተደራጁ ኃይላችን መሳፍንቶችና ከፍተኛ የጦር ሹማማችነት እርስ በርሳቸው በሥልጣን አንጃ ተከፍለው በሥልጣን ጉዳይ ሕብረተሰቡን ወደ የእርስ በርስ ጦርነት መሩ ። ዘመናዊ ትምህርትና የአገር ግምባታ ሥራ ተረሳ።

በዚህ በጉልተኞቹ የሥልጣን ጦርነት በመጨረሻ በክፍለ ሀገርና በማዕከል ደረጃ ከባላንጣዎቻቸው የበለጠ ጠንካራ የሆነ የኢኮኖሚ መሠረትና የኢንቴሌጂንሲያው ድጋፍ የነበራቸው ደጃዝማች ተፈሪ መኰንን፤ በኋላ አጼ ኃይለ ሥላሴ በኃይል ያልተደራጁ የሥልጣን ጠላቶቻቸውን አሸንፈው በ1909 ኩዴታ ርዕሰ ብሔር ተብለው በአባታቸው በምኒልክ ዙፋን ላይ በተቀመጡ በንግሥተ ነገሥታት ዘውዲቱ ሥር የመን ግሥት ሥልጣን በከፊል እንደጨበጡ ይታወቃል ።

ከ1909 እስከ 1923 ድረስ በሥልጣን ትግል አሸናፊው ተፈሪ ኃይለ ሥላሴ በፖለቲካ ታክቲክ የአገሪቱን የኢንቴሌጂንሲያና የነጋዴ ክፍሎችን በፖለቲካ ጠላቶቻቸው ላይ ከጉናቸው አሰለፉ ። የአንግሊዝ፤ የፈረንሳይና የኢጣሊያ ኢምፔሪያሊስቶችንም ወቅታዊ የፖለቲካና የመሣሪያ ድጋፍ አገኙ ። የአገሪቱን የፖሊስ፤ የጦርና የፀጥታ ድርጅቶችን በቁጥጥራቸው ስር አደረጉ ። በእነዚህና በሌላም ልዩ ልዩ የትግል መንገዶችና መሣሪያዎች በምኒልክ መሳፍንቶችና የጦር አለቆች ላይ ማዕከላዊ የዘውድ ሥልጣንና ሥርዓትን የ1923 ሕገ መንግሥት ጨምሮ በጦር፤ በድርጅትና በሕግ የበለጠ አጠናክረውና አማክለው ገነቡ ።

በዚህ የትግል ወቅት ድል አድራጊው ንጉሥ በአገሪቱ ጅምር የካፒታሊዝም ሥርዓትን ለማስፋፋት የተወሰኑ ዘመናዊ የፖለቲካ፤ የአስተዳደር የሕግ፤ የትምህርት፤ የሕትመት፤ የጋዜጣ፤ የጤና፤ የገንዘብ፤ የግብር፤ የከተማ፤ የመንገድ፤ የመገናኛ፤ የፖሊስና የጦር ሥራዎችንና ድርጅቶችን ጀመሩ ። ከሕግ አንፃር የባርነትንም ሥርዓት የሚቃወሙ አዋጆችን አወጡ ። የውጭ መምህራንና የፖለቲካ አማካሪዎችን ወደ አገር ውስጥ አስገቡ ። አገሪቱንም የዓለም መንግሥታት ሊግ አባል አደረጉ ።

በመጨረሻም የ1928-1933 የፋሽስቶች ወረራ በአንድ በኩል የጉልተኛ መሳፍንቶችን በአካባቢ ኢኮኖሚና በግል ጦር የተደራጀውን ኃይል በመደምሰስ በሌላ በኩል ደግሞ በቅድመ ወረራ ለጉልተኛው የገዢ መደብ የኢኮኖሚና የፖለቲካ መሠረቶች የነበሩ የገባርና የባርያ ሥርዓቶችን በማጥፋት በድህረ ጦርነት ለካፒታሊዝም ዕድገትና ለማዕከላዊው የዘውድ ሥልጣንና ሥርዓት ምዕከልና የበለጠ አስተዋጽኦ አደረገ ።

በተጨማሪም በድህረ ጦርነት በአንግሊዝ ኢምፔሪያሊዝም ተፅዕኖ ሥር አገሪቱን በትምህርት፤ በአስተዳደር፤ በጦር፤ በፖሊስ፤ በፀጥታ፤ በቢሮክራሲ፤ በመንገድ፤ በመገናኛ፤ በንግድና በገንዘብ ሥራዎችና ድርጅቶች መልሶ ለመንገዳት የተወሰዱ እርምጃዎችና በ1945 የኤርትራ በነፃነት ከእናት አገር ጋር እንደገና መቀላቀል በአንድነት ተደምረው በአንድ በኩል ማዕከላዊውን የዘውድ ሥልጣንና ሥርዓት የበለጠ አጠናክሩ፤ በሌላ በኩል ደግሞ በኢትዮጵያ ለፊውዶ ቡርሂ ጥምር ማለትም ለከፊል ፊውዳልና ለከፊል ካፒታሊስት ሥርዓት ዕድገት አመች ሁኔ

ታዎችን ፈጠሩ ። በዚህ ታሪካዊ ሁኔታና መንገድ በመሠረቱ ጥንታዊውን የዘውድ ሥልጣንና ሥርዓት ሊቃረኑ የሚችሉ አዳዲስ ግህበራዊ የከተማ፤ የነጋዴ፤ የሠራተኛ፤ የተማሪና የወታደር ክፍሎች ተፈጠሩ ። በተለይም ብሔራዊ የሠራተኛና የኢንተሌጂንሲያ ክፍሎች በቁጥርና በንቃትም በፍጥነት እየደጉ ሄዱ ።

ባጭሩ፤ በኢትዮጵያ ከ1850 እስከ 1945 ድረስ በአጼ ቴዎድሮስ፤ በአጼ ዮሐንስ፤ በአጼ ምኒልክና በአጼ ኃይለ ሥላሴ ተከታታይ ዘመናት በማዕከላዊው የዘውድ ሥልጣንና በአካባቢ ተፃራሪ ኃይሎች መካከል የተካሄደው የሥልጣን ትግል በበሀውርታዊ ሕብረተሰብ ላይ ያሳደረውን ፖለቲካዊ፤ ኢኮኖሚያዊና ግህበራዊ ተጽዕኖ በግምገማ ለማወቅ አገሪቱን በሦስት ታሪካዊ አካባቢዎች ማለትም በኤርትራ፤ በደቡብና በመሀል ሰሜን ክፍላት ሀገር ክፍሉ በሥፍራና በጊዜ ማገናዘብ ይቻላል ።

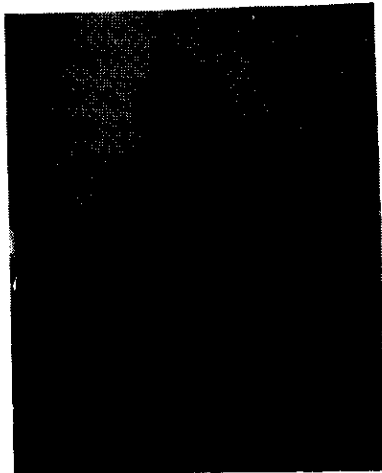
አንደኛ ኢጣሊያኖች፤ በ1881 ኤርትራን በኃይል እንደ ቅኝ ግዛት ከያዙት በኋላ በአንድ በኩል የክፍለ አገሩን ጥንታዊ የሐግሴን፤ የአካላ ጉዛይና የሠራዩ መሳፍንታዊ የገዢ ቤተሰቦችን በተለይ መርጠው አጠፉ፤ በሌላ በኩል ደግሞ በከተማና በፋብሪካ አካባቢ ለጅምር ብሔራዊ ንዑስ ቡርሂ መደብ ዕድገት ቅድመ ሁኔታዎችን ፈጠሩ ። በመሆኑም ከአብዮቱ ዋዜማ ጀምሮ የኤርትራ ንዑስ የቡርሂ መደብ በተለይም ከ1955 በኋላ የጀብሃ አመፅ በአገሪቱ ውስጥ ዘውዳዊ ሥርዓትን የሚያዳከም አንድ ኃይል ሆኖ ተገኘ ።

ሁለተኛ፤ በደቡብ በቀድሞ ዘጠኙ የደቡብ ሸዋ፤ የኦርሲ፤ የሐረርጌ፤ የባሌ፤ የሲዳሞ፤ የጋሞጉፋ፤ የከፋ፤ የኢሉባቦርና የወለጋ ክፍላት ሀገር የምኒልክን አስተዳደር የተቃወሙ የአካባቢው ጥንታዊ የገዢ ቤተሰቦችና ተከታታዮቻቸው በኃይል ከሥልጣን እንደ ተወገዱ ይታወቃል ። በሌላ በኩል ደግሞ ነባር የአካባቢ ሕዝቦች በገባርነት ተያዙ ። በመሆኑም እስከ አብዮቱ ድረስ በደቡብ ክፍላት ሀገር የመሬት፤ የብሔረሰብ፤ የቋንቋ፤ የሃይማኖትና የባህል ችግሮች የአካባቢው ገጽታዎች ሆኑ ። እነዚህን የአካባቢ ችግሮች በማስከተሉ የደቡብ ገባርና ጢሰኛ ሕዝቦች በአመዛኙ ከመጀመሪያ እስከ መጨረሻ የዘውድ ሥርዓት ደጋፊዎች አልነበሩም ። ባጭሩ የደቡብ ታላቁ የብሔረሰብና የመሬት ችግር በአብዮቱ ዋዜማ የአገሪቱ ዋናው ብሔራዊ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ጥያቄ ሆነ ።

ባንፃሩ በደቡብ ክፍላት ሀገር የመንግሥቱ ሰፋሪ ወታደሮችና ባሊሥ ልጣኖች ከነባር ባላባቶች ጋር በአካባቢው ሕዝቦች ላይ የኢኮኖሚና የፖለቲካ ጥቅማቸው ከማዕከላዊው የዘውድ ሥርዓት ጥንካሬ ጋር በቅርብ የተያዙ ስለነበር፤ ከመጀመሪያ አንስተው የዘውድ ሥርዓትና ሥልጣን በተመለከተ በአካባቢው የአመፅ ኃይሎች ላይ የዘውዱ ታማኝ አገልጋዮች እንደነበሩ በዚህ ጥናት ከዚህ በላይ በክፍል አንድ ተገልጿል ።

ሦስተኛ ፤ በኤርትራና በደቡብ መካከል በሰሜን ደጋማ ክልል የት ግራይ የየጁ ፤ የወሎ ፤ የላስታ ፤ የጉንደር ፤ የጉጃምና የሰሜን ሸዋ የገዥ ቤተሰቦችና ተከታዮቻቸው በአጼ ቴዎድሮስ ፤ በአጼ ዮሐንስ በአጼ ምኒልክና በአጼ ኃይለ ሥላሴ ተከታታይ ዘመናት ለመንግሥት ሹመትና ጉልት እርስ በርሳቸው የሚወዳደሩ የአካባቢ ዋና የፖለቲካ ቡድኖች ፤ በፖለቲካ ጋብቻ ፤ ሹመትና ጉልት የሥልጣንና የሀብት ጥቅም ሲያገኙ የማዕከላዊው ዘውድና መንግስት ታማኝ አገልጋዮች የሚሆኑ በአንፃሩ ደግሞ የመንግሥት ሹመትና ጉልት ሳያገኙ ሲቀሩ በማዕከላዊ ዘውድና መንግሥት ላይ በአመፅ የሚነሱ የአካባቢውን ሕዝብ በግልጽና በሰውር መንገዶች ለአመፅ የሚቀስቅሱ መሳፍንታዊ የፖለቲካና የአመፅ ኃይሎች ሆነው እንደ ተከሰቱ የሚታወስ ነው ።²

ባጭሩ በአለፈው ምዕተ ዓመት በኢትዮጵያ በሀውርታዊ ሕብረተሰብ በታላቅ ብሔራዊ ትግል ተጠናክሮ የተገነባው ማዕከላዊው የዘውድ ሥርዓትና በአገሪቱ ታሪካዊ ዕድገት በኤርትራ ፤ በደቡብና በሰሜን ደጋ አካባቢዎች የተፈጠሩ ውስብስብ ጉሳዊ ፤ ፖለቲካዊ ፤ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ ችግሮችን ሆነ በአጠቃላይ በሕብረተሰቡ ዘንድ የተፈጠሩ መሠረታዊ የዕድገትና የመደብ ቅራኔዎችን ለመፍታት የማያስችል የፖለቲካ መሣሪያ ፤ ለሕብረተሰቡ ብሔራዊ የአንድነትና የእኩልነት አርማ፤ የማህበራዊ ዕድገት ጉዳና ቀያሽ ኃይል ለመሆን አልቻለም ። ይልቁንም በሕብረተሰቡ ዘንድ የአካባቢና የመደብ ቅራኔዎችን የበለጠ በማባባስ ለታላቁ የ1966 ሕዝባዊ አብዮት ፍንዳታ ዋነኛው ሥርዓታዊ ምክንያት እንደሚሆን ከዚህ በታች ይታያል ።

ምጥጥ ፤ Guebre Selassie, Mendlik II (1930).

የላዕላይ መዋቅር ግምባታ

የአንድ ሥርዓት የኢኮኖሚ ታህታይ መዋቅሩ (መሠረቱ) እና የፖለቲካና ማህበራዊ ላዕላይ መዋቅሩ (ድርጅቱ) የማይነጣጠሉ መንትያ ፈርጆች ናቸው ።³ የሁለቱ ፈርጆች አለመጣጣም ደግሞ በሕብረተሰቡ ዘንድ በምርት ግንኙነት ለውጥ ወይም ማህበራዊ አብዮት እንደሚያስከትል ታሪክ ያስተምረናል ።⁴

በሀያኛው ምዕተ ዓመት በኢትዮጵያ ከውጭ የኢምፔሪያሊዝም ግፊት ከውስጥ ደግሞ የዘውድ ሥልጣን ምዕክልና ለፊውዶ ቡርጂዊዎች ሥርዓት ዕድገት ቅድመ ሁኔታዎችን ፈጠሩ ። በዚህ ሂደት ከ1933 እስከ 1966 ድረስ የሥርዓቱ የታህታይ መዋቅሩና የላዕላይ መዋቅሩ አለመጣጣም ባጭር ጊዜ ውስጥ በኅብረተሰቡ ዘንድ አብዮታዊ የሥርዓት ለውጥ አስከተለ ።

በተጠቀሰው አጭር የሽግግር ወቅት የተማከለ ፍጹም ዘውዳዊ ሥልጣናቸውን በመጠቀም አጼ ኃይለ ሥላሴ በሚከተሉ ንጉሣዊ ሹመቶች፤ ትእዛዞች ፤ ድንጋጌዎችና አዋጆች ማለትም ፤⁵

1. በግንቦት 2 ቀን 1933 ፤ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ሹመት ፤
2. በህዳር 16 ቀን 1934 ፤ “ያገር ግዛት ደንብ” ድንጋጌ ቁጥር 1 ፤
3. በጥር 23 ቀን 1934 ፤ “የሕዝብ ፀጥታ ጥበቃ” እዋጅ ቁጥር 4 ፤
4. በጥር 24 ቀን 1934 ፤ “የዳኝነት ሥራ” ፤ አዋጅ ቁጥር 2 ፤
5. በጥር 24 ቀን 1934 ፤ “የፖሊስ ኃይል ግደራጃ” ፤ አዋጅ ቁጥር 6 ፤
6. በመጋቢት 1 ቀን 1934 ፤ “የቤተ ክርስቲያን ለስተዳደር ደንብ” ድንጋጌ ቁጥር 2 ፤
7. በመጋቢት 21 ቀን 1934 ፤ “የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ” ፤ አዋጅ ቁጥር 3 ፤
8. በሚያዝያ 22 ቀን 1934 “የቃዲዎች ፍርድ ቤት” ፤ አዋጅ ቁጥር 12 ፤
9. በጥቅምት 21 ቀን 1935 ፤ “የዐቃብያን ሕግ” ፤ አዋጅ ቁጥር 29 ፤
10. በህዳር 1935 ፤ የብሔራዊ ሽንጉ ሲያሜ ፤
11. በጥር 21 ቀን 1935 ፤ “የሚኒስትሮች ሥልጣንና ሥራ” ፤ ትእዛዝ ቁጥር 1 ፤
12. በመስከረም 19 ቀን 1936 ፤ “የሚኒስትሮች ሥልጣንና ሥራ ግጃ ሻያ” ፤ ትእዛዝ ቁጥር 2 ፤

18. ኢቡኑ ማቴዎስ (1835 - 1910)

ግንባታ : Guebre Selassie, Menelik II (1930).

13. በጥር 21 ቀን 1936 ሥ“ የወህኒ ቤቶች ”፤ አዋጅ ቁጥር 45፤
14. በግንቦት 21 ቀን 1936 ሥ“ የቃዲዎችና የናኢባዎች ጉባኤ ”፤ አዋጅ ቁጥር 62 ፤
15. በሐምሌ 21 ቀን 1936 ሥ“ የጦር ወራጃት ማስተዳደሪያ ” ፤ አዋጅ ቁጥር 68 ፤
16. በነሐሴ 21 ቀን 1936 የሚሲዮናውያን የሃይማኖት ፤ የቋንቋና የትምህርት ፖሊሲ ፤ ድንጋጌ ቁጥር 3 ፤
17. በመስከረም 21 ቀን 1937 ፤ የመንግሥት ሂሳብ ቁጥጥርና ኦዲት ፤ አዋጅ ቁጥር 69 ፤
18. በመጋቢት 21 ቀን 1937 ፤ የማዘጋጃ ቤት ፤ አዋጅ ቁጥር 74 ፤
19. በሐምሌ 21 ቀን 1938 ፤ የመንግሥት ሂሳብ ቁጥጥርና ኦዲት ፤ አዋጅ ቁጥር 79 ፤
20. በሰኔ 21 ቀን 1938 ፤ ያገር ግዛት ደንብ ማሻሻያ ፤ ድንጋጌ ቁጥር 6 ፤
21. በግንቦት 21 ቀን 1939 ፤ የዘዋሪዎች ፤ የቦዘኔዎችና የወርበሎች ፤ አዋጅ ቁጥር 89 ፤
22. በሰኔ 21 ቀን 1939 ፤ የአጥቢያ ጻዋች ፤ አዋጅ ቁጥር 90 ፤
23. በ1948 የተሻሻለ ሕገ መንግሥት ፤
24. በሐምሌ 16 ቀን 1949 ፤ የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ፤ አዋጅ ቁጥር 158 ፤
25. በ1949-50 ከጃፓን አማካሪዎች ቡድን በቀረበው የፓርላሜንታሪ ያንዝም ጥገና ትምህርት ፤
26. በሚያዝያ 27 ቀን 1952 ፤ የባህር ሕግ ፤ አዋጅ ቁጥር 164 ፤
27. በሚያዝያ 27 ቀን 1952 ፤ የፍትሐብሔር ሕግ ፤ አዋጅ ቁጥር 165፤
28. በሚያዝያ 27 ቀን 1952 ፤ የንግድ ሕግ ፤ አዋጅ ቁጥር 166 ፤ የሥርዓቱን የላዕላይ መዋቅር ሕገ፤ አጠናክረው ገነቡት ።

በዚህ ረገድ፤ እነዚህ ተመርጠው የቀረቡ የአገሬው የሹመት ፤ የትእዛዝ ፤ የድንጋጌና የአዋጅ ውሳኔዎች በተማከለው የዘውድ ሥርዓት ሥር ፤ የመንግሥቱን የሥልጣን ፤ የመስተዳድር ፤ የመከላከያ ፤ የፍትሕና የቁጥጥር አካላትንና ሥራዎችን በአጼው የበላይ ሥልጣን ሥር አደረጉ ። በአጼው መልካም ፈቃድ የተፈጠሩ የመንግሥቱ ብሔራዊ ሸንጎ ጠቅላይ ሚኒስትር፤

ጸሐፊ ትእዛዝ ፤ ሚኒስትሮችና የሚኒስትሮች ምክር ቤት ፤ የዘውድ ምክር ቤት ፤ የአገሬው ልዩ ካቢኔ ፤ ከፍተኛ የጦር ፤ የፀጥታና የፖሊስ ዠጉም ተች በሕጉ መሠረት የተሰጣቸውን ሥልጣንና አላፊነት ተከትለው የሚሠሩ ሳይሆኑ እንደ ጥንቱ አፈ ንጉሥ የአጼው የሥራ አማካሪዎችና ደጋፊዎች ብቻ ነበሩ ።

በ1923 ሕገ መንግሥት በአካባቢው ባላባቶች ምርጫ ፤ በ1948 ሕገ መንግሥት ደግሞ በተጥታ በሕዝብ ምርጫ የተፈጠረው የብሔራዊ ሸንጎው የሕገ መንግሥት ምክር ቤትም ቢሆን በዚህን ብቻ ብቻ ሳይሆን በሀብት ሚዛን የተመረጡ የገጠር ጉልተኞችና የከተማ ከበርቱዎች መስብሰቢያ ምክር ቤት በመሆኑ ለሕዝቡ ጥቅም ቁጥ የአጼውን ፍጹም የበላይ ኃይልና ሥልጣን የሚቃወም የፖለቲካ አካልና መድረክ ሊሆን አልቻለም ።

በተቃዋሚዎቻቸው ላይ የተማከለ ዘውዳዊ ፍጹም ሥልጣናቸውን በድርጅት ኃይል የበለጠ ለማጠናከር ሥራው እግዚአብሔር አጼ ኃይለ ሥላሴ በእንግሊዝ ፤ በአሜሪካ ፤ በስዊድን ፤ በስዊስ ፤ በፈረንሳይ ፤ በሕንድ ፤ በዩጉዝላቪያና በጃፓን አማካሪዎችና አስልጣኞች እርዳታ የተሠሩና ከዚህ በላይ የተጠቀሱ ዘመናዊ የገንዘብ ፤ የአስተዳደር ፤ የፀጥታ ፤ የፖሊስ ፤ የጦር ፤ የሕግ ፤ የፍርድና የወህኒ ቤት ድርጅቶችን መሥርተው በቁጥጥራቸው ሥር አዋሉ ።

ይህ የአጼው ጠንካራ የቅጣት ክንድ በመጀመሪያ ያረፋባቸው በኢትዮጵያ ገበሬዎች የቀድሞ አርበኞችና ብሄረሰቦች ላይ ነበር ። በዚህ አኳያ ለምሳሌ ፤ የአጼው የመጋቢት 1934 አዋጅ ቁጥር 3 በተራ ሌቦች ላይ የሞት ቅጣት ፤ የግንቦት 1939 አዋጅ ቁጥር 89 ደግሞ ከገጠር በልዩ ልዩ ማህበራዊ ችግሮች ተሰደው በከተማ በሚኖሩ ሥራ አጥ ለማኞች ላይ “ዝዋሪዎች” “ወርበሎች” እና “ቦዘንተኞች” በሚል ክስ ከሰድስት ወር እስከ ሁለት ዓመት የሚደርስ የእስራት ቅጣት ደነገገባቸው ።

ይህ ሁሉ ሲሆን የአጼውን የተማከለ ዘውዳዊ ሥልጣን ከማዕከል ለመጀመሪያ ጊዜ የተቃወሙ ግለሰቦች አንዳንድ የቀድሞ አርበኞች ነበሩ። ከእነዚህ አርበኞች ፤ ደጃዝማች በላይ ዘለቀ በአመጽ ወንጀል ተከሰው የመንግሥቱ ታላላቅ መሳፍንቶችና መኳንንቶች በተገኙበት በንጉሡ ዙፋን ችሎት የሞት ቅጣት ተፈርዶባቸው በጥር 5 ቀን 1937 ከቀድሞ የኢጣሊያ ባንዳ ወንጀለኞች ጋር በአዲስ አበባ ከተማ በአደባባይ ተሰቀሉ ። በ1940ዎቹ መጀመሪያ ደግሞ የቀድሞ አርበኞች ቤትወደድ ነጋሽ በዛብህና ደጃዝማች ታክለ ወልደ ሐዋርያት እንዲሁም በአመጽ ወንጀል ተከሰው በረጅም ጊዜ እስራት ተቀጡ ።

በተጨማሪም በኢትዮጵያ በሀውርታዊ ሕብረተሰብ የተማከለ የአጼው ዘውዳዊ ሥርዓትና ሥልጣን የብሔረሰብ ፤ የቋንቋ ፤ የሃይማኖትና የባህል ጭቆና መግሪያ ሆነ ። ይህ የዘውዳዊ ሥርዓት ጭቆና በመንግሥታዊ ሕግና ፖሊሲ በግልጽ የተከሰተው ከዚህ በላይ በተጠቀሱ በአጼው የመጋቢት 1934 የቤተ ክርስቲያን አስተዳደር ደንብ ድንጋጌ ቁጥር 2 ፤ የሚያዝያ 1934 የቃዲዎች ፍርድ ቤት አዋጅ ቁጥር 12 ፤ የግንቦት 1936 የቃዲዎችና የናኤባዎች ጉባኤ አዋጅ ቁጥር 62 ፤ የነሐሴ 1936 የሚሲዮናውያን ማህበር ድንጋጌ ቁጥር 3 እና የ1948 የተሻሻለ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 125 እና 126 ውስጥ ነው ።

በመጋቢት 1934 የቤተ ክርስቲያን አስተዳደር ደንብ ለመንግሥቱ ምርጥ የሃይማኖት ድርጅት ግብር የማይከፈልበትን ታላቅ የመሬት ርስትና ጉልት ተሰጠ ። በሌላ በኩል በሚያዝያ 1934 እና በግንቦት 1936 የቃዲዎችና የናኤባዎች አዋጆች በወቅቱ እስላሞችን በክርስቲያኖች ላይ በሚደገፉ የኢጣሊያና የእንግሊዝ የቅኝ ግዛት ወገናዊ ፖሊሲዎች የፖለቲካ ግንዛቤያቸው ተቀስቅሶ ለነበረው ለአገሪቱ የእስልምና ሃይማኖት ተከታይ ዜጎች ምንም የኢኮኖሚና የፖለቲካ ጥቅም ሳይሰጣቸው በሃይማኖታቸው መሠረት የጋብቻ ፤ የቤተሰብና የንብረት ውርስ ጉዳዮቻቸውን በሽሪና ልዩ ፍርድ ቤት እንዲፈጽሙ በሕግ ተወሰነ ።

በነሐሴ 1936 የሚሲዮናውያን የሃይማኖት ፤ የቋንቋ የትምህርት ድንጋጌ ቁጥር 3 የኢትዮጵያ መንግሥታዊው ሃይማኖት የኦርቶዶክስ ክርስትና ቋንቋ ደግሞ የመንግሥቱ ኦሪጲላዊ ልሳን አማርኛ እንደሆነ ተደነገገ ። የውጭ አገር ሚሲዮናውያንም በአገሪቱ ገጠር መንግሥታዊ ሃይማኖት ባልተስፋፋባቸው የአዋግውያን አካባቢዎች ለነባር ሕዝብ ሃይማኖታቸውን ከዘመናዊ ትምህርት ጋር በራሱ በአካባቢው ሕዝብ ቋንቋ ሳይሆን የአገሪቱ የትምህርት ብቸኛው ልሳን እንዲሆን በተመረጠው ኦሪጲላዊ ቋንቋ ብቻ እንዲከተሉ ትኩረት ሰጠ ። ይህ የ1936 የመንግሥቱ የሃይማኖት ፤ የቋንቋ ፤ የትምህርትና የባህል ፖሊሲ እስከ አብዮቱ ድረስ በኢትዮጵያ በሀውርታዊ ሕብረተሰብ ውስጥ አንድ ታላቅ የጭቆና መግሪያ ሆነ ። የ1948 የተሻሻለው ሕገ መንግሥት የ1936 የሃይማኖትና የቋንቋ ወገናዊ ፖሊሲን በሕገ መንግሥታዊ መሠረትና መግሪያ የበለጠ አጠናክረ ።

ከዚህ በላይ የተጠቀሱ የፈውዶ - ቡርሻ ሥርዓት ግምባታ ሕጎች የመንግሥቱን የመስተዳደር አካል በሁለት የቢሮክራሲ ግዙፍ ዘርፎች ማለትም በማዕከልና በክፍለ ሀገር ክፍለው ገነቡት ። በአጼው የግንቦት 1933 ሹመት ሰባት ያገር ግዛት ፤ የጽሕፈት ፤ የውጭ ጉዳይ ፤ የትምህርት ፤ የፍርድ ፤ የንግድና የኢንዱስትሪ የፖስታ የቴሌግራፍና የቴሌፎን ሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶች የሚገኙበት የሚኒስትሮች ምክር ቤት ፤ የመስተዳደሩ ማዕከላዊ አካል ሆኖ እንደ ተመሠረተ ይታወቃል ። በአጼው የበላይ ዘውድ ሥር እንደ ወቅቱ ሁኔታ በፀሐፊ ትእዛዝ ወይም በጠቅላይ ሚኒስትር የሚመራው የመስተዳደሩ ማዕከላዊው የሚኒስትሮች ምክር ቤት ከ1933 እስከ 1966 ድረስ በቁጥርና በድርጅት ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተስፋፋ ማደጉ የታወቀ ስለሆነ በዚህ ጽሑፍ ወደ ዝርዝሩ መሄድ አያስፈልግም ።

ለመስተዳደሩ የክፍለ ሀገር ቢሮክራሲ ዘርፍ መፈጠርና ዕድገት አራት ሕጋዊ ምንጮች የአጼው የህዳር 1934 ያገር ግዛት ድንጋጌ ቁጥር 1 ፤ የጥር 1934 የዳኝነት ሥራ አዋጅ ቁጥር 2 ፤ የሰኔ 1938 ያገር ግዛት ደንብ ማሻሻያ ድንጋጌ ቁጥር 6 እና የሰኔ 1939 የአጥቢያ ዳኞች አዋጅ ቁጥር 90 ናቸው ።

የህዳር 1934 ያገር ግዛት ደንብ የአገሪቱን የክፍለ ሀገር አስተዳደር በአገር ግዛት ሚኒስቴር ሥር በአራት የአውራጃ ግዛት ፤ የወረዳ ግዛት ፤ የምስለኔ ግዛትና የምክትል ምስለኔ ግዛት እርከኖች ከፈለ ። በዚህ መሠረት ፤ የአገሪቱ መላው መሬትና ሕዝብ የብረሐሰቦቹ የአስፋፈር ፤ የቋንቋ የባህል ፤ የታሪክ ፤ የሃይማኖትና ፤ የኢኮኖሚ መመዘኛዎች ከግምት ሳይወሰዱ ለአጼው መንግሥት የአስተዳደርና የግብር ሥራዎች በሚያመች ሁኔታ ለመጀመሪያ ጊዜ በአሥራ ሁለት የሸዋ ፤ የአርሲ ፤ የሐረርጌ ፤ የሲዳሞ ፤ የጋሞጉፋ ፤ የከፋ ፤ የኢሉባቦር ፤ የወለጋ ፤ የጉጃም ፤ የበጌምድር ፤ የወሎና የትግራይ አውራጃ ግዛቶች ፤ በ60 የወረዳ ግዛቶች ፤ በ339 የምስለኔ ግዛቶችና በ1176 የምክትል ምስለኔ ግዛቶች ተከፈለ ።

በሰኔ 1938 ያገር ግዛት ደንብ ማሻሻያ ድንጋጌ ቁጥር 6 በክፍፍሉ የስያሜ ለውጥ ተደርጎ የ1934 የአውራጃው ግዛት ጠቅላይ ግዛት ፤ የወረዳው ግዛት አውራጃ ግዛት ፤ የምስለኔው ግዛት ወረዳ ግዛት ፤ የምክትል ምስለኔው ግዛት ምክትል ወረዳ ግዛት ተብሎ ተለወጠ ።

በሰኔ 1952 አዲሱ የባሌ ጠቅላይ ግዛት ከሐረርጌው ጠቅላይ ግዛት ተቆርጦ ከተፈጠረና በ1955 የኤርትራ ክፍለ ሀገር እንደገና የአገሪቱ አንድ ውስጣዊ የአስተዳደር አካል ከሆነ በኋላ የኢትዮጵያ የአስተዳደር

ክልል እርከንና ስፋት በ14 የጠቅላይ ግዛቶች በ100 የአውራጃ ግዛቶች በ398 የወረዳ ግዛቶችና በ1176 የምክትል ወረዳ ግዛቶች ተወሰነ ። የአገሪቱ መዲናና የተቀሩ ግዛቶች እንብርት ነው ተብሎ በ1940 የአዲስ አበባ ከተማ ደግሞ የጠቅላይ ግዛት ማዕረግ ተሰጠው ።

በህዳር 1934 ያገር ግዛት ደንብ ድንጋጌ በአንቀጽ ዘጠኝ በተጨማሪም የአገሪቱ የከተማ ክልልና አስተዳደር ሥርዓት መፈጠሩ ይታወቃል ። እንዲሁም በሰኔ 1939 የአጥቢያ ጻዮች አዋጅ ቁጥር 90 ከምክትል ወረዳ እርከን በታች የአካባቢ ጉልተኛ ባላባቶችና መልከኞች በአገር ግዛት ሚኒስትሩ ተመርጠው በፍርድ ሚኒስትሩ ጻዥነት የሚሾሙበት የቀበሌ አስተዳደር ክልል ተፈጠረ ።

በ1958 በእርትራ ክፍለ ሀገር በሙሉ ፣ በወሎና በሐረርጌ ሁለት አውራጃዎች ውስጥ ፣ በወሎ ፣ በወለጋና በሐረርጌ በዘጠኝ ወረዳዎች ውስጥ ፣ በሸዋ ፣ በወሎና በወለጋ ክፍላተ ሀገር በአሥር ምክትል ወረዳዎች ውስጥ የሚገኙ የቀበሌዎች ብዛት በትክክል ሳይታወቅ በተቀሩ የአገሪቱ አካባቢዎች በአገር ግዛት ሚኒስቴር ውስጥ በመዝገብ የታወቀ የቀበሌዎች ብዛት ከ27300 በላይ ነበር ።⁸ በ1958 በሚኒስቴሩ መሥሪያ ቤት በመዝገብ የታወቁ የአገሪቱ ከተሞች ብዛት ደግሞ ከ1700 በላይ ነበር ።

በአጭሩ ከ1933 እስከ 1958 ድረስ የኢትዮጵያ መንግሥት የመስተዳድሩ የክፍለ ሀገር ስርዓት ቢያንስ በ14 የጠቅላይ ግዛቶች ፣ በ100 የአውራጃ ግዛቶች ፣ በ400 የወረዳ ግዛቶች ፣ በ1000 የምክትል ወረዳ ግዛቶች ፣ በ1700 የከተማ ክልሎችና በ27300 የቀበሌዎች ክልሎች ተዘርግቶ ነበር ለማለት ይቻላል ።

የዚህ ግዙፍ ያገር ግዛት መዋትር በማዕከል ከሚኒስትሩ መሥሪያ ቤት እስከ ቀበሌው አካል ድረስ ይዘቱና ተግባሩ ምን ይመስል እንደነበር በትክክል ለመገምገም አሁን ያለን መረጃ በቂ ነው ባይባልም በጥር 1935 የሚኒስትሮች ሥልጣንና ሥራ ትእዛዝ ቁጥር 1 አንቀጽ 36 እንደተገለጸው ፣ ያገር ግዛት ሚኒስትር ሕገን ተከትሎ የሚከተሉትን ሥራዎች በበላይ አዛዥነት ያስከዳል ። ማለትም ፤

1. የሕዝብ ጤና ጥበቃና ሐኪሞችን ሆስፒታሎችን መድኃኒት ተማሚዎችንና ሻራችን ፤
2. የማዕድንና የኮንሰሲሽን ሥራ መብት መስጠትና መቆጣጠር ፤
3. ግዜጋጃ ቤቶችንና ወህኒ ቤቶችን መቆጣጠር ፤
4. የሕዝብ ቆጠራ የጋብቻ የልደት የክብር መዝገብ መጻፍ ፤
5. የርስት ክፍልና ያገር ካርታ ፤
6. የንግድ ጉዳይ ያልሆኑ ኤግዚቢሽን ፤

7. የመንግሥት ሆነው ለሕዝብ የሚያገለግሉ ንብረቶችን መጠበቅ ፤

8. የውጭ አገርን ለዎች መጠባበቅና መቆጣጠር ፤

9. በግዜጋጃ ቤት አማካይነት የተሸከርካሪዎችና ሌላም ፈቃድ መስጠትና መቆጣጠር ፤

10. ሥራ ፈት ምስኪን ለማኝ ወርበላ የሚያንስበትንና የሚተዳደርበትን ግዜጋጃችን መቆጣጠር ።

ከአጼው ዙፋን ሥር የሚመነጨውና በማዕከል ከሚኒስትሩ ቢሮ ወደ ታች የሚተላለፈውን የሥራ አመራር በክፍለ ሀገር ደረጃ በተግባር ላይ የሚያውሉ ያገር ግዛት ሚኒስቴር ባለሥልጣናትና ሠራተኞች 1/ ጠቅላይ አገረ ገዥዎች 2/ ዲሬክተሮች 3/ ፀሐፊዎች 4/ የአውራጃ 1 የወረዳና የምክትል ወረዳ ገዥዎች 5/ ጻዮች 6/ የኃይል አዛዦች 7/ ወታደሮች 8/ የፖሊስና የፀጥታ ተወካዮች 8/ ሌላ አግባብ ያላቸው ለምሳሌ የገንዘብና የጤና ሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶች ተወካዮች ናቸው ።

የመንግሥት ሥራና ገንዘብ

ከተግባር አንፃር ያገር ግዛት ሚኒስቴር መሥሪያ ቤት ሁለት ዋና ተግባራት በአንድ በኩል በፀጥታ ፣ በፖሊስ ፣ በወህኒ ቤት ፣ በጠረፍ ጥበቃና በኢሚግሬሽን ክፍሎች አማካይነት የመንግስቱን ደህንነትና ፀጥታ መጠበቅ ፣ በሌላ በኩል ከልዩ ልዩ የግብር ፣ የቀረጥና የብድር ምንጮች የመንግሥቱን የገንዘብ ገቢ መጠን ማሳደግ ። ሁለቱን መሠረታዊ የፀጥታና የገንዘብ ሥራዎችን ለማከናወን በ1930ዎቹና በ1940ዎቹ ዓመታት ያገር ግዛት ሚኒስቴር ከአገሪቱ ከማንኛውም የመንግሥት መሥሪያ ቤት የበለጠ የበጀትና የሠራተኛው ድርሻ ሲኖረው በ1938 ከመሥሪያ ቤቱ ጠቅላላ በጀት ግጥሹ የፀጥታ ክፍል እንደነበር የሚከተለው መረጃ ያሳያል ።

በዚህ ረገድ ለምሳሌ የአገሪቱ የ1938 የመንግስት የገንዘብ ገቢ ግምት ሠንጠረዥ 44,120,000 ብር ሲሆን የወጪ ሠንጠረዥ ደግሞ 38,189,931 ብር እንደነበር ተመልክቷል ። ከዚህ ወጪ ያገር ግዛት ሚኒስቴር በጀት 10,970,489 ብር ሲሆን ከዚህ የፀጥታ ክፍል ብቻ 4,989,449 ብር ነበር ።⁹ ከአገር ግዛት ሚኒስቴር ቀጥሎ የጦር ሚኒስቴር መሥሪያ ቤት በጀት መጠን 7,976,334 ብር ነበር ። ከአገሪቱ ጠቅላላ በጀት ያገር ግዛትና የጦር ሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶች በአንድ ላይ 18,946,823 ብር ወይም 49.16 በመቶ ነበር ።

አንድ ሌላ የሰነድ መረጃ እንደሚያሳየን ደግሞ ፣ በ1940 አካባቢ በአገሪቱ በህያ የመንግሥት መሥሪያ ቤቶች ከ2100¹⁰ በላይ የአስተዳደር ባለሥልጣናትና ሹማማቶች ነበሩ ። ከአገሪቱ ውስጥ ዓመታዊ

በጀት የተጠቀሱት ሹማምንቶች ድርሻ 3,525,426 ብር ነበር ። ከእነዚህም ከዚህ በታች ለናሙና የተመረጡ የ19 ከፍተኛ ባለሥልጣናት ደምዘ ድምር በወር 11,570 ብር በዓመት 138,820 ብር ሲሆን ፤ ከዚህም የጠቅላይ ሚኒስትሩ ደምዘ በወር 2,500 ብር በዓመት 30,000 ብር ነበር ። ከዚህ ከተጠቀሰው የአገሪቱ ከፍተኛ ባለሥልጣናት ቁጥር ያገር ግዛት ሚኒስትር መሥሪያ ቤት ብቻ ከ1,600 በላይ ወይም 76 በመቶ ነበር ። በተጨማሪም በጥቅምት 1940 የአጼው የኢየሴልዩ ቤተ መንግሥት ሥራ በሀያ ሚሊዮን ብር ማለትም ከአገሪቱ በጀት በእርባ አምስት በመቶ በሚቆጠር ወጭ በይፋ እንደ ተጀመረ አይረሳም ።¹¹

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት የበጀትና የአስተዳደር ሹማምንት መረጃዎች በድህረ ጦርነት በክፍለ ሀገር የመንግሥቱን የመስተዳደር ቢድክራሲ ከፍተኛ ዕድገትና ተግባር በተጨማሪም የሚያሳዩ ስለሆኑ በሚከተሉ ሠንጠረዦች ቀርቦአል ።

ሠንጠረዥ 4

የኢትዮጵያ የ1938 የመንግሥት ገንዘብ ገቢና ወጪ በሚሊዮን ብር

ተራ	መሥሪያ ቤት	ገቢ	ወጪ
1.	የመራት ገቢ ከፍል በድምር	27,150,000.00	
2.	ከአገር ውስጥ ገቢ በድምር	6,150,000.00	
3.	ከፈቃድ ወረቀትና ትብብር በድምር	920,000.00	
4.	ከመንግሥት መሥሪያ ቤቶች በድምር	7,200,000.00	
5.	የልዩ ልዩ	2,120,000.00	
6.	ጠ/ ድምር	44,120,000.00	
1.	ቤተ መንግሥት		2,047,394.00
2.	ጠቅላይ ሚኒስትር ጽሕፈት ቤት		220,683.00
3.	የማመላለሻ ሚኒስትር		218,334.00
4.	የሥራ ሚኒስትር		3,250,000.00
5.	የትምህርት ሚኒስትር		1,672,450.73
6.	የንግድና ኢንዱስትሪ ሚኒስትር		234,447.00
7.	ያገር ግዛት ሚኒስትር		10,970,448.58
8.	የርሻ ሚኒስትር		679,639.00
9.	የውጪ ጉዳይ ሚኒስትር		978,825.38
10.	የገንዘብ ሚኒስትር		2,637,077.00
11.	የጦር ሚኒስትር		7,976,334.00
12.	የጽሕፈት ሚኒስትር		1,003,158.00
13.	የፍርድ ሚኒስትር		1,371,975.00
14.	የፖስታ ሚኒስትር		746,665.00
15.	የክብር ዘበኛ		1,959,722.00
16.	የአኢርፕላን ክፍል		200,000.00
17.	ለድንገተኛ ወጪ		2,023,931.89
	ጠቅላላ ድምር	44,120,000.00	38,189,931.89

ማንጭ ፡ የኢትዮጵያ መንግሥት ፤ የ1938 በጀት ፤ ነጋሪት ጋዜጣ ለጥቅምት 80 (ነሐሴ 21 ቀን 1938)

ሠንጠረዥ 5

በ1940 የመንግሥት መሥሪያ ቤቶችና የአስተዳደር ሹማምንቶች ብዛት

ተራ	የመንግሥት መሥሪያ ቤቶችና ድርጅቶች	የሹማምንቶች ብዛትና ደምዘ በብር	የዓመቱ ደምዘ
1.	ጠቅላይ ሚኒስትር ቢሮ	23	137,539.02
2.	ያገር ግዛት ሚኒስትር	1628	1,847,640.0
3.	የትምህርት ሚኒስትር	24	125,804.70
4.	የገንዘብ ሚኒስትር	53	218,100.06
5.	የፍርድ ሚኒስትር	19	74,198.80
6.	የጽሕፈት ሚኒስትር	11	45,240.08
7.	የውጪ ጉዳይ ሚኒስትር	11	61,200.00
8.	የሥራና የመገናኛ ሚኒስትር	55	108,708.00
19.	የርሻ ሚኒስትር	8	24,120.00
10.	የንግድና የኢንዱስትሪ ሚኒስትር	18	73,440.00
11.	የጦር ጥበቃ ሚኒስትር	27	87,624.00
12.	የፖስታ የቴሌግራፍና የቴሌግራፍ ሚኒስትር	19	66,120.00
13.	የጦር ሚኒስትር	33	139,212.00
14.	ፓርላሜንት - (ብሔራዊ ሸንጉ)	84	232,320.00
5.	የንጉሠ ነገሥት ልዩ ጽሕፈት ቤት	86	39,148.00
16.	ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት	6	17,040.00
17.	የንጉሠ ነገሥት የአልፍኝ አስከልካይ ቤት	4	10,920.00
18.	የቤተ ክርስቲያን አገልግሎት	12	11,940.00
19.	የጋዜጦችና ፕረስ ቢሮ	7	24,120.00
20.	ሌሎች መሥሪያ ቤቶችና ድርጅቶች	16	59,000.00
	ጠቅላላ ድምር	2144	3,525,435.56

ማንጭ ፡ በብሔራዊ ቤተ መጻሕፍት እንደ የመንግሥት መሥሪያ ቤቶችና ከፍተኛ የአስተዳደር ሹማምንቶች ዝርዝር መዝገብ (በትንተና)

ሠንጠረዥ 6

በ1940ዎቹ የአስተዳደር ሹማምንቶች የደምዘ ናሙና

ተራ	የባለሥልጣናትና ሹማምንቶች ናሙና	የወርና የዓመት ደምዘ በብር	በወር	በዓመት
1.	ጠቅላይ ሚኒስትር	2,500.00		30,000.00
2.	ያገር ግዛት ሚኒስትር	1,500.00		18,000.00
3.	የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት ፕሬዝዳንት	1,300.00		15,000.00
4.	ያገር ግዛት ምክትል ሚኒስትር	1,000.00		12,000.00
5.	የሲዳሞ ጠቅላይ ገዥ	1,500.00		18,000.00
6.	የሕግ መሥሪያ ምክር ቤት ፕሬዝዳንት	1,000.00		12,000.00
7.	የአርሲ ክፍለ ሀገር ዲሬክተር	400.00		4,800.00
8.	የሐረርጌ ክፍለ ሀገር ዲሬክተር	350.00		4,200.00
9.	የጅባትና ሚሜ አውራጃ ገዥ	500.00		6,000.00
10.	የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት አባል	200.00		2,400.00
11.	የሕግ መሥሪያ ምክር ቤት አባል	200.00		2,400.00
12.	የለቀምት ወረዳ ገዥ	100.00		1,200.00
13.	የመቱ ምክትል ወረዳ ገዥ	50.00		600.00
14.	የጉንደር ከተማ ከንቲባ	350.00		4,200.00
15.	የናዝሬት ከተማ ሹም	250.00		3,000.00
16.	የአሰላ ከተማ ሹም	225.00		2,500.00
17.	የጨንቆ ከተማ ሹም	60.00		720.00
18.	የጥጽ ከተማ ሹም	45.00		405.00
19.	የአዲድ ምክትል ወረዳ ገዥ	40.00		480.00
	ጠቅላላ የ19 ባለሥልጣናት የወርና የዓመት ደምዘ	11,570.00		138,820.00

ማንጭ ፡ በብሔራዊ ቤተ መጻሕፍት እንደ የመንግሥት መሥሪያ ቤቶችና ከፍተኛ የአስተዳደር ሹማምንቶች ዝርዝር መዝገብ (በትንተና)

በ1940 የአገር ግዛት ሚኒስቴር ሹግምንቶች ብዛትና ደግሞ

ተራ ቁ.	የጠቅላይ ግዛት ስምና የስተዋቾች ድምር ቁጥር	የጠቅላይ ግዛት ከፍተኛ የአስተዳደር ሹግምንቶችና ደግሞ	
		የአስተዳደር ሹግምንቶች ብዛት	የሹግምንቶች የወር ደግሞ ድምር በብር
1.	አዲስ አበባ	29	7,260.00
2.	ሸዋ	199	16,815.00
3.	ወሎ	212	16,040.00
4.	ሐረር	132	15,625.00
5.	ሲዳሞ	79	9,800.00
6.	ከፋ	100	11,625.00
7.	ወለጋ	114	10,480.00
8.	ትግራይ	191	15,620.00
9.	ኢሉባቦር	76	7,125.00
10.	አርሲ	71	7,200.00
11.	ጋሞት	42	6,250.00
12.	በጌምድር	156	12,790.00
13.	ጉጃም	133	10,640.00
14.	የ61 የጠቅላይ ግዛት ከተማ ሹግም	61	7,025.00
	ጠቅላላ ድምር	1,595	154,295.00

ምንጭ ፡ በብሔራዊ ቤተ መጻሕፍት አንድ የመንግሥት መሥሪያ ቤቶችና ከፍተኛ የአስተዳደር ሹግምንቶች ዝርዝር መዝገብ በ1940 (በትንተና)

ከፊውዶ ቡርክው ሥርዓት የታህታይ መዋቅርና የላዕላይ መዋቅር ካለመጣጣም የተነሳ በድህረ ጦርነት በአጼ ኃይለ ሥላሴ በግዕዝልና በክፍለ ሀገር የተገነባው የመንግሥቱ ታላቅ የመስተዳደር ቢሮክራሲ ለአገሪቱ ልማት ሆነ ለሥርዓቱ ዋስትና ተግባራዊ የፖለቲካ መሠረትና መሣሪያ ሳይሆን ቀረ ። በተለይም ለአገሪቱ ብሔራዊ አንድነትና ልማት የአስተዳደር መሠረት ይሆናል ተብሎ የተፈጠረው ግዙፉ የአገር ግዛት ሚኒስቴር መሥሪያ ቤት “ ሥልጣን ለመሬት ” ፤ “ መሬት ለሥልጣን ” ፤ “ ሲሾም ያልበላ ሲሻር ይቆጠዋል ” የሚል ቀጣኛው ባለሥልጣን የሕዝቡን መሬትና ጉልበት በሥልጣን መሣሪያ በግልጽ የሚዘርፍበት የአገርና የሕዝብ ግዛት ሆነ ። ተሻሻለ የተባለውም የአጼው የ1948 ሕገ መንግሥት ጉልተኛው የገዢ መደብና ባለሥልጣን ጥቅሙን በአገሪቱ ሠርቶ አደር ሕዝብ ላይ የበለጠ የሚያጠነክርበት የሕግ መሠረትና መሣሪያ

ሆነ ። የተባለው ሕገ መንግሥት በአዲስ ቅርጽ ያው የኢትዮጵያ ጥንታዊ ፍትሐ ነገሥት ሆነ ።

እንዲሁም ለአገሪቱ ሉአላዊ ጥንታዊና በሀውርታዊ መንግስት ዘመናዊ የሕግና የድርጅት መሠረት ሊሆን ይችላል ፡ በፍጹሙ የዘውድ ሥርዓት ፋንታ ሥልጣኑና ተግባሩ በሕግ የተወሰነ ዘውዳዊ መንግስት ለመገንባት የፖለቲካ መሳሪያ ሊሆን ይችላል ፡ በአገሪቱ የብሔረሰቦችን የአካባቢዎችንና የሃይማኖቶችን ብሔራዊ አንድነት እኩልነትና ዕድገት በተግባር ያጠናክራል ፡ የዜጎችን መብትና ግህበራዊ ደህንነት በሕግ ያስከብራል ተብሎ በአገር ውስጥና በውጭ ዓለም በብዙ ሰዎች ዘንድ የተገመተው የአጼ ኃይለ ሥላሴ ብሔራዊ ሸንጉውም በተቃራኒው ከፍተኛ የመሳፍንት ፡ የመኳንንትና የካህናት አዛውንቶች ከአዳጊ የገጠር ጉልተኞችና የከተማ ከበርቲዎች ጋር የፖለቲካ ሕብረት ፈጥረው በሠርቶ አደሩ ሕዝብ ላይ የብዝበዛና የጭቆና ሥርዓት የሚያጠናክሩበት መድረክና መሳሪያ ሆኖ ተገኘ ።

ምንጭ ፡ J. Borelli, Ethiopie Meridionale (1890).

የሃይማኖት ፡ የትምህርትና የቋንቋ ፖሊሲ

የሃይማኖት ፖሊሲ

በዘመነ ኢምፔሪያሊዝም የኢትዮጵያን በሀውርታዊ መንግስት በማዕከላዊው የዘውድ ሥርዓት ሥር ያደራጁት አጼ ነገሥታት ቴዎድሮስ ፡ ዮሐንስ ፡ ምኒልክና ኃይለ ሥላሴ የክርስትና ሃይማኖት ለአገር አንድነትና ግምባታ መሠረት ነው የሚል አቋም እንደነበራቸው ይታወቃል ።

ከእነዚህ ነገሥታት በተለይ አጼ ቴዎድሮስ አጼ ዮሐንስና አጼ ምኒልክ በአንድ በኩል ጸረ እስላም በሆኑ ግብጻዊ አቡኖች ተጽዕኖ በሌላ በኩል ደግሞ ራሳቸውም የግብጻችንና የሱዳኖችን ወረራ ከእስልምና ሃይማኖት ጋር እንዲሁም የኢምፔሪያሊስቶችን ግፊት ከሚሲዮናውያን ሃይማኖትና ትምህርት ጋር በማያያዝ በየዘመናቸው በአገሪቱ የተለያዩ እምነቶችን¹ በሚከተሉት ዜጎች መካከል የሃይማኖት ነጻነትና እኩልነት አልፈቀዱም ። የዘመኑ መሪዎችና የሃይማኖት ኃላፊዎች በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች ከምዕራቡ ዓለም ዘመናዊ ትምህርትና ሳይንስ በሚሲዮናውያን አማካይነት ወደ አገሪቱ ገብቶ እንዳይስፋፋ አደረጉ ።² በሌላ በኩል የኢጣሊያ ኢምፔሪያሊስቶች ኤርትራን በ1881 እንደ ቅኝ ግዛት ከያዙት በኋላ ለዘመናዊ ትምህርትና ለተለያዩ ሃይማኖቶች ክፍት ክልል አደረጉት ።³

ከአጼ ቴዎድሮስና ከአጼ ዮሐንስ በኋላ በመንግስታዊ ፖሊሲ የክርስትና ሃይማኖትን በአገር አቀፍ ደረጃ በኃይል አጠናክረው ያስፋፉት አጼ ምኒልክ ነገሩን ከተግባራዊ ጥቅምና አገልግሎት አኳያ በመውሰድ በአገሪቱ እስላማዊና አዋማዊ አካባቢዎች የብሔረሰብና የሃይማኖት ፖሊሲያቸው የፖለቲካ ታክቲክና እስትራቴጂ አድርገው መጠቀም ጀመሩ ።

በአጠቃላይ አነጋገር ፡ የብሔረሰብና የሃይማኖት ፖሊሲ በሚመለከት ፡ ንጉሥ ምኒልክ በ1857 በወሎ እስላማዊ ባላባት በነበረችው በወይዘሮ ወርቂቱ ድጋፍ⁴ ከአጼ ቴዎድሮስ ግዛት አምልጠው የሸዋ አካባቢ መንግስትን ሥልጣን ከያዙበት ጊዜ ጀምሮ በዘመኑ ወሎን ጨምሮ በሃይማኖት በአመዛኙ እስላማዊና አዋማዊ ክልል በነበረው ደቡብ ኢትዮጵያ በአንድ በኩል እንደ አርሲ ፡ ሐረር ፡ ጉራጌ ፡ ሀዲያ ፡ ከምባታ ፡ ወላይታ ከፋ በጦርነት ከተሸነፉ በኋላ የገበሩላቸውን አገሮች በሰፋሪ ጦር ኃይል በሌላ በኩል ደግሞ እንደ ጃማ ፡ ወለጋ ፡ ቤኒሻንጉል ጉሙዝ - ጉባ በሰላም የገበሩላቸውን አገሮች በአካባቢው ገባር ሹም አማካይነት በማዕከላዊው መንግስት ሥር በማዋል መንቲያ የሆነ የአስተዳደር ፖሊሲና አሠራር ቀየሱ ።

በዚህ ረገድ ለምሳሌ ከ1847 ጀምሮ በረጅም ጦርነት እስከ መጨረሻው በአጼ ቴዎድሮስ የኃይል ፖሊሲ ሳይሸነፍ የኖረውን የወሎን

ኃይለኛ ሕዝብ ንጉሥ ምኒልክ ከ1860 እስከ 1868 ድረስ በአገሩ መሪዎች በእነ ኢግም መሐመድ ዓሊና በእነ ኢግም አባዋጠው ሊበን መካከል በነበረው የሥልጣን ትግል ጣልቃ በመግባት ዲፕሎማሲያዊና ወታደራዊ እርምጃዎችን እያለዋወጡ በመጠቀም በሰሜንና በደቡብ ኢትዮጵያ መካከል የመገናኛ ድልድይ የሆነውን ወሎ በቁጥጥራቸው ሥር አዋሉ ።

ይህንን የምኒልክን የወሎ ዲፕሎማሲያዊና ወታደራዊ መንቲያ ፖሊሲ አስመልክተው ፡ የንጉሡ ዜና መዋዕል ጸሐፊ ገብረ ሥላሴ እንደሰፈሩት ፡ ገና አጼ ቴዎድሮስ ሳይሞቱ በመስከረም 1860 ንጉሥ ምኒልክ የሸዋ ጦርና ሰፋሪ አስከትለው ከአጼ ቴዎድሮስ ሸሽታ በሸዋ የነበረችውን ወይዘሮ ወርቂቱን ይዘው ወደ ወሎ ዘመቱ ። በገብረ ሥላሴ ቃል ፡

“ በዚያን ጊዜም ወይዘሮ ወርቂቱ በስደት መጥታ ነበር ። ቀድሞ ልጅዋ መቅደላ መሞቱ በርስዋ ምክንያት ነውና ስለዚህ አገሯ ለማስገባት ክረምቱን ከርመው በመስከረም ወደ ወሎ ዘመቱ ። ወይዘሮ ወርቂቱን ወረሂመኖን ሹመው ከዚያ በወር ካሥራ አምስት ቀንም ተመለሱ ። ”⁵

ንጉሥ ምኒልክ በአገሩ በወይዘሮ ወርቂቱና በወይዘሮ መስተዋት ባላባታዊ ቤተሰቦች መካከል በተፈጠረው የሥልጣን ትግል ጣልቃ በመግባት የወሎንና የዋጁን እስላም ሕዝቦች ከሸዋ ክርስቲያን ሕዝብ ጋር እንደሚከተለው አንድ አድርገው ያዙ ። አሁንም በገብረ ሥላሴ ቃል ፡ በ1861 ፡

“ ሁለተኛም ንጉሥ ምኒልክ ወደ ወሎ ዘመቱ ። ይማሙ አባዋጠውን ግባ ብለው ቢልኩበት አልገባም ብሎ ተሰልፎ ቆየም ።

“ በ1861 ዓመተ ምሕረት በህዳር ስምንት ቀን በእግዚአብሔር ኃይል ተዋግተው ድል አደረጉት ። እርሱ ጥቂት ሁኖ አመለጠ እንጂ ሰውም ነፍጡም ተያዘ ።

“ ከዚህ በኋላ ይማሙ አባዋጠው ይማሩኝ ብሎ እናቱ ወይዘሮ መስተዋት ኋላ ገቡ ። ንጉሥ ምኒልክ ሁለቱንም ሸልመው ልጁን ባባቱ አገር ሹመው ደስ አሰኝተው ሰደዱት ። እርሱ ግን ተመልሶ ከዳም ።

“ ንጉሡም ተናደው ወርቅ ለሰጠ ጠጠር እህል ለሰጠ አፈር ይሰጡታልን እንግዲህ ከዚሁ ከተማ አደርጋለሁ ብለው የወረደሉ ከተማ ተጀመረ ። ዕጹብ ድንቅ ሆኖ ተሰራ ።

“ ከዚህ በኋላ ሌሊት እየገሠገሡ ቀን እየወረሩ ጠላትዎን ቀጥቅጠው ቤተክርስቲያን እየተከሉ ለገባው ሰው ፈረሱን በቅሎውን ጣፋውን ቤነቻውን እየሸለሙ ወሎን ስድስት ዓመት አቀነት ። . . .

“ ከዚህ በኋላ በ1868 ዓመተ ምሕረት ንጉሥ ምኒልክ ያልገበረውን አገር ለማስገበር ወደ ደቡብ ሊዘምቱ ልቺ እከተማዎ መጥተው

ነበር = በዚያ ጊዜ ይግመው አባዋጠው እንግዲህ ከረዎት ነው አይመለሱበትም ብሎ ጦሩን አስከተተ የሚል ወረ ቢሰሙ ንጉሥ ምኒልክ ሠራዊትን በራስ ጉብኝ ላይ ወደ ደቡብ አዘምተው ገስገሰው ወረደሉ ገቡ = በዚህ ጊዜ አባዋጠው ጠትሎ ወደ የጁ ወረደ =

“ ንጉሥ ምኒልክም በሰኔ 22 ቀን ከወረደሉ ገስገሰው በደላንታ ወጥተው በዚት በር ወርደው የጁ ላይ ሲደርሱ ይግመው አባዋጠው ደጃች ዘገየን ተዋግቶ ድል አድርጉ ነፍጡን እያስቆጠረ ሲያስፈክር በሰኔ 29 ቀን ደረሱበት = ፈረሱንም በለቀቁት ጊዜ አንድ እንኳ አሽከር ሳያመልጥ ከነሠራዊቱ ተያዘ = ከዚህ በኋላ ይግመው አባዋጠውን አሥረው ነፍጡን አሰብስበው በየጁ ደጃች ወሌን ሾመው ተመልሰው ወረደሉ እከተማዎ ገብተው ከረሙ =

“ በዚህም ጊዜ ለይግሙ መሐመድ አሊ አዳራሽ ሊገኙ ግብር እንዲዘጋጅ አዘው ነበር = ደጃዝማቹ ከደጃዝማች ፈታውራሪው ከፊታውራሪ ቀኛዝማቹ ከቀኛዝማች ሁሉንም በየቤትህ የምመራብህ ነውና ደግሰ አሉት = መኳንንቱም እንደታዘዘ አዘጋጀ =

“ ንጉሥም ለመኳንንቶች እንዲህ አሉ = የወሎ ሰው ዛሬ እስላም ስለሆነ ቢሆን እስከ ዓመት ባይሆንም እስከ ሁለት ዓመት በጥምቀት በቁርባን የሚተባበሩን ወንድሞቻችን ናቸው = እግዚአብሔር አሁን የሰጠንን ዓለም አብረውን የሚገዙ ኋላም በርሱ ቸርነት መንግስተ ሰማያትን አብረውን የሚገቡ ናቸውና አትጥሉብኝ = እናንተ ሰንጋውን ፍሪ ዳውን እያቀረባችሁ ሰጧቸው = እነዚያ እያረዱ ይብሉ = የወሎን ሰው በትህትና በፍትህ እየሳብሁ አሁን ለዚህ ዓለም ግዛት ኋላም በክርስቶስ ቸርነት ለመንግስተ ሰማያት ለማብቃት ነው እንጂ ለመዘረፍ ለማጥፋት አልመጣሁም = አሁንም ልጆቹ ወዳጆቹ ከቤታችን እስላም ገባበት ብላችሁ አትጠየቁ = ... እኔም ዘወትር አሳቤ በጉ ነገር ነውና አትከፋ = ሳሳድጋችሁ ስሾማችሁ ስሰማችሁ አላሳፈርሁምና እናንተም ለእኔ እንግዳዩን መሸኘት አታሳፍሩኝ ብለው መክረው አዘዙ = ሠራዊቱም እንደ ታዘዘ አደረገ = 6

ነገር ግን ከሁለት ዓመታት በኋላ በመጋቢት 1870 አዲስ የሐንሰ ንጉሥ ምኒልክን አስገብረው በቦሩሚያ ጉባኤ የአገሪቱ እስላማዊና አጥሞሮ ሕዝቦች በሙሉ በትእዛዝ ወደ ክርስትና ሃይማኖት ይገቡ የሚል ሕግ በአዋጁ ጊዜ በወሎ የምኒልክ የሃይማኖት ፖሊሲ የአፈጻጸም ስልት ተለወጠ = በ1870 የአዲስ የሐንሰ የሃይማኖት ፖሊሲ መሠረት : ሁለቱ የወሎ ባላባቶች ኢግም መሐመድ ዓሊና ኢግም አባዋጠው ሊበን በቅደም ተከተል የአዲስ የሐንሰና የንጉሥ ምኒልክ የክርስትና ልጆች ተብለው ሚካኤልና ኃይለማርያም በሚል አዲስ ስም ተጠመቁ = ከዚያ በኋላ በአዲስ የሐንሰ ትእዛዝ የአገሪቱ እስላማዊና አጥሞሮ ሕዝቦች በየአካባቢው ወደ ክርስትና ሃይማኖት እንዲገቡ የኃይለ ጸሐይ ተወስደ =

ምንም እንኳ አዲስ የሐንሰ በቦሩሚያ ጉባኤ የአገሪቱ እስላምና አጥሞሮ ሕዝቦች በአዋጅ እንዲጠመቁ እንዲሁም በትምህርት ሆነ በንግድ ምክንያት ፈረንጆች ወደ ኢትዮጵያ እንዳይገቡ የሚያደርግ የፖሊሲ መመሪያ ሲያወጡ : ንጉሥ ምኒልክ በደቡብ በተወሰኑ ክልሎች አዋጁን ሙሉ በሙሉ በተግባር አላጥሉም = ለምሳሌ ንጉሥ ምኒልክ በ1870ዎቹ በአውሳ : በታጁራና በዚላ : አፋር እስላማዊ መሪዎችና ነጋዴዎች ፡ ጋር የንግድ ስምምነት በመፍጠር በፈረንሳይና በኢጣሊያ የንግድና የፖለቲካ ወኪሎች አማካይነት የአፋር አገር በሚያቋርጡ የሲራራ ንግድ መንገዶች በታጁራ : በአሰብና በጂቡቲ የወደብ በሮች በኩል በእንጦጦ - አዲስ አበባ ማዕከልነት መላ ደቡብ ኢትዮጵያን በንግድ ከውጪ ዓለም ጋር በቀጥታ አገናኙት = ቀጥሎም በጥር 1879 ንጉሥ ምኒልክ የአገሩን መሪ ኤሚር አብዱላሂን በጨለንቆ ጦርነት አሸንፈውት ጥንታዊውንና እስላማዊውን የሐረር ከተሟ መንግስት በጦር ኃይል ያዙ = 10 ከጨለንቆ ጦርነት በኋላ የአደሬው የአገር ሽግግሎችና የሃይማኖት መሪዎች ከተግደው በወራሪው ጦር እንዳይዘረፍ ለንጉሥ ምኒልክ በጥሪ ገንዘብ ከፍተኛ ዋጋ በመክፈልና ለንጉሡ የአስተዳደር ፖሊሲ ታዛዦች ለመሆን የነበራቸውን ፈቃደኝነት በመግለጽ የሸሪያን ሕግ ጨምሮ የሃይማኖት ነጻነትና የውስጥ አስተዳደር ደንብ በሚመለከት ከንጉሡ ዋስትና አገኙ = 11

እንዲሁም በ1870ዎቹና በ1880ዎቹ በምዕራብ ኢትዮጵያ የጂማ : የወለጋ የቤኒሻንጉልና የጉሙዝ - ጉባ መሪዎች በአገራቸው የመንግስት ጦርና ሰፋሪ ሳይገባ ለምኒልክ ዓመታዊ ግብርና አገልግሎት ራሳቸው በቀጥታ ለመክፈል ፈቃደኞች መሆናቸውን አረጋገጡ = በዚህ ስምምነት መሠረት የተጠቀሱት አገሮች እስከ ሀያኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ ድረስ በአገሪቱ ማዕከላዊው መንግስት ሥር ራስ ገዝ አካባቢዎች ነበሩ = 12

በምኒልክ ፖሊሲ በዘመናዊ መሳሪያ የታጠቀውን ጦር ተዋግተው የተሸነፉት የሐረሩ ኤሚር አብዱላሂ : የጉራጌው ኢግም አግር ባቅላ : የሀዲያው ኢግም ሀሰን ኤንጃም : የከምባታው ወግእ ድልበቶ ደጉዬ : የወላይታው ካም ጦና ጋጋ : የከፋው ታቶ ጋኪ ሼርኝ ከነተወላጆቻቸው የአገራቸው ንቅል ባላባቶች የመሆን ዕድል አጋጠማቸው = በሌላ በኩል በዲፕሎማሲያዊና በወታደራዊ ግፊት ተሰማምተው የገበሩት የወሎ ኢግም መሐመድ ዓሊ (ራስ ሚካኤል) የጂማው ሱልጣን አባጅፋር : የለቀምቱ ደጃዝማች ጥርዳ ባካሬ የቄለሙ ደጃዝማች ጆቲ ቱል : የቤኒሻንጉል ሼክ ሆጃሌአላህሰን የጉሙዝ-ጉባው ሼክ ሃምዳን አቡሾክ (ባንጃው) : የአፋር ሱልጣን መሐመድ ሐንፋራ ከነተወላጆቻቸው የአገራቸው ትክል ባላባቶች ወይም የገዢ ቤተሰቦች ተብለው ከምኒልክ ትጣት ዳኑ =

እ.አ.አ. በ1865 - 1900 የኢትዮጵያ በምኒልክ እመራር ሥር የሆኑት አካባቢዎች

ተ.ቁ.	የአካባቢ ስም	ዘመን	ተ.ቁ.	የአካባቢ ስም	ዘመን
1	ሸዋ	1865	27	ጉሊጲያ	1897
2	ወሎ	1867—1876	28	ዛሬ	1890—1894
3	ቱላማ	1879—1882	29	ኩሎ	1890—1894
4	ሚራ	1882—1886	30	ኮንታ	1890—1894
5	ወለጋ	1882—1886	31	ወላይታ	1890—1894
6	ጉማ	1879—1882	32	ኩሻ	1894
7	ጉማ	1879—1887	33	በሮዳ	1894
8	ሊሙ—እናርያ	1879—1887	34	ጉፋ	1894—1895
9	ጌራ	1879—1887	35	ባኩ፡ገለብ/ዳላነች	1898
10	ጂማ	1882	36	ማጃ	1898
11	እርሲ	1882—18826	37	ጋሞ	1894—1895
12	ኢቱ፡ሐረር	1885—1887	38	ኮንሶ	1897
13	ባሌ	1890—1891	39	በርጂ	1897
14	ቦረና	1897	40	ሲዳማ፡ጊደኦ	1890—1891
15	ጉራጊ	1875—1889	41	ጉጃም	1889
16	ማረቆ/ሊቢዶ	1891	42	በጊምድር፡ላስታ፡ስሜን	1889
17	አላባ	1890	43	ትግራይ	1889—1899
18	ሀጺያ	1875—1890	44	ኦጋዴን	1890—1897
19	ከምባታ	1891	45	ኢሳ	1890—1897
20	ጃንጂሮ	1894	46	አፋር	1896
21	በሻ/ጋር	1890—1894	47	ሳሆ	1896
22	ከፋ	1879—1897	48	ጉባ/ጉሙዝ	1898
23	ቢንቾ	1897	49	በርታ/ቤኒሻንጉል	1898
24	ጋራፋርዳ	1897	50	ኑዋር፡አፕሞክ	1897
25	ጊጊራ	1897	51	ማኅግንገር)	1897
25	ኩሻ	1897			

ምንጭ፡ ላኦስ 2. ድሌቦ፡ የምርትና የባህል ዘመቻ (1975)

ሠንጠረዥ 9

እ.አ.አ. በ1900 — 1934 የኢትዮጵያ በዓለም ገበያ የተሸጠ የዘመን ጥርስ ምርት ከጋምቤላ በኪሎ ግራም

ተ.ቁ.	የገበያ ዘመን	የዘመን ጥርስ በኪሎ ግራም	ተ.ቁ.	የገበያ ዘመን	የዘመን ጥርስ በኪሎ ግራም
1	1900	85,000	15	1921	24,000
2	1906	38,000	16	1922	10,000
3	1907	47,000	17	1923	9,000
4	1908	52,000	18	1924	15,000
5	1909	85,000	19	1925	5,000
6	1910	60,000	20	1926	7,000
7	1911	57,000	21	1927	4,000
8	1912	45,000	22	1928	7,000
9	1913	35,000	23	1929	3,000
10	1914	10,000	24	1930	3,000
11	1915	5,000	25	1931	5,000
12	1916	20,000	26	1932	1,000
13	1919	18,000	27	1933	3,000
14	1920	25,000	28	1934	1,000
		572,000			97,000
ጠቅላላ ድምር		669,000	ኪሎ ግራም የዘመን ጥርስ		

ምንጭ፡ D. Donham and W. James, Ethiopia (1986)

የመንግሥት ትምህርት

የሰው ልጅ በዓለም ከሌላ ፍጥረታት የሚለይበት ዋናው መንገድ በሥፍራና በጊዜ በቋንቋው የሚያሰብ የሚያውቅና የሚናገር አካል መሆኑ ነው። የሰው ልጅ እንደዚህ ራሱንና አካባቢውን የሚያውቅበት መሳሪያ ቋንቋው ከሆነ የአንድ ግለሰብና ሕብረተሰብን የእምነት፣ የትምህርትና የባህል ጥያቄ በሚመለከት የቋንቋ ጉዳይ ወሳኝ ነገር ነው። በሥልጣኔ ታሪክ እንደሚታወቀው አንድ ቋንቋ የትምህርት የባህልና የሥልጣኔ መሳሪያ ሆኖ የሚያደገውና የሚያገለግለው ደግሞ የሥነ ጽሑፍ ቋንቋ ሲሆን ነው።

የጽሑፍና የትምህርት ጥያቄን በሚመለከት በጥንታዊ የደአማት፣ የሳባ፣ የግዕዝና የግሪክ ፊደላትና ቋንቋዎች በድንጋይ ላይ የተጻፉ ታሪካዊ ሰነዶች¹³ እንደሚያሳዩን፣ በኢትዮጵያ ታሪክ ባህላዊ የፊደልና የጽሕፈት መሳሪያ ከተፈጠረ እስከ ዛሬ ድረስ በ2500 ዓመታት የሚቆጠር ዘመን አልፎታል። ከጥንታዊ የድንጋይ ላይ ጽሕፈት ሌላ በአለፉት አሥራ ሰባት ምዕተ ዓመታት የኢትዮጵያ ሁለቱ ታላላቅ አህዳዊና መለኮታዊ የክርስትናና የእስልምና ሃይማኖቶች በየፊናቸው በቅደም ተከተል በግዕዝና በአረብኛ¹⁴ በብራና የተጻፉ ሰነዳዊ ቅርሶችን አውርሰውናል።

በዘመነ ክርስትና በግዕዝ ቋንቋ በብራና የተጻፉት የነገሥታት ዜና መዋዕሎችና የቅዱሳን ገድሎች በአገሪቱ ታሪክ በአገርና በዓለም አቀፍ ደረጃ በጣም የታወቁ ናቸው። ስለእነሱ በዚህ ጀምር ጥናት ተጨማሪ ማብራሪያ አያስፈልግም። በሌላ በኩል፣ በግምት ከሰምንተኛው ምዕተ ዓመት ጀምሮ በጥንታዊ የሸዋ፣ የይፋት፣ የአዳል፣ የሐረር፣ የአውሳ አካባቢ መንግስታት በአረብኛ ቋንቋ የተጻፉ ታሪካዊ የጽሑፍ ቅርስ መገኘቱ በብዙ ኢትዮጵያውያን ዘንድ እስከ ዛሬ እምብዛም አይታወቅም።

በአረብኛ ቋንቋ ተጽፈው ከታላቁ የሐረር ከተማ ከተገኙ ጥንታዊ ሰነዶች መካከል ልዩ ዋጋ ያላቸው ከ890 እስከ 1880 ድረስ በአሥር ምዕተ ዓመታት በአካባቢው በጥንታዊ የሀርሳ ምድር በፈረቃ ስለተነሱ እስላማዊ የሸዋ፣ የይፋት፣ የአዳል፣ የአውሳና የሐረር አካባቢ መንግስታትንና ስርወ መንግስታትን ታሪክ የሚገልጹ ጽሑፎች ናቸው።¹⁵

ይህ ሁሉ ሲሆንና ሲባል የኢትዮጵያ የጥንቱ የግዕዝና የአረብኛ የጽሑፍ ቅርሶች የአገሪቱን ጥንታዊ እምነትና ታሪክ በማቆየት ተግባር ከተጫወቱት የቅርስ ጥበቃ ሚና ባሻገር፣ በሕብረተሰቡ ዘንድ በሥፍራና በጊዜ ያልተቋረጠው የእርስ በእርስ ጦርነት በኢኮኖሚ፣

በቴክኖሎጂ፣ በባህል፣ በፖለቲካና በሰላማዊ ኑሮ ረገድ ባሳደረው ተጽዕኖ ምክንያት ለዘመናዊ ትምህርትና ሳይንስ ዕድገት ያደረጉት አስተዋጽኦ በታሪክ ሚዛን በጣም አነስተኛ ነው። በመሆኑም በጥንታዊው የኢትዮጵያ ታሪክና ሕብረተሰብ የዘመናዊ ትምህርትና ሳይንስ ምንጭና ዕድገት ከአሥራ ዘመናት ምዕተ ዓመት መጨረሻው ወዲህ ከውጪ ዓለም ልዩ ልዩ የውስጥና የውጭ እንቅፋቶችን አልፎ የገባ አዲስ ነገር ነው።

የኢትዮጵያ የዘመናዊ ትምህርት ልደትና ዕድገት በሚመለከት የቋንቋ ሚና በቅድሚያ ሳይታወቅ ጥያቄውን በትክክል መረዳት ቀላል ነገር አይሆንም። በዚህ ረገድ በአረብኛ አቡጊዳ ተብሎ የሚታወቀው ኢትዮጵያዊ የቋንቋ ሊት አብርሃም¹⁶ (1743 - 1810) ከ1800 እስከ 1810 በካይሮ ግብጽ ለፈረንሳዊው ቅንብል አሰልገን መላውን መጽሐፍ ቅዱስ ወደ አማርኛ ቋንቋ ተረጉመ¹⁷።

የመጽሐፉን ረቂቅ ትርጉም አሰልገን በ1812 ለእንግሊዝ ዓለም አቀፍ የመጽሐፍ ቅዱስ ማህበር ለ1250 ፓውንድ እስቴሪሊንግ ሸጠ።¹⁸ ማህበሩም የረቂቁን የወንጌል መጻሕፍት በ1817 የአዲስ ኪዳን መጻሕፍት በ1822 መላውን መጽሐፍ ቅዱስ¹⁹ በ1833 በማሳተም ከ1820ዎቹ ጀምሮ በስዊስ በጀርመን በእንግሊዝና በስዊድን ሚሲዮናውያን አማካይነት ወደ አገሪቱ እያስገባ ለኢትዮጵያ ክርስቲያን ምዕመናን ግደል ጀመረ።

በአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም ሕትመትና ስርጭት የፈረንሳይ፣ የእንግሊዝ የመጽሐፍ ቅዱስ ማህበርና የሚሲዮናውያን ዓላማና ጥረት ሁሉ ከኢትዮጵያ ታሪክና ጂኦግራፊካ ጋር በቅርብ የተያያዘ ሃይማኖታዊ፣ እስትራቴጂያዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ጉዳይ ነው። በሌላ በኩል በዘመኑ በብዙ ታሪካዊ ምክንያቶች በኢትዮጵያ ክርስቲያን ምዕመናን ዘንድ ለረጅም ጊዜ ለአማርኛ ቋንቋም ሆነ ለመጽሐፍ ቅዱስ ልዩ የግንዛቤ አሳብ፣ ዓላማና ፍላጎት አልነበረም።

በዚህ ረገድ በአስራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት ከኢጣል አህመድ ግራጁ ጦርነት በኋላ የቱርክ ወራሪዎች በአካባቢው ከግብጽ እስከ ሕንድ ውቅያኖስ ድረስ የሚገኙ የቀይ ባህርና የኤደን ባሕረ ሰላጤ ከተሞችን፣ ወደቦችንና ደሴቶችን ለዘለቄታ በመያዝ በኢትዮጵያ ዓለም አቀፍ ንግድና ግንኙነት ላይ ለረጅም ዘመን ከባድ ተጽዕኖ እንዳሳደሩ የታወቀ ነው። እንዲሁም በአስራ ሰባተኛው ምዕተ ዓመት ኢየሱሳውያን የተባሉ የፖርቱጋልና የእስፔን ካቶሊካዊ ሚሲዮናውያን የኢትዮጵያን መንግስትና ቤተ ክርስቲያን በካቶሊካዊ የእስፔን ዘውድና የሮማ ቤተ ክርስቲያን ሥር ለግድረግ ባካሄዱት ሴራና በቀስቀሱት ረጅም የእርስ በርስ ጦርነት ምክንያት ትምህርታቸው ውድቅ ሆኖ በሸንፈት ከአገሪቱ እንደተባረሩ የሚታወስ ነው።²⁰

የካቶሊክ ኢየሱሳውያን ትምህርትና ሥራ በኢትዮጵያ የእርቶዶክስ ምዕመናን ዘንድ ያሳደረው ታሪካዊ፣ ሃይማኖታዊ፣ ባህላዊና ስነልቦናዊ ተጽዕኖ እጅግ በጣም መራራ ነው። የተባሉ ሚሲዮናውያን በሸንፈት ከተባረሩ በኋላ የኢትዮጵያ ባለሥልጣናት በቀይ ባህር ከእስላማዊ ቱርኮች ጋር ተስማምተው አውሮፓውያን ሁለተኛ ወደ ኢትዮጵያ እንዳይገቡባቸው የአገሪቱ የጦረፍ በሮች እንዲዘጉ አደረጉ።²¹ በተጨማሪም እስከ ሀያኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ ድረስ በኢትዮጵያ ክርስቲያን የመንግስትና የሃይማኖት አላፈዎች ዘንድ ከጦር መሳሪያ ሌላ ዘመናዊ ትምህርት፣ ሳይንስና የፖለቲካ ሥርዓት በሚመለከት የፕሮግራም ስነልቦና ተሰረጸ።²²

የኢትዮጵያ የጂኦግራፊካዊ ሁኔታና ታሪካዊ ልምድ ከላይ የተመለከተው ሆኖ ሳለ በ1792 በናፖሊዮን መሪነት የፈረንሳይ ጦር ግብጽን ከያዘበት ጊዜ ጀምሮ በ1807 በአውሮፓ የፈረንሳይ ጦር በእንግሊዝ ጦር እስኪሸነፍ²³ ድረስ ፈረንሳዮችና እንግሊዞች በሚደታረኩ ያን ባህርና በሕንድ ውቅያኖስ መካከል የግብጽን፣ የቀይ ባህርንና የአረቢያን እስትራቴጂያዊ ተበሌ ለመቆጣጠር ዓለም አቀፍ የጂኦግራፊካ ትግል ጀመሩ።²⁴

በዚህ ዓለም አቀፍ ሁኔታ የፈረንሳይና የእንግሊዝ ወራሪዎች የባህር በሮቹ ለረጅም ዘመን በቱርኮች ተይዘውባት በአፍሪካ ቀንድ በሥፍራና በጊዜ በማያቋርጥ የእርስ በርስ ውስጥ የምትኖረውን ኢትዮጵያ በሃይማኖት፣ በንግድ፣ በወዳጅነትና በትምህርት ስም ለመቆጣጠር ከምድረ ግብጽ ያልተሳካ ጥረት ጀመሩ።²⁵ የፈረንሳይና የእንግሊዝ የጂኦግራፊካ ተፋላሚዎች በየበኩላቸው ኢትዮጵያን ለመያዝ በመሀል አገር የክርስትና ሃይማኖትና የአማርኛ ቋንቋ ዓይነተኛ መሳሪያዎች እንደሆኑ የጋራ ግንዛቤ ነበራቸው።

በመሆኑም የፈረንሳይ ቅንብል አሰልገን ከላይ እንደተገለጸው መላውን መጽሐፍ ቅዱስ ወደ አማርኛ ቋንቋ አስተረጉመ።²⁶ ይሁን እንጂ ፈረንሳይ በዓለም አቀፍ ደረጃ በእንግሊዝ እጅ ከተሸነፈ በኋላ ቅንብል አሰልገን የመጽሐፍ ቅዱስን የአማርኛ ረቂቅ ትርጉም ከላይ ለተጠቀሰው ማህበር ሸጠ።²⁷

በ1810ዎቹ ፈረንሳዮች በዓለም አቀፍ ደረጃ በእንግሊዞች እጅ ከተሸነፉ በኋላ በ1860ዎቹ የሱዊዝ ካናል እስኪሠራ ድረስ በግብጽ በመካከለኛው ምስራቅ በአባይ ሸለቆ በቀይ ባህርና በአፍሪካ ቀንድ የጂኦግራፊካ ጉዳይ ላይ የሁለቱ ኃያላን መንግስታት የኃይል ሚዛን ትግል በደደር ቆየ።

በሌላ በኩል፣ በቅድም ተከተል በእንግሊዝና በፈረንሳይ ባላንጣ መንግስታት የሚደገፉ ተጻራሪ የአውሮፓ የፕሮቴስታንትና የካቶሊክ

ሚሲዮናውያን የአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስን በ1820ዎቹ፣ በ1830 ዎቹና በ1840ዎቹ በትግራይ፣ በጉንደርና በሸዋ የክርስትና ሃይማኖትን በግዕዝ ቋንቋ በሚከተሉ ምዕመናን ዘንድ በይፋ አስተማሩ።²⁸

በተጨማሪም የአውሮፓ ሚሲዮናውያንና የመንግስታቱ የፖለቲካ ወኪሎች በዘመኑ በተለያዩ የአካባቢ መሳፍንቶችና የጦር አበጋዞች የሚመሩ የትግራይ የጉንደርና የሸዋ ክርስቲያናዊ አካባቢዎችን እንደ ሶስት የተለያዩ “መንግስታት” አድርገው ማየትና መግለጽ ጀመሩ።²⁹

ነገር ግን ይህ ሁሉ ሲሆንና ሲባል፣ በትግራይ፣ በጉንደርና በሸዋ ክርስቲያናዊ ክልሎች የሚኖሩ ምዕመናን ኢየሱሳውያን ከተባሉ ከቀ ደ ሞ የካቶሊክ ሚሲዮናውያን ትምህርትና ሥራ ጋር በማያያዝ የአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስ ጨምሮ የሚሲዮናውያንን የሃይማኖትና የቋንቋ ትምህርት በአመዛኙ እንደማይፈልጉ አስታወቁ።³⁰

በሌላ በኩል በአጼ ዮሐንስ ዘመነ መንግስት በአገር ውስጥና በውጭ ፖሊሲ ሃይማኖት የፖለቲካ መሳሪያ በመሆን በአገሪቱ ውስጥ እስከ 1900 ድረስ በሚቀጥሉት አሥርታት ታላቅ ፖለቲካዊና ማህበራዊ ሁከት አስከተለ።

በዚህ ረገድ ከአስራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት እስከ አስራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት በእርስ በርስ ጦርነትና በቤተ ክርስቲያኑም ውስጥ በተነሳው የምስጢረ ሥላሴ ክርክር ምክንያት በሰሜኑ ደጋማ ክልል ብቻ ተወስኖ የኖረውን የመንግስቱን የክርስትና ሃይማኖት ለማስፋፋት እጹ ዮሐንስ በቦሩማ ሚዳ ጉባኤ የአገሪቱ ክርስቲያን ያልሆኑ ሕዝቦች በሙሉ እንዲጠመቁ፣ በየአካባቢውም የመንግስትና የሃይማኖት አላፊዎች ቤተ ክርስቲያኖችን እንዲያሠሩ፣ ወደ አገሪቱ ፈረንጆችና የሚሲዮናውያን ትምህርት የሚያስተምሩ ሰዎች እንዳይገቡ ጽኑ የፖሊሲ ሕግ አወጁ።³¹ ሕጉንም የበለጠ ተግባራዊ ለማድረግ በአንድ ጊዜ ከግብጽ ተወላጅ አቡኖችን አስገብተው በተለያዩ አካባቢዎች መደቡ።³² አቡኖቹም በአገሪቱ የሃይማኖትን ችግር በአገር አቀፍ ደረጃ የበለጠ አስፋፉ።

በእጹ ዮሐንስ የሃይማኖት ፖሊሲ መሠረት በአገሪቱ እስላማዊና አዋማዊ ሕዝቦች ላይ ችግር ደረሰ። ከአገሪቱ ሚሲዮናውያንና ሌላም የውጭ አገር ዜጎች ተባረሩ። የአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስም ከየቦታው ተሰብስቦ³³ በመንግስት ባለሥልጣኖች ትእዛዝ እንዲቃጠል ተደረገ። በአርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንም ውስጥ በአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስ ትምህርት መሠረት የማሻሻል ለውጥ የሚፈልጉ ምዕመናንና መምህራን “ጸረ ማርያሞች” በሚል ክስ ንብረታቸውን እየተዘረፉ በአስራት፣ በግርፋትና

በስደት ተቀጡ።³⁴ ከታሪክ አኳያ ይህ የኢትዮጵያ የሃይማኖት ፖሊሲ ከጊዜ በኋላ በአገሪቱ በኤርትራና በደቡብ ኢትዮጵያ መካከል በሰሜኑ የክርስቲያን ክልል ዘመናዊ ትምህርትና የከተማ ሥርዓት እንዳያድግና እንዳይሰፋፋ አንድ ሥርዓታዊ እንቅፋት ሆነ።

የስዊስ፣ የጀርመን፣ የእንግሊዝና የኢጣሊያ ሚሲዮናውያን ከ18-20ዎቹ እስከ 1860ዎቹ በኢትዮጵያ ክርስቲያናዊ የትግራይ፣ የጉንደርና የሸዋ መሀል አካባቢዎች እየተመላለሱ ወንጌልን ከዘመናዊ ትምህርትና ዕድገቱ ጋር ለማስተማር ያደረጉት ጥረት ሁሉ በተጠቀሱት የውስጥና የውጭ ምክንያቶች በአገሪቱ ባለሥልጣኖች ዘንድ ውድቅ ሆነ። ከዚያ በኋላ፣ በታዋቂው የጀርመን ሚሲዮናዊ ዶክተር ክራፍ አነሳሽ ነት የስዊድን ሚሲዮናውያን በዘመኑ ታላቅ የኢኮኖሚ፣ የፖለቲካና የሃይማኖት ችግር ማዕከል የሆነውን የሰሜን ክፍል በማለፍ በደቡብ ኢትዮጵያ ለተለያዩ አዋማዊ ሕዝቦች በተለይም ለኦሮሞ ማህበረሰቦች ወንጌልና ዘመናዊ ትምህርት ለማስተማር ረጅም ጥረት ጀመሩ።³⁵

ነገር ግን በትግራይና በሸዋ የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች የይለፍና የሥራ ፈቃድ በመከልከላቸው ለስዊድን ሚሲዮናውያንና ተከታዮቻቸው ከምጽዋ ጠረፍ መሀል አገር አልፎ በደቡብ ወደ ኦሮሞ ማህበረሰቦች (ወለጋ) ለመድረስ ከ1858 እስከ 1892 የሰላሳ አራት ዓመታት ጊዜ ወሰደ።³⁶ በዚህ ረጅም የሽግግር ዘመን ሚሲዮናውያን በምጽዋ ጠረፍ በሚያስተምሩት የአማርኛ መጽሐፍ ቅዱስ ትምህርት መሠረት በአርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ በትምህርትና በአሠራር ለውጥ በመፈለጋቸው በአገሪቱ ባለሥልጣኖች ለተባረሩ ምዕመናንና በጠረፉ በዓለም አቀፍ ድርጅቶች አማካይነት በልዩ ልዩ መንገዶች ነጻ ለውጡና ለሚወጡ የቀድሞ ባሮች ከ1863 አንስተው ድርጅታዊ የወንጌል፣ የትምህርትና ማህበራዊ አገልግሎት መስጠት ጀመሩ።³⁷

በዚህ ረገድ ከኢሉባቦር አኔስሞስ ነስብ (1849-1924) እና አስቲር ጋና (1867-1957) የተባሉ የኦሮሞ ተወላጆች፣ ከጉንደር ታዩ ገብረማርያም (1853-1914) ከ1863 ጀምሮ በምጽዋ በስዊድን ሚሲዮናውያን ዘንድ ዘመናዊ ትምህርት ተምረው አገራቸውን በልዩ ልዩ መስኮችና መንገዶች ከአገልገሉ ብዙ ኢትዮጵያውያን ለዓይነት የሚቀርቡ ናቸው። ከእነሱ በፊት ሊቁ አብርሃም መጽሐፍ ቅዱስን ወደ አማርኛ እንደ ተረጉመው ሁሉ፣ አኔስሞስ ነስብ በምጽዋና በስዊድን አገር የቋንቋና የሃይማኖት ትምህርት ተምሮ (1879-1890) በኤርትራ መጽሐፍ ቅዱስን ከአማርኛ ቋንቋ ወደ ኦሮሞኛ ቋንቋ ተረጉመ።³⁸

በ1881 ኢጣሊያኖች ኤርትራን እንደቅኝ ግዛት ከያዙት በኋላ ለሁሉም ሃይማኖቶችና አስተማሪዎች ክፍት አደረጉት።³⁹ በመሆኑ

ኔም እስከ 1881 ድረስ ከሐግቤን ክርስቲያኑ ደጋ ክልል ከተባረሩ ምዕመናን ጋር ለሁለት አሥርታት በምጽዋና አካባቢው የነበሩ የስዊድን ሚሲዮናውያን እንደገና ወደ ደጋግው ክልል በመመለስ በመላው የኦርቶዶክስ ምድር ወንጌልና ትምህርት አስተምረው በትግራይ በትግረና በኩናማ ወንጌላዊ ምዕመናን አንድነት የኦርቶዶክስ ወንጌላዊ ቤተ ክርስቲያን (አወቤክ) በ1880ዎቹ መሠረቱ ።⁴⁰

በ1890ዎቹ ከአወቤክ የተላኩ ኢትዮጵያዊ የወንጌል መልእክተኞች በደቡብ ምዕራብ በወለጋ ለአርሞ ሰዎች በኦኔስሞስ - አስቴር በተዘጋጁ የአርሞኛ መጻሕፍት ወንጌልና ትምህርት ማስተማር ጀመሩ ።⁴¹

ከታሪክ አኳያ በኢትዮጵያ የዘመናዊ ትምህርት ድርጅታዊ መነሻው በስዊድን ሚሲዮናውያን በ1863⁴² በምጽዋ : ከአወቤክ በተላኩ የወንጌል መልእክተኞች በ1895⁴³ በወለጋ : በካቶሊክ ሚሲዮናውያን በ1890ዎቹ በሐረር : በኢትዮጵያ መንግስት በ1901⁴⁴ በአዲስ አበባ ትምህርት ቤት በተከፈተ ጊዜ ነው ለማለት ይቻላል ።

በዚህ ረገድ በአለፈው ምዕተ ዓመት በኢትዮጵያ ባለሥልጣናት ዘንድ በአገር ግምባታ ተግባር ለሃይማኖትና ዘመናዊ የጦር መሳሪያ የተሰጠው ግምትና ትኩረት ለዘመናዊ ትምህርት አልተሰጠም ። በጠላቶቻቸው ላይ የሥልጣን ጥያቄያቸውን ለማስከበር የኢትዮጵያ የዘመኑ መሳፍንቶችና የጦር አበጋዞች ከውጭ ለዘመናዊ የጦር መሳሪያ የነበራቸው ጥረት በጣም የታወቀ ።⁴⁵ ነው ። በመሆኑም በዚህ ጥናት እንደገና መዘርዘር አያስፈልገንም ።

በ1870 በቦሩሚዳ ጉባኤ⁴⁶ የኢትዮጵያ ነገሥታት የመንግስቱን ሃይማኖት ለአገር ግምባታ ዋናው የፖለቲካ መሳሪያ አድርገው እንደ ወሰዱ : በዚህም እምነታቸው ሌላ ሃይማኖቶች በአገሪቱ እንዳይገኙ ለማድረግ ያልተሳካ የፖለቲካ ውሳኔ እንዳደረጉ : በአገሪቱ ዘመናዊ ትምህርትን የእስልምና ሃይማኖትን የሚሲዮናውያን ትምህርትን የሚቃወሙ ብዙ የግብጽ አቡኖችን ወደ አገሪቱ አስገብተው በከፍተኛ የሥልጣንና የሀብት ቦታዎች እንዳስቀመጡ : በአገሪቱ በተለያዩ አካባቢዎች በጦርና በሃይማኖት ሹማምንት መሪነት ወታደሮችን ከሕዝብ ጋር እያሰፈሩ በአገር አቀፍ ዘመቻ ብዙ ቤተክርስቲያኖችን እንደአሰሩ ይታወቃል ።⁴⁷

በዚህ ረገድ በ1900 አጼ ምኒልክ በየአካባቢው ቤተ ክርስቲያናትን በሕዝቡ ሀብትና ጉልበት እንዲያሠሩ ለመንግስት ሹማምንት የሰጡላቸው የፖሊሲ መመሪያ እንደሚከተለው ይነበባል ። በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ዘገባ መሠረት : በ1900 በአዲስ አበባ ከተማ የተነገረው የምኒልክ የቤተ ክርስቲያን ግምባታ አዋጅ ቃል ይህ ነው ።

“ ሰማ ሰማ ያገራ ሰው ጌታችን ኃይላችን ረዳታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ለሀገራችን ለመንግስታችን ሰላምና ዕረፍት ሰጥቶን ይህን ያህል ቀን አኖረን አስገዛን ። እኛም ይህን ሁሉ አስበን መርዳት ይገባናል ። እኔ ራሴ የከተማዬን ዘበኞች ይገር ከከተማ ያሉትን አብያተ ክርስቲያናት እስራላሁ አድሳለሁ ። ሹማምንትም ባለጉልትም በያጥቢያህ ያለው መቅደስ ቤተ ክርስቲያን የፈረሰውን በመቃረቢያ ለተቀመጠው ታቦት ሁሉ ቤተ ክርስቲያን ሥራ ። ወታደርም ባላገርም ጉልበት ያለህ እርዳ ። አናጤም ገምቢም በያለህበት ለቤተ ክርስቲያን ሥራ እርዳ ።

“ የሃይማኖት መሠረቱ የቤተ ክርስቲያን ምልክቱ ቤተ ክርስቲያን መሥራት ነው ። ለጉልበትህ ለገንዘብህ ሳስተህ ቤተ ክርስቲያን አልሰራም ብለህ የወሰለትህ ሰው በሰማይ ይፈረድብሃል ። በምድርም ሹማትህን ገንዘብህን ታጣለህ ። የሚል ቃል በየሀገሩ አዋጅ ተነገረ ።⁴⁸”

በዚህ በሕብረተሰቡ ዘንድ የእምነት : የሙያ : የጉሳ : የሥፍራና የጊዜ ምርጫና ልዩነት በማያደርግ ንጉሣዊ ትእዛዝ መሠረት የአገሪቱ ክርስቲያን : እስልምና አዋማዊ ሕዝቦች በመንግስት ሹማምንት ቁጥጥር በየአካባቢው ብዙ አብያተ ክርስቲያናትን በገንዘባቸውና በጉልበታቸው እንደሰሩ ታውቋል ።

በዚህ ረገድ በአብዮቱ ዋዜማ በተካሄደው በአንድ ጥናት ገዳም ፤ ደብርና ገጠር ተብለው ልዩ ልዩ የማዕረግ ደረጃ ያላቸውና በወል ስያሜ ያቸው ማርያም ፡ ኪዳነ ምሕረት ፡ ሥላሴ ፡ መድኃኒአለም ፡ ጊዮርጊስ ገብርኤል ፡ ተክለሃይማኖት ፡ ገብረመንፈስ ቅዱስ ፡ ሚካኤል ወዘተ ተብለው የሚጠሩ ከ1200 በላይ በአለቶች ምዕተ ዓመታት የተሰሩ አብያተ ክርስቲያናት የምሥረታ ዘመናቸውና አገር አቀፍ ስርዊታቸው የመሬት ይዞታቸው ተጨምሮ በሥፍራና በጊዜ ተለይቶ ተመዝግቧል ።⁴⁹

በተጠቀሰው ጥናት መሠረት በደቡብ ኢትዮጵያ አካባቢዎች ከተመዘገቡትና ከዚህ በታች በሠንጠረዥ ግልጻዊ ከቀረቡት አብያተ ክርስቲያናት በተለይ በሲዳሞ ፡ በኢሉባቦር ፡ በአርሲ ፡ በከፋ ፡ በወለጋና በሐረርጌ በቅደም ተከተል 94 በመቶ ፡ 88 በመቶ ፡ 82 በመቶ ፡ 80 በመቶ ፡ 73 በመቶ ፡ 68 በመቶ የተመሠረቱት ከ1900⁵⁰ ወዲህ ነው ። ከእነዚህ አብያተ ክርስቲያናት በ50 የሚቆጠሩ በምዕራብ ሸዋ በምኒልክ የጦር አበጋዝ ራስ ጉበና ዳጭና (1814-1881) በባለቤታቸው በወይዘሮ አየለች እንደተሰሩ ታውቋል ።⁵¹

ከዚህ በታች በሠንጠረዥ መረጃ በግልጽ እንደሚታየው በስሜኑ ጥንታዊ የክርስቲያን አካባቢዎች የተመዘገቡት ጥንታዊና ዘመናዊ አብያተ ክርስቲያናት የመሬት ይዞታቸው በጣም አነስተኛ ሲሆን በደቡብ ከፍላጎት ሀገር በቅርቡ የተመሠረቱ ግን ከፍተኛ የመሬት ይዞታ አላቸው ።

በ1957 በክፍለ ሀገር የኢትዮጵያ የአብያተ ክርስቲያናት ስርዊትና የቦታ ይዞታ

ተ.ቁ.	ክፍለ ሀገር	የአብያተ ክርስቲያናት ቁጥር	የቦታ ይዞታ ካሬ በኪሎ ሜትር
1	በጊምድር (ጉንደር)	2,260	33
2	ጉጃም	2,635	23
3	ትግራይ	2,090	32
4	ሸዋ	2,404	35
5	ወሎ	1,496	53
6	ኤርትራ	760	155
7	ባሌ	58	2,148
8	አርሲ	193	122
9	ወለጋ	274	260
10	ኢሉባቦር	136	349
11	ከፋ	207	264
12	ገሙጉፋ	105	376
13	ሲዳሞ	124	954
14	ሐረርጌ	95	2,734
	ድምር	12807	7,538

ምንጭ : V. Vitz, "Foundation of Churches (1975).

ባጭሩ በዘመነ ኢ.ምፔሪያሊዝም በኢትዮጵያ ብሔራዊ የፖለቲካ ምዕክልና ወቅት (1850-1910) የዘመናዊ ትምህርት ጥያቄ ከአገሪቱ ባለ ሥልጣኖች የሃይማኖት ፖሊሲና ተግባር ጋር በቅርብ የተያያዘ ነው። በዚህ ረገድ፣ በኢትዮጵያ ረጅም ታሪክ ንጉሳዊ ሥልጣን ለመያዝና ክርስቲያን ሕዝብን ለመግዛት የቤተ ክርስቲያኑ የበላይ መሪ የሚሆነው ግብጻዊ አቡን በአገር ውስጥ መኖር አስፈላጊ ነው ተብሎ በሕዝቡም በመንግስቱም ዘንድ የታመነ ጉዳይ እንደነበር ይታወቃል።

በመሆኑም በአለፈው ምዕተ ዓመት በትግራይ፣ በጉንደርና በሸዋ በየአካባቢውና በየጊዜው ለተነሱ የጦር አበጋዞችና አጼ ነገሥታት ማለትም በትግራይ ለእነራስ ወልደ ሥልሴ፣ ደጃዝማች ሰባጋዲስ፣ ደጃዝማች ወቤ፣ በጉንደር ለእነራስ ጉማሳ፣ ራስ ዓሊ፣ በሸዋ ለንጉሥ ሳህለ ሥላሴ እንዲሁም ለአጼ ቴዎድሮስ ለአጼ ዮሐንስ፣ ለአጼ ምኒልክ (1) የግብጹ አቡን በአገር ውስጥ ተገኝቶ ለሕዝቡ ክርስቲያኑ መንፈሳዊ ትምህርትና አመራር እንዲሰጥ ማድረግ (2) የአገሪቱን ምዕመናን ከአሥራ ሰባተኛው ምዕተ ዓመት ጀምሮ በሁለት ተጻራሪ የተዋሀደና የቅባት አንጃዎች የከፈላቸውን የምስጢረ ሥላሴ ችግር መፍታት ለአገሪቱ ብሔራዊ አንድነትና ዘውዳዊ የፖለቲካ ምዕክልና ተቀዳሚ የፖለቲካ ጉዳዮች ነበሩ።⁵²

ነገር ግን የተጠቀሱ የሃይማኖትና የፖለቲካ ችግሮችን ለመፍታት የተወሰዱ እርምጃዎች በአገሪቱ በሀውርታዊ መንግስትና ሕብረተሰብ

ዘንድ ያስከተሉት አፍራሽ ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊ፣ ባህላዊና ሥርዓታዊ ሁኔታዎች ብዙ ናቸው።

በዚህ ረገድ አንደኛ፣ የቤተ ክርስቲያኑን የትምህርትና የአመራር ችግር በሚመለከት፣ የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች በየጊዜው በገንዘብ በጉልበትና በዲፕሎማሲ ከፍተኛ ዋጋ ከፍለው ያስገቡአቸው የግብጽ አቡኖች አባ ሰላማ (1834 - 1860)፣ አጥናቴዎስ (1861 —1869) ዲፕሮስ (1873 —1909)፣ ሉቃስ (1873 -1892)፣ ማቴዎስ (1873 -1919) ዘመናዊ ትምህርትና የለውጥ አሳቦችን፣ የሃይማኖት ትምህርትና ነጻነትን የሚሲዮናውያንን እምነትና ትምህርት በሚመለከት ጉዳዮች ላይ ሁሉም በነበራቸው ተጻራሪ አመለካከትና አቋም ለአገሪቱ ብሔራዊ አንድነት ለሕብረተሰቡ ዲሞክራሲያዊ እኩልነትና ማህበራዊ ዕድገት አንድ ታላቅ እንቅፋት ሆኑ።

ሁለተኛ፣ በ1870 የቦሩሜዳ ጉባኤ የኢትዮጵያ ነገሥታት የአገሪቱን ምዕመናንና አብያተ ክርስቲያናት ለምዕተ ዓመታት በተዋሀደና በቅባት አንጃዎች ከፍሎ ሲያጣላቸው የኖረውን የምስጢረ ሥላሴ ክርክር በመንግስታዊ ውሳኔ ውድቅ ከአደረጉት በኋላ በኢትዮጵያ ዘመናዊ ትምህርትና አዲስ የፖለቲካ አሳቦችን፣ እስላማዊ፣ ሚሲዮናዊና አዋማዊ ሃይማኖቶችን በሚመለከት ወገናዊ ግንዛቤ በነበራቸው ከፍተኛ ባለሥልጣኖች በእነ አቡነ ማቴዎስ እቴጌ ጣይቱ ብጡል (1875—1902) ዕጩጌ ገብረ ሥላሴ (1882—1895)፣ ዕጩጌ ወልደ ጊዮርጊስ (1885-1910) ዕጩጌ ገብረመንፈስ ቅዱስ (1916-1925) ጠንካራ ትምህርትና አመራር የመንግስቱ የእርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ ብሔራዊ የውስጥና የውጭ ጉዳዮች ላይ ድርጅታዊ አስተዋጽኦም ተጽዕኖም የሚያደርግ አንድ ታላቅ የሃይማኖትና የፖለቲካ ኃይል ሆኖ አደገ።⁵³

በዚህ ረገድ ከ1875 ጀምሮ አቡነ ማቴዎስ፣ እቴጌ ጣይቱ፣ ዕጩጌ ገብረ ሥላሴና ዕጩጌ ወልደ ጊዮርጊስ ከነተከታዮቻቸው በምኒልክ አደባባይ በሃይማኖት በትምህርት፣ በሚሲዮናውያን፣ በዓለም አቀፍ ጉዳዮች የአጼ ዮሐንስን የቦሩሜዳ ጉባኤ ውሳኔ ተከታታይና አስፈጻሚ ባለሥልጣኖች ነበሩ። አቡኑና ተከታዮቻቸው በ1870ዎቹ ለረጅም ጊዜ በደቡብ ኢትዮጵያ የነበሩ የውጭ ሚሲዮናውያንንና የዕደ ጥበብ ባለሙያዎችን በአገሪቱ ውስጥ ለመኖርና ለመሥራት በቅድሚያ ሃይማኖታችሁን ወደ እርቶዶክስ እምነት ለውጡ በማለት ከአገር እንዲወጡ አስገደዱ አቸው።⁵⁴

በምኒልክ ዘመነ መንግስት ፍጻሜ የሚኒስትሮች ምክር ቤት በተቋቋመ ጊዜ የሃይማኖትና የትምህርት ጉዳይ በአቡነ ማቴዎስ አመራር ሥር ሆነ። በዚህ ረገድ በ1900 “የትምህርት ሚኒስቴር ምንም

ሥራው በመንግስቱ አትጥም ቢመደብ በተለይ ሚኒስትር አልተደረገበትም ፣ ምክንያቱም አቡነ ግብረዓብ ከሃይማኖት ሥራ ጋር መተዳደር የሚገባው በኔ ነው እያሉ አስቸግረው ነበር ።”⁵⁵

በ1900 ከምኒልክ በተሰጠው ሥልጣንና የሥራ አላፊነት የሃይማኖትና የትምህርት ሚኒስቴር “የሃይማኖት ነገር ያበን ሥራ ነው ። እሳቸው የሃይማኖት አለቃ ናቸው ። የሃይማኖት ሚኒስቴር ባቡንና በመንግስት መካከል ይሆናልና ቂሶችንም ይገዛል ። ዋና ሥራው የቤተ ክርስቲያንና የቂሶች ጠባቂ ነው ። ያገር ትምህርት ቤቶችን ይጠበቃል ።”⁵⁶ ይላል ።

እንዲሁም ለመንግስት አመራርና ሥራ ወጣት የመሳፍንትና የመኳንንት ልጆች በፈረንሳይኛ ፣ በእንግሊዝኛ ፣ በኢጣሊያንኛና በአረብኛ ቋንቋዎች የሚሰለጥኑበት የምኒልክ ትምህርት ቤት በተከፈተ ጊዜ የአቡነ ግብረዓብ የኮፕት መምህራን አስተግሪዎች እንዲሆኑ ተደረገ ። በመሆኑም በትምህርት ቤቱ ተግሪዎች ስለ አገራቸው ቋንቋዎች ፣ ታሪክና ባህል የሚግሩበት ብሔራዊ የትምህርት ፖሊሲና ፕሮግራም አልነበረም ። ከዚህም የተነሳ በኢትዮጵያ ሕብረተሰብ ዘንድ ዘመናዊ ትምህርት ለመንግስት ሥራ የውጭ አገር ቋንቋ መግርና መነገር ነው የሚል ስህተተኛ ግንዛቤ⁵⁷ ብሔራዊ የትምህርት ተግባር መሆን ጀመረ ።

በ1902 እኔ ምኒልክ ልጅ ኢያሱ ሚካኤልን በአልጋወራሽነት ሰይሙት ራሳቸው በጽኑ ሕመም ምክንያት ከመንግስት አመራር ከተገለሉ በኋላ ለሚተገቡት ሁለት የሸገገር ዓመታት የመንግስት ሥልጣንና አመራር በእቲጌ ጣይቱ፣ በራስ ቤትወደድ ተሰግናደውና በአቡነ ግብረዓብ እጅ ሆኖ በአገሪቱ ታሪክ የተለመደው የሥልጣን ሸገገር ጊዜ ሁከት ተፈጠረ ።

በዚህ የሥልጣን ረብሻ ወቅት በአቡነ ግብረዓብ ግሬት እቲጌ ጣይቱ እርቶዶክስ ክርስቲያን ያልሆኑ ሰዎች ሁሉ በእሥራት ፣ እንደሚቀጡ በእጥጅ ብርቱ መግለጫ ሰጡ ።⁵⁸ በዚህ የሥልጣንና የሃይማኖት ሁከት የአገሪቱ የታሪክና የቋንቋ ምሁር አለቃ ታዩ ገብረግርጽም በወንጌላዊ እምነታቸው ምክንያት በእሥራት ሲቀጡ⁵⁹ እንዲሁም የኢትዮጵያ የፖለቲካ ኢትዮጌ ምሁር ገብረሕይወት ባይከፋኝ አጭር የእቲጌ ጣይቱ የሥልጣን ዘመን እስኪያልፍ ድረስ ወደ አገራባቂ የሱዳን አገር ለመሰደድ ተገደዱ ። እንዲሁም በወለጋ ወንጌልና ዘመናዊ ትምህርት ግስተግር የጀመሩ የአገሪቱ አስተግሪዎች በአቡነ ወሳኔ ከአካባቢው ወደ እየትውልድ ሀገራቸው ሲባረሩ እነአሞስ ነሱብ በቁም እሥር ሆኖ ለሕዝቡ በይፋ እንዳያስተምር ተከለከለ ።⁶⁰

የኢትዮጵያ የ1902-1909 የሥልጣን ሁከት በመጨረሻ በጥቅምት 1909 ኩዲታ ወደ ፍጻሜው ደረሰ ።⁶¹ በኩዲታው ጉልተኛ የነበረው

መደብ በተራግጅ ብሔራዊ ኢንቴሌጂንሲያና ነጋዴ ኃይሎች በሚደገፈው በአልጋወራሽ ራስ ተፈሪ መኩንን ቡድንና በቀድሞ የምኒልክ ከፍተኛ የሃይማኖትና የጦር ባለሥልጣናት በሚደገፈው በገግሥት ዘውዴቱ ውግ አጥባቂ ቡድን በሁለት ተጸራሪ የሥልጣን አንጃዎች ተከፈለ ። እቲጌ ጣይቱና ልጅ ኢያሱ ከነዘመዶቻቸውና ተከታዮቻቸው ጋር ከመንግስት ሥልጣን አካባቢ ተወገዱ ።

ከዚያ በኋላ የአገሪቱን ተዛማጅ የሃይማኖትና የትምህርት ችግሮች በሚመለከት ፣ የአልጋወራሹ አንጃ የሚከተሉ አንጻራዊ የግብዓት እርምጃዎችን ወሰደ ። በዚህ ረገድ አንደኛ ከ1901 የምኒልክ ትምህርት ቤት ሌላ ከ1917 እስከ 1927 ድረስ በአዲስ አበባ የውጭ አገር መምህራን ዘመናዊ ትምህርትን በፈረንሳይኛና በእንግሊዝኛ ቋንቋዎች የሚያስተምሩ ባቸው ስምንት የተፈሪ መ - ገን ፣ የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ፣ የመነን ፣ የቅዱስ ጊዮርጊስ ፣ የቦይ እስካውት ፣ የመድኃኒዓለም ፣ የመምህራን ግስ ልጠኛና የሰነ ጥበብ አንደኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች ተከፈቱ ።⁶²

እንዲሁም በ1921 - 1927 በተመሳሳይ የግስተግር ስልትና አሠራር በፈረንሳይኛና በእንግሊዝኛ ቋንቋዎች የውጭ መምህራን የሚያስተምሩባቸው አሥራ አራት የአንደኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች በደሴ ፣ በጉራ በጉጃም ፣ በጅጅጋ ፣ በለቀምት ፣ በድራዳጭ ፣ በአሰበ ተፈሪ ፣ በአምቦ ፣ በጂማ ፣ በጉንደር ፣ በአድዋ ፣ በመቀሌና በሰላሌ የክፍለ ሀገር ከተሞች ተጀመሩ ። በተጨማሪም በ200 የሚገመቱ ወጣቶች በመንግስት ወጭ ተልከው በውጭ አገር በልዩ ልዩ የትምህርት መስኮች እንደሰለጠኑ ታውቋል ።⁶³

የትምህርት በጀት በሚመለከት በሚያዝያ 1918 መንግስት በገቢና ወጪ የንግድ ዕቃ ሽያጭ ስድስት በመቶ የትምህርት ታክስ ሕግ አውጥቶ በዓመቱ በ240,000 ብር የሚገመት ገንዘብ ሰበሰበ ።⁶⁴ የዓመቱ የትምህርት በጀት ከተጠቀሰው ገቢ አንድ ሶስተኛ ብቻ እንኳ ነበር ተገልጿል ።

የሕትመት ሥራና የመጻሕፍት ስርጭት በሚመለከት ደግሞ መንግስት ከ1916 አንስቶ በብርሃንና ሰላም ግተሚያ ቤት ሁለቱን ሳምንታዊ አእምሮና ብርሃንና ሰላም የተሰኙ ጋዜጣዎችን ጨምሮ በአግርኛ ቋንቋ የትምህርትና የሃይማኖት መጻሕፍት ምርትና ስርጭት አካሄደ ።⁶⁵

ባጭሩ ከ1909 ጀምሮ በውጭ አገር ቋንቋዎች ለመንግስት ቢርከራሲያዊ ሥራና አገልግሎት የሚያስፈልገውን የሰለጠነ የሰው ኃይል ለማፍራት በተፈሪ - ኃይለ ሥላሴ በአገር ውስጥና በውጭ አገር የተወሰዱ የትምህርት ጥረቶችና እርምጃዎች ሁሉ በሳይንስና ቴክኖሎጂ ጥበብ ለአገር ግምባታ በዓይነትም በጥራትም በቂ አልሆነም ።

ከተጨማሪ የሥራ ውጤት አኳያ ደግሞ ሚሲዮናውያኑ ከአገር በተባረሩ ጊዜ ሃይማኖታቸውን በእምነት ተቀብለው የተጠመቁ ምዕ መናን ብዛት በወላይታ አርባ ስምንት፣ በሲዳሞ አራት በሀዲያ ስምንት ነበሩ።⁷⁸ ሚሲዮናውያኑ የተማሩትን የወንጌል ትምህርት በቋንቋዎቻቸው ለሕዝባቸው በኃላፊነት እንዲያስተምሩ ከተጠቀሱት ምዕመናን በወላይታ ለአቶ ብሩ ዱባላ በሀዲያ ለአቶ ሽጉጤ ዳዳ (1900-1982) እና ለአቶ ሰበር ምስሮ በሥነ ሥርዓት የአመራር አላፊነት ሰጥተው ሂዱ።⁷⁹

የተጠቀሱት የወላይታና የሀዲያ የወንጌል መሪዎችና አስተማሪዎች ከነ ተከታዮቻቸው በጠላት ወረራ ዘመን ለሕዝባቸው ወንጌልና ትምህርት ለማስተማር ባካሄዱት ብርቱ ጥረት በ1933 ፋሽስቶች ከአገር በተባረሩ ጊዜ በወላይታ የምዕመናን ብዛት በ25,000 የአብያተ ክርስቲያናት ደግሞ በ200 የሚቆጠር ሲሆን በሀዲያና በከምባታ የምዕመናን ቁጥር በ20,000 የአብያተ ክርስቲያናት ደግሞ በ100 የሚገመት ነበር።⁸⁰ በ1934 የሀዲያ ወንጌላዊ ተወካዮች አቶ አባጉሌ ነነሞና አቶ ሽጉጤ ዳዳ በየአካባቢው የግል ትምህርት ቤቶች ከፍተው ለልጆቻቸው መደበኛ ትምህርት ለማስተማር ከትምህርትና ስነጥበብ ሚኒስቴር የሥራ ፈቃድ ወሰዱ።

በድህረ ጦርነት በ1930ዎቹና በ1940ዎቹ ከሶዶ ማዕከል የወላይታ የወንጌል አስተማሪዎች በቋንቋና በባህል አጉራባችና ተዛማጅ በሆኑት የጋሞ፣ የጉፋ የኩሉና የኮንታ አገሮች የወንጌል ትምህርት አስፋፋ።⁸¹ እንዲሁም ከሆሳዕና ማዕከል የሀዲያና የከምባታ የወንጌል አስተማሪዎች ከፍርዌይ ሚሲዮናውያን ጋር ተባብረው በቋንቋ በባህል ቢታሪክና በትውፊት ተዛማጅ በሆኑ የሲዳሞ - የጊዴኦና የቡርጂ ማህበረሰቦች ዘንድ የወንጌል ሥራ አስራጩ።

በ1963 በአብዮቱ ዋዜማ በተጠቀሱት አካባቢዎች ከሁለቱ የሱዳን ኢንተርዮርና የፍርዌ ሚሲዮናውያን ትምህርት ጋር የተያያዙ ወንጌላዊ ምዕመናን ብዛት በ160,000 የአብያተ ክርስቲያናት ቁጥር ደግሞ በ3,000⁸² የሚቆጠር ነበር። በተጠቀሰው ዓመት አሁን ራሳቸውን ቃለ ሕይወት ብለው የሚጠሩ ከቀድሞ የሱዳን ኢንተርዮር ሚሲዮናውያን ጋር ተዛማጅ የሆኑት የወንጌል ምዕመናን በ360 በሚቆጠሩ ትምህርት ቤቶች በ30,000 የሚገመቱ ተማሪዎች ነበሩአቸው።

ከዚህ በላይ ባጭሩ የተገለጸው የሚሲዮናውያን የወንጌልና የትምህርት ሥራ በደቡብ ኢትዮጵያ ከሁለቱ ተዛማጅ ኩሻዊና አሞአዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች ሁኔታ ጋር በቅርብ የተያያዘ ታሪካዊ ክስ ተትና ዕድገት ነው። ይህም በሚከተሉት የቋንቋ ሠንጠረዦች በግልጽ ይታያል።

ሠንጠረዥ 11

ተዛማጅ አሞአዊ የጋሞ - ወላይታ የቋንቋ ማህበረሰቦች ሲንጉዊስቲካዊ የቃላት ግንኙነት ከመቶ

ብሔረሰብ	ወላይታ	ጋሞ	ኩሉ	ዶርዘ	ኮይራ	ማሌ
ጉፋ	90	91	84	81	52	46
ወላይታ		89	80	80	48	43
ጋሞ			80	82	49	44
ኩሉ				73	48	43
ዶርዘ					54	48
ኮይራ						45

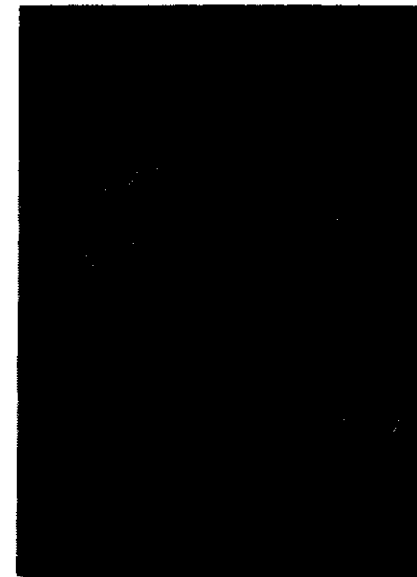
ግንቁ፡ F. Cotterell, Born At Midnight (1973).

ሠንጠረዥ 12

ተዛማጅ ኩሻዊ የሀዲያ - ሲዳሞ የቋንቋ ማህበረሰቦች ሲንጉዊስቲካዊ የቃላት ግንኙነት ከመቶ

ብሔረሰብ	ከምባታ	ጥምባር	አላባ	ሲዳሞ	ጊዴኦ	ቡርጂ
ሀዲያ	61	58	58	58	51	41
ከምባታ		86	82	64	54	40
ጥምባር			82	64	58	41
አላባ				67	57	42
ሲዳሞ					63	47
ጊዴኦ						45

ግንቁ፡ F. Cotterell, Born At Midnight (1973).

ግንቁ፡ በደራሲው እጅ የሚገኝ ፎቶግራፍ

21. ሰብር ምስሮ ሽጉጤ ዳዳና አባጉሌ ነነሞ በ1972

ምንጭ፡ በደራሲው እጅ የሚገኝ ፎቶግራፍ

21. ሰብሮ ዎሶሮ ሹጉጤ ዳዳና አባጉሌ ኑነሞ በ1972

በአንድ ፈጣሪ አምላክ የሚያምኑ የኢትዮጵያ ጥንታዊ አሀዳዊና መለኮታዊ የአርቶዶክስ ክርስትናና የእስልምና ሃይማኖቶች ከአምነት አኳያ በቅርቡ በሚሲዮናውያን አማካይነት ወደ ኢትዮጵያ ከገቡ የፕሮቴስታንትና የካቶሊክ ሃይማኖቶች መሠረትታዊ ልዩነት የላቸውም ቀከታ ሪክ አኳያ ሁለቱ ሚሲዮናዊ የክርስትና ሃይማኖቶች ወደ ኢትዮጵያ ገብተው ለመስፋፋት የቻሉት ለሕብረተሰቡ የአገሪቱ ሁለቱ ጥንታዊ ሃይማኖቶች ለመስጠት ያልቻሉትን ዘመናዊ የትምህርትና የሕክምና አገልግሎት ይዘው በመምጣት ነው። በዚህ ረገድ ይህ ደራሲ በቃለመጠይቅ ያገኘው ጥናታዊ መረጃ በሚከተለው ሠንጠረዥ እንደሚያሳየው፡ ከሃይማኖት ጋር ማህበራዊ የትምህርትና የሕክምና አገልግሎት ይዘው ወደ ኢትዮጵያ የገቡ የፕሮቴስታንትና የካቶሊክ እምነቶች ዛሬ በብዙ ሚሊዮን የሚቆጠሩ ተከታይ ምዕመናን አሏቸው።

ሠንጠረዥ 13

በ1973 በ1982 የኢትዮጵያ የፕሮቴስታንትና የካቶሊክ ምዕመናን ብዛት በክፍል =

ማህበራት	የአባላት ብዛት በ1973	የአባላት ብዛት በ1982
ቃለ ሕይወት	1,000,000	2,000,200
አድቤንቲስት	35,298	78,739
ባፕቲስት	40,000	መረጃ አልተገኘም
የቃለ ሕይወት የአድ ቤንቲስትና የባፕቲስት ከ12 ዓመት ዕድሜ በታች የሚገኙት $1075298 \times 25\%$	268,824	870,388
መካነ ኢየሱስ	521,797	መረጃ አልተገኘም
ካቶሊክ	560,000	40,000
መሠረተ ክርስቶስ	22,100	መረጃ አልተገኘም
ሌሎች	42,000	መረጃ አልተገኘም
ጠቅላላ ድምር	2,468,824	2,989,327

ምንጭ ፡ ከማህበራቱ ኃላፊዎችና ጽ/ቤቶች በ1973 እና በ1982 ለደራሲው የተሰጠ መረጃ።

የቋንቋ ፖሊሲ

በአለፈው ምዕተ ዓመት በአገሪቱ የፖለቲካ ምዕከልና ሂደት የኢትዮጵያን ናይሎቲካዊ ፡ አሞክሮ ፡ ኩሻዊና ሲማዊ የቋንቋ ቤተሰቦችንና ማህበረሰቦችን ፡ ጥንታዊ ፡ አሀዳዊና መለኮታዊ የጽዳደዝም ፡ የክርስትናና የእስልምና ሃይማኖቶችን በብሔራዊ አንድነት በዲሞክራሲያዊ እኩልነትና ፍትህ ፡ በማህበራዊ ዕድገትና ደህንነት አዋህዶ ከሁሉም የተወጣጣ አንድ ማዕከላዊና በሀውርታዊ የኢትዮጵያ መንግስት ፡ ሕብረተሰብና ሥርዓት ለመገንባት የሚያስችል አንድ ብሔራዊ የታሪክ፡የሃይማኖት፡የትምህርትና የቋንቋ ፖሊሲና ፕሮግራም እንዳልተቀየሰ ተደጋግሞ ተገልጿል።

በሌላ በኩል በሀያኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ ተፈሪ - ኃይለ ሥላሴ ለፖለቲካ ሥልጣንና ለአገር ግምባታ ዘመናዊ ትምህርትና የተማረ የሰው ኃይል ወሳኝ የኢኮኖሚና የፖለቲካ መሳሪያ እንደሆነ መሠረታዊ ግምትና ግንዛቤ ቢኖራቸውም ለአዲስ ሕብረተሰብና ሥርዓት ግምባታ የሚያስፈልገውን ሥርዓተ ትምህርት ማለትም ተግባራዊ የትምህርት ፖሊሲና ፕሮግራም አልቀየሱም። ለዚህ ዓይነት ብሔራዊ ሥርዓተ ትምህርት ተጨባጭ መነሻና መሠረት የሚሆን ብሔራዊ የኢኮኖሚ መሠረት ሳይፈጠርና ሳይኖር የተባለው የትምህርት ፖሊሲና ፕሮግራም ሊፈጠርና ሊኖር አይችልም ነበር።

ለዚህ ቲሲስ ተፈሪ - ኃይለ ሥላሴ በ1909-1923 የኢትዮጵያን ተራማጅ የኢንቴሌጂንሲያና የነጋዴ ኃይሎችን ወሳኝ ድጋፍ አግኝተው በረጅም ትግል የመንግሥትን ሥልጣን ሙሉ በሙሉ ከያዙ በኋላ በሥርዓቱ ማለትም በገባር ኢኮኖሚ አስገዳጅነት የአገሪቱን የትምህርትና የቋንቋ ጥያቄ በሚመለከት ቀስ በቀስ የወሰዱት አፍራሽ የፖሊሲ አቅጣጫና የተግባር እርምጃ ነው።

በዚህ በኢትዮጵያ የትምህርትና የቋንቋ ፖሊሲ በግምት ከ1820ዎቹ እስከ 1920ዎቹ ድረስ በአንድ ምዕተ ዓመት ውስጥ የእንግሊዙ ዓለም አቀፍ የመጽሐፍ ቅዱስ ማህበርና የምዕራቡ ሚሲዮናውያን ጉዳዩ በባለቤትነት ከሚመለከታቸው ከኢትዮጵያ የአገር መሪዎች ፡ ባለሥልጣናቸው የትምህርት ባለሙያዎች የበለጠ ገምቢ አሳብና ግንዛቤ እንደነበራቸው የሚከተለው የቋንቋ ጥናትና የሕትመት ሥራ በቂ ማስረጃ ነው።

በዚህ ረገድ በ1800 - 1810 በካይሮ በሊቁ አብርሃም መጽሐፍ ቅዱስን ወደ አግርኛ ቋንቋ ከአስተርጉሙው ከፈረንሳይ ቆንሲል ቀጥሎ ለረጅም ጊዜ ለኢትዮጵያ ሕብረተሰብ አዲስ አሳብና ትምህርት በትክክል ሊገባ የሚችለው በአርጌው የግዕዝ ቋንቋ ሳይሆን ሰፊው ሕዝብ በሚያውቀውና በሚናገረው በአግርኛ ቋንቋ እንዲሁም በሌ

ሎች የአገሪቱ ብዙ ሕዝብ በሚገለገልባቸው ቋንቋዎች ነው በማለት ተግባራዊ የሥራ እርምጃዎችን የወሰዱት የእንግሊዝ ዓለም አቀፍ የመጽሐፍ ቅዱስ ግህበርና የምዕራቡ ሚሲዮናውያን ናቸው። በተጠቀሰው ዘመን ሁለቱ ሃይማኖታዊ የውጭ ኃይሎች በኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስን በብዙ ዘመናዊ ቋንቋዎች ተርጉመውና አሳትመው ለሕዝቡ አገልግሎት ለማቅረብ በጉልበት በጊዜና በገንዘብ የከፈሉትን ከፍተኛ ዋጋ ከሚከተለው ሰነዳዊ የሠንጠረዥ መረጃ በተጨማሪ ግየት ይቻላል።

ሠንጠረዥ 14

በ1817 - 1927 የእንግሊዝ ዓለም አቀፍ የመጽሐፍ ቅዱስ ግህበር መጽሐፍ ቅዱስን ያሳተመባቸው የኢትዮጵያ ቋንቋዎች

ተ.ቁ.	የሕትመት ዘመን	የሕትመት ቋንቋ	የገጽ ብዛት
1	1817—1833	አማርኛ	10016
	1882—1907	አማርኛ	18560
	1909—1927	አማርኛ	89487
2	1875	ብሉንኛ	380
		እርምኛ	10587
3	1879—1900	እርምኛ	3000
		ትግረ	1000
4	1882	ትግረ	7500
		ትግረ	5000
5	1893	ትግረ	3000
		ትግረ	1070
6	1921	ኩናግ	750
7	1926	ሲላምኛ	750
8	1927	ጉናኛ	750
9	1927	ሀዲይኛ	750
	ጽዋር	በዘጠኝ ቋንቋዎች	151770

ጽንዋ፡ R. Pankhurst, "Foundations of Education" (1962).

ነገር ግን በሚሲዮናውያን አማካይነት ለሕዝቡ በእናት ቋንቋ የቀረበው የወንጌል ትምህርት በሕዝቡ ዘንድ በተለይም በምዕራብና በደቡብ ኢትዮጵያ አካባቢዎች ፈጣንና ሰፊ ተቀባይነት ከአገኘ በኋላ ብሎም በሕብረተሰቡ ድርጅት አመለካከትና ግንዛቤ በአጭር ጊዜ ውስጥ ያልተጠበቀ ግህበራዊ የዕድገት ለውጥ ግስክተል ስለጀመረ የኢትዮጵያ ባለሥልጣናት ሁኔታውን ከራሳቸው ልዩ ግምትና ግንዛቤ አኳያ በግየት በአገሪቱ አዲስ የቋንቋና የትምህርት ፖሊሲ ቀየሱ።

በዚህ ረገድ ከ1909 በፊት የኢትዮጵያ ባለሥልጣናት ሕዝቡ በአማርኛ ቋንቋ መጽሐፍ ቅዱስን እንዳይማር መከልከላቸው፣ በተጨማሪም በ1910ዎቹና በ1920ዎቹ በአዲስ አበባና በክፍለ ሀገር በተከፈቱ ዘመናዊ ትምህርት ቤቶች በውጭ አገር መምህራን አማካይነት ሁለት የትምህርት ቋንቋዎች እንግሊዘኛና ፈረንሳይኛ እንደነበሩ ይታወቃል። ይሁን እንጂ በ1920ዎቹና በ1930ዎቹ በተለይ በደቡብ ኢትዮጵያ በየአካባቢው ሚሲዮናውያን በእናት ቋንቋ የሚያስተምሩት የወንጌል

ትምህርት በሕብረተሰቡ ዘንድ ፈጣን የሆነ የዕድገትና የለውጥ ሁኔታዎችን ግስክተል ሲጀምር በፋሽስቶች ወረራ ዋዜማ የመንግስቱ የፖለቲካ ልሳን የነበረው የብርሃንና ሰላም ጋዜጣ ሚሲዮናውያን ሕዝቡን በእናት ቋንቋ ሳይሆን በአማርኛ ብቻ እንዲያስተምሩ አዲስ የፖሊሲ አሳብ አቀረበ።

ጋዜጣው የሚሲዮናውያን የትምህርትና የቋንቋ አጠቃቀም አስመልክቶ በታህሳስ 19 ቀን 1926 እትሙ “አንድነት” በሚል ርዕስ ባወጣው ጽሑፍ የአገሪቱን አዲስ የቋንቋና የትምህርት ፖሊሲ አትጣጫ ከዚህ እንደሚከተለው ገለጸ።

“በየአውራጃው በየሀገሩ ብዙ ዓይነት ሚሲዮናዊ ያስተምራሉ ትልቁ የኢትዮጵያ መንግስት የሃይማኖት ነጻነት ስጥቷል። ስለዚህ መንግስት መመስገን ይገባዋል። ነገር ግን ሚሲዮናዊ ሁሉ እንደ ኢትዮጵያ መንግስት ሃሳብ ቢሄዱ መልካም ነበር። የኢትዮጵያ መንግስት አሳብ ግልጽ ነው። በየሀገሩ ያለው ሕዝብ ሁሉ በአማርኛ ቋንቋ እንዲናገርለት ይወዳል። ቋንቋውም አንድ ሲሆን አሳቡም አንድ ይሆናል። ከዚህም የተነሳ እርስ በርስ እየተጋባ ኑርው እየተሳሰረ ለመለያየት አይችልም። እንዲያውም በኢትዮጵያ ዙሪያ ያለው ሕዝብ ከሙካለኛው ከዋና ከዋናው ሰው ጋራ እንዲጋባ ግድረግ የመንግስት ዋና መሠረቱ ነው። . . .

“በኢትዮጵያ አውራጃ ያሉት ሚሲዮናዊ ሁሉ ወንጌልንና የጸሎት መጻሕፍቶችን ያሳተሙት የጋላውን በጋላ፣ የጉራጌውን በጉራጌ፣ የወላዋውን በወላዋ ቋንቋ እያደረጉ ግስተግር ጀምረዋል። ይህም የግዴታ ነው። ላንድነት እንቅፋት ይሆናል።

“የኢትዮጵያ መንግስት የሚወደው ሕዝቡ ባማርኛ ቋንቋ ተምር ባንድ ቋንቋ እንዲናገር ነው። በየቋንቋው እንዲለያይ አይፈትድም። የሃይማኖት ነጻነት ስለ አገኛችሁ በጣም ደስ እንዳላችሁ ሁሉ የኢትዮጵያ መንግስት ሕዝቡን ባማርኛ ቋንቋ ብታስተምሩት ይኸውም ቋንቋ እንዲሰፋ ብታደርጉለት ደስ ይለዋል።”⁵⁵

ከ1909 እስከ 1928 ሚሲዮናውያን በልዩ ልዩ የደቡብ አካባቢዎች በእናት ቋንቋ ያስተማሩት የወንጌል ትምህርት በጦርነቱ ወቅት ሚሲዮናውያን በፋሽስቶች ውሳኔ ከአገር ከተባረሩ በኋላ በቅድመ ጦርነት የጀመሩት የትምህርት ሥራ በራሱ በሕዝቡ ቋንቋ፣ ድርጅትና አመራር በሥፍራና በጊዜ በኃይል እያደገ ሄደ።

ነገር ግን በ1933 የአገሪቱ ነጻነት ከታደሰ በኋላ ይህንን ግህበራዊ የዕድገት እንቅስቃሴ ለመቆጣጠር ቀደም ብሎ በ1926 በመንግስቱ ልሳን ብርሃንና ሰላም ጋዜጣ በቀረበው የቋንቋ ጥያቄ መሰረት በነሐሴ 21 ቀን 1936 በገገላዊ ድንጋጌ ቁጥር 3 የሚሲዮናውያንን ሥራ መነሻ

አድርጉ የአገሪቱን የትምህርትና ቋንቋ ጉዳይ በሚመለከት በልዩ የትምህርትና ስነጥበብ ሚኒስቴር ኮሚቴ ቁጥጥር ሥር የፖሊሲ ሕግ አውጥቶ ተግባራዊ አደረገ። የሕጉን ዓላማና ተግባር በሚመለከት ራሳቸው አጼ ኃይለ ሥላሴ የሚከተለውን ማብራሪያ ሰጡ። በአጼው የፖሊሲ ቃል፡

“ሚሲዮኖች እንደሚቻል መጠን ከመንግስት ጋር ተባብረው እንዲሠሩ ለማድረግ ስለሚሲዮኖች አስተዳደር የታሰበውን በግልጽ ለይቶ ማስታወቅ አስፈላጊ ስለሆነ፡

“ሚሲዮኖች ሥራቸውን ከሕዝቡ መካከል የክርስቲያን ሃይማኖት በሌላቸው ሕዝቦች መካከል እንዲያስተምሩ እንጂ የኢትዮጵያ ሕዝብ ቀድሞ የክርስቲያን ሃይማኖት ሲጀመር ጀምሮ የያዘውን የክርስቲያን ሃይማኖት የሚለውጥ ትምህርት እንዳያስተምሩ ማገድ የመንግስት አሳብ ስለሆነ፡

“ልዩ ልዩ እምነት ያላቸው ሚሲዮኖች ባንድ ወረዳ ውስጥ ያለ መጠን እንዳይበዘና ከሚሲዮኖቹ ሥራ መካከል መልካም ዕውቀት የሚያስገኝ የሆነውን እንዲስፋፋ ለማድረግ የሚፈቅድ ስለሆነ በንጉሠ ነገሥት መንግስት ግዛታችን ውስጥ ስላሉት ሚሲዮኖቹ ሥራዎች ከዚህ ቀጥሎ ያሉትን ደንግገናል።”⁸⁶

በአዋጁ መሠረት የኢትዮጵያ ምድርና ሕዝብ “የክርስቲያን የሆኑ ወረዳዎች” እና “ግልፅ የክርስቲያን ያልሆኑ ወረዳዎች” ተብለው በሁለት የሃይማኖት ፈርጆች ተከፈሉ። የአዲስ አበባ ከተማ ተጨምሮ ክርስቲያን ባልሆኑ “ግልጽ ወረዳዎች” በትምህርትና ስነጥበብ ሚኒስቴር ልዩ ኮሚቴ ቁጥጥር ሥር ሚሲዮኖቹን ሃይማኖታቸውን ከዘመናዊ ትምህርትና የሕክምና አገልግሎት ጋር ለሕዝቡ በአማርኛ ቋንቋ ብቻ እንዲያስተምሩ ተደነገገ። በሕጉ ቃል፡

አንቀጽ 13 “በሙሉ ኢትዮጵያ የማስተማሪያ ቋንቋ አማርኛ ስለሆነ ይህን ቋንቋ ሚሲዮኖቹን ሁሉ እንዲማሩት ይጠየቃሉ።

አንቀጽ 14 “በግልጽ ወረዳዎች ውስጥ ተማሪዎችና ሚሲዮኖች ያኩ በአማርኛ መሥራት እስኪችሉ ድረስ በመጀመሪያ ጊዜ ሚሲዮኖቹን በሀገሩ ቋንቋ ለመናገር ይችላሉ። በማናቸውም ጊዜ ቢሆን ከባላገሮች ጋር ሲገናኙ በዚያ አውራጃ በሚነገረው ቋንቋ ሊነጋገሩ ይችላሉ።”⁸⁷

ይህ የኢትዮጵያ መንግስት የ1936 የትምህርትና የቋንቋ ፖሊሲ እስከ 1966 አብዮት ድረስ በአገሪቱ ለብሔራዊነት፣ ለሃይማኖት፣ ለቋንቋና ለባህል ጭቆና ሕጋዊ መሠረትና መሳሪያ በመሆን በኢትዮጵያ በህወ-ርታዊ መንግስትና ሕብረተሰብ በብሔራዊ አንድነት በዲሞክራሲያዊ እኩልነትና በማህበራዊ ዕድገት ሁኔታና ሂደት ላይ ታላቅ ሥርዓታዊ ተጽዕኖ አስከተለ።

የኢትዮጵያ መንግሥት ቋንቋ

የቋንቋ ሳይንሳዊ ግንዛቤ

ከሁሉ በፊት ቋንቋ ማህበራዊ የአሳብ ነጸብራቅ ምስል ቅጅ ምልክት መግለጫ እንደሆነ በፍልስፍና የእውቀት ሳይንስ እፕስቲሞሎጂ (Epistemology) ያስተምረናል። በዚህ ረገድ ቋንቋ የጋራ አሳብ ፍላጎት ልምድ ግንዛቤ ባላቸው ሰዎች መካከል ሥዕላዊ የተግባርና የመግባቢያ መሣሪያ ነው።

ለምሳሌ አንድ ሕፃን ሲወለድ በቅድሚያ የሚያውቀው አሳብ ሆነ ቋንቋ የለም። ሕጻን ከተወለደ በኋላ ራሱን ፍላጎቱን አሳቡን ቋንቋውን ከወላጆቹ ከአካባቢው ከሕብረተሰቡ ጋር ከሚፈጥረው የዕድገትና የተግባር መስተጋብር ነው የሚያውቀው። በመሆኑም የሰው አሳቡም ቋንቋውም ዕውቀቱም ግንዛቤውም በልምድና በተግባር የሚያድግ ማህበራዊ ክስተት ነው።

የአንድ ሰው የአንድ ሕዝብ የአንድ ማህበረሰብ የአንድ ሕብረተሰብ የአሳቡ የቋንቋው የባህሉ የትምህርቱ የዕውቀቱ የሕይወቱ የህልውናው የዕድገት አድማስና ደረጃ ብሎም ማህበራዊ ተግባርና ፋይዳ በተጨማሪ የሚለካው የሚወስነው በሕግና በትእዛዝ ሳይሆን በአካባቢና በኢኮኖሚ ሁኔታ ነው። በማህበራዊ ፍላጎት ተግባር አገልግሎት ነው። በታሪካዊ የዕድገት ሂደት ልምድ ነው። ባጭሩ የአንድ ሰው የአንድ ሕብረተሰብ አሳቡና ቋንቋው የሚያድገው የሚለወጠው ኢኮኖሚውና ባህሉ ሲያድግና ክስተት ነው።

ቋንቋ ማህበራዊ የመግባቢያ መሣሪያ ነው ሲባል በሌላ በኩል የቋንቋ ወሳኝ ሚዛን ተግባር እንደሆነ ረጅም የሥልጣኔ ታሪክ ያስተምረናል። ባጭሩ ቋንቋ ሥራ ነው። ቋንቋ በሰዎች መካከል ተግባራዊ ማህበራዊ አካባቢያዊ ባህላዊ መስተጋብር ነው። ቋንቋ የአሳብ ውጤት መግለጫ ነው። የቋንቋ መነሻ ማህበራዊና አካባቢያዊ ተጨባጭ ልምድ ነው። ከአሳብ በፊት ቋንቋ የለም። የአሳብ ምንጭና መነሻ ደግሞ አካባቢያዊና ማህበራዊ ተጨባጭ ሁኔታ ነው።

በመሆኑም በኢትዮጵያ በህወ-ርታዊ ሕብረተሰብና መንግሥት (1) “የቋንቋ አንድነት ለአሳብ አንድነት” ብሎም ለአገር አንድነትና ማህበራዊ ዕድገት ቅድመ ሁኔታ ነው ተብሎ በ1926 በብርሃንና ሰላም ጋዜጣ ጽሑፍ፡ /2/ “በሙሉ ኢትዮጵያ የማስተማሪያ ቋንቋ አማርኛ ስለሆነ”²

የአገሪቱ ሌላ ቋንቋዎች የጽሑፍ የትምህርትና የሥራ ቋንቋዎች እንዲሆኑ አይፈቀድም ተብሎ በ1936 በነጋሪት ጋዜጣ በንጉሣዊ ድንጋጌ ቁጥር 31/3/ እንዲሁም “የአግርኛ ቋንቋ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ቋንቋ እንደ መሆኑ መጠን . . . ከራሱ ምንጭ እንዲሰፋፋ” ተብሎ በ1964 በነጋሪት ጋዜጣ በንጉሣዊ ትእዛዝ ቁጥር 79¹ በተከታታይ የቀረበውና እስከ አብዮቱ ድረስ ተግባራዊ ተደርጎ በአራቱ በብሔረሰቦች በሃይማኖት በቋንቋ በትምህርት በባህል ታላቅ የጭቆና ሥርዓትና ተግባር ያስከተለው የኢትዮጵያ የቀድሞ የገዢው መደብ ፖሊሲና ተግባር ከሰው መሠረታዊና ግህበራዊ የአሳብ የቋንቋ የትምህርት የባህል የዕድገት የዕውቀት የዲሞክራሲ የፍትህ የመብት ግንዛቤና ተግባር ጋር አብሮ የማይሄድ ኢሳይንሳዊ አወራር ነው። በዚህ ረገድ መንግሥት የአንድ የተወሰነ የመሬት ክልል፣ የመሬቱ ባለቤት ሕዝብና የፖለቲካ ሥርዓት አንድነትና ሕጋዊ መስተጋብር እንደሆነ በልምድ የታወቀ እውነት ነው። በመሆኑም መንግሥት በሥፍራና በጊዜ በራሱ ኢኮኖሚ አሳብ ቋንቋ ባህል ሕግ ሥርዓት የሚከሰት አንድ ልዩ ግህበራዊ ድርጅት ነው።

ከፖለቲካ ሥርዓትና ሥልጣን አኳያ ደግሞ መንግሥት የፖለቲካ ሥልጣኑ በተለያዩ ሉአላዊ አካላት መካከል የማይከፈል አሃዳዊ መንግሥት ወይም የፖለቲካ ሥልጣኑ በተለያዩና እኩል በሆኑ ሉአላዊ የፖለቲካ አካላትና ኃይሎች መካከል የሚከፈል ፈጻሚ ሕብረ መንግሥት ሊሆን ይችላል። መንግሥት አሃዳዊም ሆነ ፈጻሚ በራሱ ቋንቋ ወይም ቋንቋዎች የሚከሰት ግህበራዊ ሥርዓት ነው።

በዚህ ረገድ በሀውርታዊ መንግሥት የብዙ ቋንቋዎች የብዙ ሕዝቦች የብዙ ብሔረሰቦች የብዙ ባህሎች የብዙ ሃይማኖቶች ሕብረ መንግሥት ነው። ከፖለቲካ ሥርዓትና ሥልጣን አኳያ በሀውርታዊ መንግሥት በቅርጹ አሃዳዊም ፈጻሚ ሊሆን ይችላል።

የኢትዮጵያ መንግሥት ቋንቋ

በዚህ አንጻር በኢትዮጵያ ረጅም ታሪክ ከደህረት እስከ ዛሬ ድረስ በያንስ 2500 ዓመታት በኩሻዊ በናይሎቲካዊ በሴማዊና በአምላካዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ግህበረሰቦች አንድነት በመጀመሪያ በአጭረ እምነቶች ተጥሎ በአሃዳዊና በሙሉ ታዊ የጽዳይዝም የክርስትና የእስልምና እምነቶች መስተጋብር የተደራጀ በሀውርታዊ ሕብረተሰብና መንግሥት

መኖሩ በጥንታዊና በዘመናዊ የደህረት የላባ የግዕዝ የግሪክ የላቲን የአግርኛ የአረብ የአውሮፓ ቋንቋዎች በየዘመኑ በድንጋይ በብራና በመረቀት የተጻፉ የነገሥታት ዜና መዋዕሎች የቅዱሳን ገድሎች የንግድና የጻፈ ግሲ ዘገባዎች የምሁራን ጥናቶች መረጃዎችና ግስረጃዎች ናቸው።

በዚህ ረጅም ዘመን የደህረት የግዕዝና የአግርኛ ቋንቋዎች የአገሪቱ ሶስት ተከታታይ የመንግሥት ልሳኖች ሆነው ተከስቷል። ደህረት ከዛሬ 2500 ዓመታት በፊት በራሱ ሉአላዊ ኢኮኖሚ ቋንቋ ፊደልና ጽሕፈት የተከሰተ የኢትዮጵያ የመጀመሪያው በሀውርታዊ ሕብረተሰብና መንግሥት ነው።² የግዕዝ ቋንቋ ፊደልና ጽሕፈት ከደህረት ቋንቋ ፊደልና ጽሕፈት እንደ ተከሰተ በጥናትና ምርምር በትክክል ታውቋል።³

የኢትዮጵያ ጥንታዊ የአክሱማውያን የግዕዝ ቋንቋ ፊደልና ጽሕፈት ለመጀመሪያ በሰነድ ተጽፎ የተገኘው በዘመነ ክርስትና በሶስተኛው ምዕተ ዓመት አጋማሽ በኢትዮጵያ በዛሬው ትግራይ “ገዳር የአክሱም ንጉሥ” ተብሎ በብረት ዘንግ ላይ በተቀረጸው ዜና መዋዕል ነው።⁴ የኢትዮጵያ ረጅም የሕዝብና የመንግሥት ታሪክ በተሰኘው መጽሐፍ ይህ ደራሲ እንዳስቀመጠው፤

“የአክሱማውያን የግዕዝ ቋንቋ ፊደልና ጽሕፈት በዓመተ ዓለም በያንስ ከአምስተኛው ምዕተ ዓመት ጀምሮ በዘመነ ክርስትና በአራተኛው ምዕተ ዓመት እስከ አጼ ኢዛና ዘመነ መንግሥት ድረስ በ900 ዓመታት ጊዜ ውስጥ ያሳዩት ባህላዊ ዕድገት ብሎም የአገሪቱ ኢኮኖሚያዊና ግህበራዊ ዕድገት ዝቅተኛ እንደነበር ከግዕዝ ቋንቋ የድምጽና የንግግር ሥርዓት ዕድገት ሁኔታ እንደሚከተለው በአጭር መገምገም ይቻላል።

“የግዕዝ ቋንቋ ፊደልና ጽሕፈት በመነሻ ደረጃ የተከሰተው በዓመተ ዓለም በዘመነ ደህረት መሆኑ በታሪካዊ መረጃ በትክክል የተረጋገጠ ነገር ቢሆንም እስከ ዛሬ በታወቀው ታሪካዊ መረጃ መሠረት የግዕዝ ቋንቋና ፊደል በዘመናዊ መልኩ ለመጀመሪያ ጊዜ በጽሑፍ የተገኘው በዘመነ ክርስትና በሶስተኛው ምዕተ ዓመት በሰሜን ኢትዮጵያ በዛሬው ትግራይ “ገዳር የአክሱም ንጉሥ” በሚለው አጭር ዜና መዋዕል ነው።

“በንጉሥ ገዳር ጽሑፍ የተገኘው የግዕዝ ፊደልና ጽሕፈት ራሱ ገና በድምጽና ንባብ እንዘር ግለትም በድምጽና በንባብ ምልክት ተለይቶ ያልተጻፈ ለሙጥ ግንደ ፊደል ብቻ ነበር። በሌላ በኩል ከንጉሥ ገዳር እስከ አጼ ኢዛና ድረስ ባለው አጭር ጊዜ ውስጥ በግዕዝ ፊደልና ጽሕፈት ብሎም በአገሪቱ ኢኮኖሚያዊ ታሪካዊና ግህበራዊ ሁኔታ ላይ ታላቅ የዕድገት እምርታ እንደተገኘ ታውቋል።

“ በዚህ አጭር የባህላዊ ፈጠራና ዕድገት ዘመን አንደኛ ከህያ አራት እስከ ህያ ስድስት የሚደርሱ የግዕዝ ግንደ ፊደላት ማለትም የድምጽና የንባብ እንዚሮች ወይም የሙሉ ምልክቶች የሌላቸው ፊደላት በዘመናዊ ቅርጸቸው ባህላዊ የጽሕፈት መሣሪያዎች እንደሆኑ ተረጋግጧል። ከህያ ስድስቱ ግንደ ፊደላት በቅድም ተከተል ከ “ሀ” እስከ “ተ” ያሉት አስራ አንዱ ፊደላት ልክ የዛሬ ሥፍራቸውን ይዘው ነበር። ”

“ ሁለተኛ በአጼ ኢዛና ዘመነ መንግሥት አክሱማውያን ምሁራንና የዕደ ጥበብ ባለሙያዎች በታላቅ የፈጠራ ሙያና ተግባር በግዕዝ ልሙጥ ግንደ ፊደላት ላይ እስከ ዛሬ ድረስ የኢትዮጵያ ሕዝብ የድምጽ የንባብና የንግግር ባህላዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች የሆኑትን “ ካዕብ ” ፣ “ ሳልስ ” “ ራብዕ ” ፣ “ ሐምስ ” ፣ “ ሳድስ ” ፣ “ ሳብዕ ” የተባሉ የድምጽና የንባብ አናባቢ እንዚሮችን (ምልክቶችን) ቅጥያዎች በማድረግ የፊደሉን ጠቅላላ ምልክቶች ከህያ ስድስት ግንደ ፊደላት እስከ አንድ መቶ ሰማንያ ሁለት አሳደጉ። በተጨማሪም አክሱማውያን በዘመነ ክርስትና መጀመሪያ ከግዕዝ ፊደል ጋር የግሪክ ቁጥር መጠቀም እንደ ጀመሩ . . በዘመኑ የፊደልና የአሀዝ ገበታ ላይ ይታያል። ” 7

በአምስተኛው ምዕተ ዓመትና በስድስተኛ ምዕተ ዓመት መካከል በትክክል ተለይቶ በማይታወቅ ዘመን በአገራችን ታሪክ እስከ ዛሬ ቅዱሳን ተብለው በሚታወቁ የሶሪያ - ግሪክ የሃይማኖት ስደተኞች አማካይነት መጽሐፍ ቅዱስ ከግሪክ ቋንቋ ወደ ግዕዝ ቋንቋ ተተረጎመ። በዚህ ሁኔታና ምክንያት የግዕዝ ቋንቋ የኢትዮጵያ የመንግሥት የሃይማኖትና የትምህርት ቋንቋ በመሆን ከረጅም ዘመን በኋላ በአዲሱ የአማርኛ ቋንቋ እስከተካ ድረስ አገልግሎቱን ቀጠለ።

በዘመነ ክርስትና ለጥንታዊው የግዕዝ ቋንቋ ላልተቆረጠ ዕድገትና አገልግሎት ከፍተኛ አስተዋጽኦ ከአደረጉ መንገዶችና መሣሪያዎች አንዱ በአገሪቱ የዕደ ጥበብና የቴክኒክ ባለሙያዎች አማካይነት ብራና የጽሕፈት መሣሪያና ስልት መፈጠር እንደሆነ አያጠያይቅም።

ከሰባተኛው ምዕተ ዓመት ፍጻሜ ጀምሮ በብዙ የውጭና የውስጥ ሁኔታዎችና ምክንያቶች በአፍሪካ ቀንድ ከአካባቢው የቀይ ባህርና የአባይ ሸለቆ ጂኦፖለቲካ ጋር በቅርብና በጥበቅ የተያያዘው የአክሱማውያን ጥንታዊ ሥልጣኔ ቀስ በቀስ እየተዳከመ ሲሄድ በአንጻሩ የአክሱማውያን የአጼ መንግሥት ከግዕዝ ቋንቋና ከክርስትና ሃይማኖት ጋር በሰሜን ከቀይ ባህርና ከአባይ ሸለቆ ጠረፎች በሥፍራና በጊዜ ወደ ደቡብ ወደ ምሥራቅ ወደ ምዕራብ ዘጋይል እያደገና እየተስፋፋ ሄደ።

በዚህ ታሪካዊ የዕድገት ሁኔታ በአገው ምድርና ሥርወ መንግሥት (1100-1270) ከጥንታዊው የግዕዝ ቋንቋ ጉን አዲሱ የአማርኛ ቋንቋ በቤተ መንግሥት ልሳነ አጼ ወይም የመንግሥት ቋንቋ በመሆን እንደ አደገ ታምኗል።

በኢትዮጵያ በግዕዝ ቋንቋ ፣ በመንግሥትና በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ታዋቂ የነበሩት ከውጭ ቋንቋዎችም አረብኛ ላቲንና ጣሊያንኛ የሚያውቁት አለቃ አጥመ ጊዮርጊስ ገብረ መሢህ (1825-1907) እንደመዘገቡት ፣ በ1270 በላስታ ክፍለ ሀገር በአመጽ እርምጃ የአገውን ሥርወ መንግሥት በኃይል ገልብጦ በምትኩ በይኩኖ አምላክና በአቡነ ተክለ ሃይማኖት መሪነት አዲሱን “ ሰለሞናዊ ” ሥርወ መንግሥት የመሠረተው “ አማራ ” በዋድላ በቤጌምድር በሳይንት በወልቃይት በአጼ ላሊበላ (1160 -1211) የተቋቋመ የአገው መንግሥት ጨዋዎች ማለትም የወታደሮች ድርጅታዊ የወል ስያሜ ነው። 8

በአለቃ አጥመ ጊዮርጊስ ጥናት መሠረት ፣ በዘመኑ ሳይንት በዛሬው ምዕራባዊ ደቡብ ወሎ “ አማራ ሳይንት ” ተብሎ በሚታወቀው ቀበሌ በአባብና በዘንዶ የሚሰግድ አዋማዊ አገር ነበር። አቡነ ተክለ ሃይማኖት በአዋማዊው የሳይንት አገር ለአሥራ ሁለት ዓመታት ወንጌል ሲሰብኩ ከአገው መንግሥት ሰፋሪ አማሮች (ወታደሮች) ጋር ተዋወቁ። በዚህ ሁኔታና ወቅት ይኩኖ አምላክና አቡነ ተክለ ሃይማኖት የተባሉ አማሮችን በአመጽ አስተባብረው ለሶስት ምዕተ ዓመታት ጸንቶ የኖረውን የአገው መንግሥት ገልብጠው የራሳቸውን አዲስ “ ሰለሞናዊ ” መንግሥት መሠረቱ። 9

አማራ የተባሉ ጨዋዎችን ማለትም ወታደሮችን ታሪካዊ መነሻና ተግባር የቋንቋውንም የዕድገት ሁኔታ በሚመለከት አጥመ ጊዮርጊስ የሚከተለውን ማብራሪያ ሰጥቷል። በደራሲው ቃል ፣

“ አማራ ከወደትም አልመጣም። ከያይነቱ የተጠራቀመ ጥሩ የላስታ ወታደር ነው። ኃይለኛ አድመኛ ያልተማረ ጨካኝ ዋፍራ ነው። . . . አማሮች ይኩኖ አምላክን ካነገሡ በኋላ ሰው ሁሉ አማርኛ ይናገር ጀመረ። ”

“ አማርኛ ቋንቋ መናገር የጀመሩበት ዘመን የተንኮል ዘመን ነበር። ለሶስት መቶ አምሳ ዓመታት የኖረውን የላስታን መንግሥት ያፈረሱበት ዘመን ነው። ግዕዝ ትግርኛ አረብኛ የሚያውቅ አማርኛ ቢኖረውም ሰማም። አማራ የአማራውን ቃል አይሰግወውም። አዝማሪ በጥሩ አማርኛ ሲያዘምር የሚሰማው የለም። ጉጃሜ ሲናገር ሸዌ ይቅርና በጌምድራም አያውቀውም። እገሌኮ እገሌን በአማርኛ ተናገረው ይባላል። አማርኛ ግለት በአውሮፓ ቋንቋ “ ፖለቲካ ” ማለት ነው። በተንኮል ቋንቋውን

አዘዋውሮ በመናገሩ የአገውን ለ350 ዘመን የናረውን መንግሥት አረረሰ። እርሱም (አግራ) በባላገር ላይ ጨዋ ሆኖ የተሠራ ሠራዊት ነው።¹⁰

አለቃ አዋመ ጊዮርጊስ ጨዋረው እንደገለጹት አግራ የተባሉ የአገው ነገሥታት ሰፋሪ ጨዋዎች ወይም ወታደሮች “ ጥንቱንም ክርስቲያኖች ነበሩ። ስለዚህ ጋላ ወይም እስላም ክርስትና ሲገባ አግራ ሆነ ይባላል። ”¹¹

የአግራ ግህበረሰብ ዕድገት

በዛሬው ደቡብ ምዕራብ ወሎ በበሽሎ በአባይ በወለቃ ወንዞች ክልል እቡነ ተክለ ሃይማኖት ለአሥራ ሁለት ዓመታት ወንጌል እየሰበኩ ከአገው መንግሥት “ አግራ ” ከተባሉ ሰፋሪ ጨዋዎች ወይም ወታደሮች ጋር የተዋወቁበት በ1270 የአገው መንግሥት የግልበግ ሲራ የተጠነሰበበት ሳይንት የተባለው ጥንታዊ አገር ከጊዜ በኋላ “ አግራ ” ፤ “ ቤተ አግራ ” “ አግራ ሳይንት ” ፤ “ ቦረና ” ፤ እየተባለ በላይ ላይ አስተዳደራዊና መልካም ድራዊ ስያሜዎች መጠራት እንደ ጀመረ የአካባቢው ታሪክ ያሳያል።¹² በተጨማሪ በመካከለኛው ዘመን የኢትዮጵያ “ ሰለሞናዊ ” ነገሥታት በአካባቢው የአረብ መንግሥታትና ጸሐፊዎች ዘንድ “ የአግራ ንጉሥ ”¹³ እየተባሉ የሚጠሩበትም ጊዜ ነበር።

ከዚህ በላይ በአጭርና በጥቅል እንደቀረበው ፤ የኢትዮጵያ የቀድሞ “ ሰለሞናዊ ” ነገሥታት ከአጼ ይኩኖ አምላክ እስከ አጼ ኃይለ ሥላሴ (1270-1966) ድረስ ለሰባት ምዕተ ዓመታት ከኢርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ከጦርና ከአግርኛ ቋንቋ ጋር በትርብና በጥብቅ የተያያዙ ናቸው። በመሆኑም በዚህ ረጅም የሰባት ምዕተ ዓመታት ዘመን የኢትዮጵያ የቀድሞ ነገሥታትና ካህናት ለአግርኛ ቋንቋ ዕድገት ያደረጉትን አስተዋጽኦ መገምገም በዘመኑ የአገሪቱን አጠቃላይ ግህበራዊ የዕድገት ሁኔታ በተጨማሪ ለይቶ ለግወት የሚረዳ ጥናት ይሆናል።

በዚህ ረገድ ከ1270 እስከ 1600 ድረስ በኢትዮጵያ “ ሰለሞናዊ ” አጼዎችና የዋለስግ ሰማኖች መካከል ለምዕተ ዓመታት የተደረገው የሥልጣን ጦርነትና በዘመኑ ከሰሜን ወደ ደቡብ ከምሥራቅ ወደ ምዕራብና ወደ ሰሜን ከደቡብ ደግሞ ወደ ምሥራቅ ወደ ምዕራብና ወደ ሰሜን የተካሄዱ ብዙ ሕዝባዊ የፍለሳ እንቅስቃሴዎች ያስከተሉት የፖለቲካና የኢኮኖሚ ተጽዕኖ የአገሪቱን አጠቃላይ ግህበራዊ የዕድገት ሁኔታ እንደገታው ታሪክ ያስተምረናል።

በመሆኑም በዚህ ረጅም የቀውስ ዘመን በኢትዮጵያ ሕብረተሰብና መንግሥት በኢኮኖሚ በዕድ ጥበብ በቴክኖሎጂ በከተማ ኑሮ ፤ በመገናኛ በንግድ ፤ በእርሻ ፤ በቋንቋ ፤ በትምህርት ፤ በባህል ፤ መሠረታዊ የዕድገትና

የመሻሻል ሁኔታ አልታየም። በዘመኑ በሰላም እጦት ከጦሩ ጋር ከአንድ ሥፍራ ወደ ሌላ ሥፍራ እየተንቀሳቀሰ በድንኳን ሠፈር በሚናረው የአጼ ንጉሠ ነገሥት አደባባይና በቤተ ክርስቲያን ተቋማት ግዕዝ የጽሑፍ ቋንቋና የአጼው - ወታደሩ ያልተጻፈው የአግርኛ ቋንቋ አብረው ጉን ለጉን ነበሩ።

በዚህ ነገር በ330ዎቹ በአጼ ኢዛና ዘመን አክሱማውያን እያንዳንዳቸው ሰባት ሰባት የድምጽ የንባብና የንግግር እንዲሮች ያሉአቸው ሆኖ ስድስት የፊደል ዘሮች (26X7 = 182) እንደ ነበሩአቸው ይታወሳል። ከአንድ ሺህ ዓመታት በኋላ በ1330ዎቹ ታዋቂው የአረብ ታሪክ ጸሐፊ ኢብን ፋድል አላህ አማሪ (1301-1338) የኢትዮጵያን የይፋት የደዋር የአራባቢኒ የሀጺያ የሻርካ የባሊና የደራ ሱጣኔቶች ታሪክ በጸፈ ጊዜ በሀያ ስድስቱ ጥንታዊ የግዕዝ የፊደል ዘሮች ምንም ባህላዊ የዕድገትና የመሻሻል ለውጥ አልተደረገም።¹⁴ በሌላ አነጋገር በተጠቀሰው ረጅም ዘመን የኢትዮጵያ ነገሥታት ለአገሪቱ የኢኮኖሚና የቴክኖሎጂ ዕድገት ብሎም ለባህልና ለቋንቋ ዕድገት ያደረጉት ተግባራዊ አስተዋጽኦ ጉልህ አይደለም።

በአንጻሩ በአሥራ ሰባተኛው ምዕተ ዓመት በመጀመሪያ ሶስት አሥርታት (1600-1630) በሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ በአገው በፈላሻና በጉሙዝ ምድር ኢየሱሳውያን የተባሉ የፖርቱጋልና የእስፔን ካቶሊካዊ ሚሲዮናውያን ለሕዝቡ ሃይማኖትና ትምህርት በአግርኛና በግዕዝ ቋንቋዎች በማስተማርና ከአጼ ሱስንዮስ ጋር በአካባቢው አዲሱን የጉንደር ሥልጣኔ በመጀመር በአገሪቱ ታሪክ ለአግርኛ ቋንቋ ዕድገት የመጀመሪያ ታላቅ አስተዋጽኦ አደረጉ።¹⁵

ከ1270 እስከ 1530 “ ሰለሞናዊ ” ነገሥታት መሪነት የኢትዮጵያ የፖለቲካ ግዕዝ የአገሪቱ ሱልጣኔቶች የዘወትር አመጽ የሚያካሂዱበት ደቡብ እንደነበር ይታወሳል። ነገር ግን በመጨረሻ በመጋቢት 1529 በታላቁ የሹምቡራ ኩራ ጦርነት አጼ ልብነ ድንግል በኢግም አህመድ ግራጁ ከተሸነፈ በኋላ ከነተከታዮቹ ደቡብን ለቆ በመስከረም 1531 “ ወደ አባቶቻችንና ወደ እያቶቻችን አገር ግለትም የዘውድ ሥርዓት ወደ ተፈጠረበት ወደ ቤተ አምሐራ ሄደን እንቀመጥ ”¹⁶ በግለት ወደ ዛሬው ወሎ ሸሽቶ ገባ።

ከኢግም አህመድ ግራጁ አመጽ በኋላ ታላቁ የሕዝቦች የፍለሳ እንቅስቃሴ¹⁷ (1520-1660) ደቡብ ኢትዮጵያን እስከ 1850 ድረስ ከግዕዝላዊው የአጼ መንግሥት ቁጥጥር ውጭ አደረገ። በዚህ ዘመን ፤ ከዚህ በላይ እንደተጠቀሰው ፤ በሰሜን ምዕራብ ኩሻዊና ናይሎቲካዊ የአገው የፈላሻ የጉሙዝ የሺኖሻ ምድርና ሕዝብ ለኢትዮጵያ የአጼው መንግሥትና ቤተ ክርስቲያን አዲሱ የፖለቲካ የሃይማኖት የቋንቋና የባህል መሠረትና ግዕዝ ሆኖ አደገ።

የመንግሥት ጦር የአማርኛ ቋንቋና ቤተ ክርስቲያን ከመነሻው ከኢትዮጵያ “ሰለሞናዊ” ነገሥታት ጋር በቅርብ የተያያዙ ሶስት መሠረታዊ ነገሮች እንደ ሆኑና በሶስቱ የመንግሥት መሣሪያዎች የፖለቲካ ቅንጅትና አገልግሎት የአገሪቱ የተለያዩ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች የሥርዓቱና የመንግሥቱ አካላት ለመሆን እንደሚችሉ በዚህ ጥናት ከዚህ በላይ በጥቅሉ ተገልጿል ።

የአማርኛ ቋንቋ ብሔራዊ ዕድገትና አገልግሎት

በ1976 የኢትዮጵያ ብሔራዊ የሕዝብ ቆጠራ ውጤት ከአገሪቱ ጠቅላላ አርባ ሁለት ሚሊዮን ሕዝብ 28.4 በመቶ የአማራ ማህበረሰብ አባል ነው ። ይኸውም ከክፍለ ሀገር ስጭርት አኳያ ከመቶ ሲታይ በአምስት ክፍላት ሀገር ማለትም በሸዋ 23.1 በመቶ ፤ በአዲስ አበባ 47.86 በመቶ ፤ በወሎ 79.86 በመቶ ፤ በጉንደር 84.83 በመቶ ፤ በጉጃም 87.58 በመቶ የአማራ ማህበረሰብ አባል ሲሆን በደቡብ በሐረርጌ በሲዳሞ በከፋ ፤ በወለጋ ፤ በጋሞጉፋ በባሌ በአርሲና በአሰብ የአማራ ማህበረሰብ አባላት ብዛት በድምር በ1.2 ሚሊዮን የሚቆጠር ነው ።

ይህንን የአማራ ማህበረሰብ ዕድገትና ብዛት በሚመለከት 1/1/ በተጠቀሱት አካባቢዎች የማህበረሰቡ አባላት እንዴት በምን ልዩ የኢኮኖሚ ሁኔታ እንደዚህ ሊበዙ ቻሉ 1/2/ ከአገሪቱ አራቱ ናይሎቲካዊ አዋቂ ኩሻዊና ሴማዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች አኳያ የአማራ ቋንቋና ማህበረሰብ ከየትኛው ወገን ነው የሚቆጠረው 1/3/ ከኢትዮጵያ ሕዝብ ብሔራዊ አንድነትና ውሁደት ብሎም ከአገር ግምባታ አኳያ የአማርኛ ቋንቋ ሚና እንዴት ነው መታየት ያለበት 1/4/ ዛሬ የአማርኛ ቋንቋ የሚናገሩ ኢትዮጵያውያን ብዛት ከአገሪቱ ጠቅላላው ሕዝብ ምን ያህል ነው 1/5/ የአማርኛ ቋንቋ ባለቤት ነኝ የሚለው ብሔረሰብ ወይም ማህበረሰብ ማን ነው የሚለውንና የመሳሰሉትን ብዙ ጥያቄዎች ያስከትላል ።

ከዚህ በላይ በተጠቀሰው በአለቃ አጥመ ጊዮርጊስ ጥናት በትክክል እንደተገለጸው ፤ አማርኛ በኢትዮጵያ በሀውርታዊ መንግሥት ሥርዓትና ተግባር ከብዙ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች በታሪካዊ የዕድገት ሂደት የተከሰተ ቋንቋ ነው ። በመሆኑም አማራ አንድ ብሔረሰብ ሳይሆን ከብዙ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች በመንግሥታዊ ሥርዓትና ተግባር የተከሰተ አንድ ልዩ ማህበረሰብ ነው ለማለት ይቻላል ። ለዚህ የደራሲው ቲሲስ ከዚህ የሚከተለው የአማርኛ የክስተት የዕድገትና የመስፋፋት ታሪክ በቂ ማስረጃና ማብራሪያ ይሆናል ።

በዚህ ረገድ በ1270 በላስታ ኃይለኛ አድመኛ ያልተማረ ጩካኝ የተባለው የአገው ወታደር «አማራ» በይኩኖ አምላክና በአቡነ ተክለሃይ

ማናት መሪነት የአገው መንግሥት ገልብጦ አዲሱን “ሰለሞናዊ” “መንግሥት በመሠረተው ጊዜ በዛሬው ሰሜን ሸዋ መንዝና ዜጋ የሸዋ - ይፋት ሕዝብ እንደነበር የሚታወስ ነው ። በ1310ዎቹ የመንዝና ዜጋ (የይፋት) ሕዝብ ከራሱ አገር መሪ ዳራዴር መሪነት ከአጼ ዓምደጽዮን (1314-1344) ጋር በብርቱ ተዋግቶ ከተሸነፈ በኋላ የአጼው “አማራ” ሕዝብ ሆነ ።¹⁸

በአሥራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመትና በአሥራ ሰባተኛው ምዕተ ዓመት የኢትዮጵያ አጼ ነገሥታት ገላውዴዎስ (1540-1559) ፤ ሚናስ (1559-1563) ፤ ሠርጸ ድንግል (1563-1597) ፤ ሱስንዮስ (1605-1632) ፤ ፋሲል (1632-1667) ቀዳማዊ ኢያሱ (1682-1706) በተለይ በሰሜን ምዕራብ በነባር ኩሻዊና ናሎቲካዊ ፡ የአገው የፈላሻ የጉሙዝና የሺናሻ ሕዝቦች ላይ በሥፍራና በጊዜ ያልተቆረጠ የግዛት ፤ የቅጣትና የግብር ጦርነት ካካሄዱባቸው በኋላ የተጠቀሱት¹⁹ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች ከአዲሱ የአሮሞ ሰፋሪ ሕዝብ ጋር “አማራ” እየሆኑ ሄዱ ። በመሆኑም ከዚህ በላይ እንደተጠቀሰው ፤ ዛሬ ጉጃም ፤ ጉንደርና ወሎ ከ80 እስከ 87 በመቶ የአማርኛ ቋንቋ የሚናገር ኩሻዊና ናይሎቲካዊ ሕዝብ የአማራ ማህበረሰብ ሆኗል ።

ከአሥራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት ሁለተኛው አጋማሽ እስከ አብዮቱ ድረስ በተከታታይ የተነሱ የኢትዮጵያ አጼ ነገሥታት ቴዎድሮስ ዮሐንስ ምኒልክና ኃይለ ሥላሴ ጦርን፣ሃይማኖትንና አማርኛን እንደ ዋና የፖሊሲና የተግባር መሣሪያዎች አድርገው በመጠቀም የአገሪቱን የፖለቲካ ምዕክልና ሥራ በከፍተኛ ደረጃ አካሄዱ።የተጠቀሱት አጼ ነገሥታት በአገሪቱ የተቀሩ ቋንቋዎችና ሃይማኖቶች ላይ የመንግሥትን ሃይማኖትና ቋንቋ በላይነት መሠረቱ የተጠቀሰው የነገሥታቱ የአገር ግምባታ ፖሊሲና ተግባር በአንድ በኩል በዘመኑ የአገሪቱን ብሔራዊ ነጻነትና አንድነት ከወራሪዎችና ከኢምፔሪያሊስቶች ጥፋት አዳነ ። በሌላ በኩል ደግሞ በኢትዮጵያ በሀውርታዊ ሕብረተሰብና መንግሥት የብሔረሰብ የሃይማኖት የቋንቋ የባህል የመደብ ጭቆናና ብዝበዛ ሥርዓት በማስፋፋት ታላቁን የ1966 የኢትዮጵያ አብዮት እንደ አስከተለው የዘመኑ ታሪክ ያስተምረናል ።

በዚህ ረገድ የኢትዮጵያ የቀድሞ የገዥው መደብ ሶስት ማዕከላዊ የፖለቲካና የተግባር መሣሪያዎች የመንግሥት ጦር ሃይማኖትና ቋንቋ እንደሆኑ በዚህ ጥናት ከዚህ በላይ አይተናል ። በአገሪቱ ታሪክ በጦር የተሸነፉ የመንዝ የአገው የፈላሻ የጉሙዝ ጥንታዊ ሕዝቦች እንደ አደረጉት ሁሉ በቅርቡም ከመንግሥት ጋር ተዋግተው የተሸነፉ ብዙ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች በከተማ ፤ በመሥሪያ ቤት ፤ በትምህርት ቤት ፤ በቤተ ክርስቲያን በፋብሪካ የገዥ መደቡን ልዩ ልዩ የአገዛዝ ስልቶችን መንገዶችን መሣሪያዎችን ቴክኒኮችንና ታክቲኮችን በመማር በማወቅና የራሳቸው አድርገው

በመጠቀም በመጨረሻ በአስፈጻሚው ሥርዓትና የገዥው መደብላይ አብ የታዊ ድል ለመቀዳጀት ችሏል። በዚህ የጭቆና አብዮታዊ ትግልና ድል የአግሮኛ ቋንቋ ታላቅ የትምህርትና የትግል መሣሪያ ሆኖ አገልግሏል። በዚህ በኢትዮጵያ ሥርዓታዊ ጭቆና አብዮትና አርነት ጉዳይ ከዚህ በታች በሠንጠረዥ የቀረቡ አሀዞች በተለያዩ ጊዜያት በአዲስ አበባ የብሔረሰቦችን የቋንቋና ግህበራዊ ጥንቅር የሚያሳዩ የታሪክ መረጃዎችና ግስረጃዎች ናቸው። በሁለት ተከታታይ ሠንጠረዦች የቀረቡ እነዚህ መረጃዎች በ1900 ከአዲስ አበባ ጠቅላላው ሕዝብ 33.0 በመቶ ባርያ በ1945 ደግሞ 12.6 በመቶ አሸከር እንደነበር ያሳያሉ።

የተጠቀሱት የኢትዮጵያ ጭቆና ሠርቶ አደሮች የአገሪቱ የግህበራዊ አርነት ግዕዝና መድረክ በሆነው የአዲስ አበባ መዲና በገዥው መደብ ፖሊሲ አሠራርና ልምድ መሠረት ስግቸውንና ሃይማኖታቸውን በመለወጥና አግሮኛ በመግር በአጭር ጊዜ በበሀውርታዊው ሕብረተሰብ ውስጥ በመቀላቀል ችሏል። በመሆኑም በሠንጠረዥ በቀረቡ መረጃዎች የአግራ ግህበረሰብ ብዛት በየጊዜው በእምርታ ሰያድግ ይታያል።

ሠንጠረዥ 15

በ1900፣ በ1945፣ በ1976 በአዲስ አበባ የብሔረሰብና የቋንቋ ጥንቅርና መስተጋብር						
ብሔረሰብ	በ1900		በ1945		በ1976	
	በቁጥር	ከመቶ	በቁጥር	ከመቶ	በቁጥር	ከመቶ
አርማ	20,000	33.3	56,759	18.5	241,614	17.1
ጃንታላ	15,000	25.0	12,44	0.4	-	-
አግራ	14,000	24.4	161,627	52.7	676,015	47.9
ወላይታ	5,000	8.3	17,410	5.7	49,317	3.6
ጉራጊ	2,000	3.3	52,951	17.3	24,9077	17.6
ትግራ	1,000	1.7	8,366	2.7	117,485	8.3
ሌሎች	3000	5.0	8,306	2.7	49,067	5.5
ጽፍር	60000	100	307000	100	1,412,575	100

ማንጭ፡ Merab, Impressions (1921); C. Wang, OE, Vol. I No. 2(1958) የ1976 የሕዝብ

ቆጠራ፡

ሠንጠረዥ 16

በ1900 በ1945 የአዲስ አበባ ሕዝብ የመቶ ግህበራዊ ጥንቅር				
የመቶ ግህበራዊ ረጅ	በ1900 የሠርቶ አደራ ቁጥር		በ1945 የሠርቶ አደራ ሕዝብ ብዛት	
	በቁጥር	ከመቶ	በቁጥር	ከመቶ
የቤት ባሪያና አሸከር	20,000	33.0	68873	25.7
የቤት እመቤት			33722	12.6
አሸከር			33866	12.6
ነጋዴ			34745	13.0
ተማሪ			30261	11.3
የቀን ሠራተኛ			4525	1.7
ገበሬ			8905	3.3
ወታደር			26016	9.8
መያተኛ			12577	4.7
የመንግሥት ሠራተኛ			14369	5.3
ሌሎች	40,000	67.0		
ጽፍር	60,000	100	268000	100

ማንጭ፡ Merab, Impression (1921) OE, Vol. I No. 2(1957).

የፍልስፍና ምሁራን እንደሚያስተምሩት የፖለቲካ ተረት የሥልጣን ምስጢር ነው። በኢትዮጵያ ታሪክና ሕብረተሰብ በተለይ ስም፣ ቋንቋና ሃይማኖት እንደጊዜው ሁኔታ የሚለወጥ የሚገባ የፖለቲካና የሥልጣን ሸቀጥ የሆነ ይመስላል። በዚህ ረገድ አለቃ አጥመ ጊዮርጊስ ከዚህ በላይ የአገው ወታደሮችና ቂሶች ለመንግሥት ግልበጣ ተግባር እንዴት የቋንቋ የስም የሃይማኖት ተረት እንደ ፈጠሩ እንዲሁም አንድ አዋግዊ ወይም እስላም ሰው “ክርስትና ሲገባ አግራ ሆነ” እንደ ሚባል ጨምረው አስተምረዋል።

በዚህ ረገድ በአሥራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት ኢግዎ አህመድ ግራጁ አዲስ አበባን ድንግልን በሸምቡራ ኩሬ ጦርነት ድል ከአደረገው በኋላ ከክርስቲያን ሕዝብ ከአሥር አንዱ እስላም²⁰ እንደሆነ ኢግዎ በፖርቱጋሎች ከተገደለ በኋላ ደግሞ ወደ ክርስትና እንደገና እንደ ተለወጠ በዘመኑ ታሪክ ተመዝግቧል²¹። በ1870 በቦሩ ሚዳ ጉባኤ ወቅትና በኋላ የኢትዮጵያ ክርስቲያን ነገሥታት የወሎ ባላባቶች ኢግዎ መሐመድ ዓሊን ኢግዎ አባዋጦ ሊበንን ጭምር በፖለቲካ ምክንያትና አሠራር የብዙ አዋግዊና እስላም ሕዝቦችን ስምና ሃይማኖት እንደ ለወጡ የሚታወስ ነው።²²

እንዲሁም በቅርቡ በቀድሞ የገዥው መደብ መሪዎችና አባሎች በ1926 በብርሃንና ሰላም የፖለቲካ ጋዜጣ በ1936 በነጋሪት ጋዜጣ በ7 ጉዛዊ ድንጋጌ ቁጥር 3፣ በ1964 በነጋሪት ጋዜጣ በ7 ጉዛዊ ትእዛዝ ቁጥር 79 “የቋንቋ አንድነት ለአላብ አንድነት” ብሎ ለአገር አንድነትና ዕድገት ቅድመ ሁኔታ ነው።” በሙሉ ኢትዮጵያ የግስተግሪያ ቋንቋ አግሮኛ” ነው። የአግሮኛ ቋንቋ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ቋንቋ እንደመሆኑ ከራሱ ምንጭ እንዲሰፋፋ” ተብሎ የአገሪቱ የተቀሩ ቋንቋዎች የጽሑፍ የትምህርትና የሥራ ቋንቋዎች ሆነው እንዳያገለግሉ እንዳያደገና እንዳይሰፋፋ በሕግ እንደ ከለከለ አይዘነጋም።

ከታሪክና ከትምህርት አኳያ በጣም የሚያስገርመው ነገር ደግሞ ለሕብረተሰቡ ብሔራዊ የአንድነት የእኩልነት የፍትህ የዲሞክራሲ ትምህርት በግምባር ግስተግር የሚገባው የአገሪቱ የትምህርትና ሥነ ጥበብ ሚኒስቴር በ1936 ከአግሮኛ በስተቀር የአገሪቱ የተቀሩ ቋንቋዎች የጽሑፍ የትምህርት የሥራ ቋንቋዎች አይሆኑም የሚለውን ሕግ በተጠራነት ከግዘጋጃቸው በላይ አግሮኛ የእናት ቋንቋ ለሆነላቸውም ላልሆነላቸውም ወጣቶች በሙሉ ወደ ኮሌጅ ገብተው ከፍተኛ ትምህርት ለመግር ብሎም በኋላ አገርን ወገንን ራስን በከፍተኛ የሥራ አላፊነትና ሥልጣን ለግልገል የአግሮኛ ቋንቋ ፈተናን ቁልፍ የትምህርት የእውቀት የባህል የሥራ የዕድል የመብት መመዘኛና መቆጣጠሪያ መሣሪያ አድርጎ እስከ አብዮቱ ድረስ ሲሰራበት ነገር። ይህም ሲደረግ በዘመኑ የአግሮኛ ቋንቋ የከፍተኛ ትምህርት ግስተግሪያ ቋንቋ አልነበረም።

ይህ ሁሉ ሲሆንና ሲባል የጉልተኛ የገዢው መደብ የጭቆና ፖሊሲ ሙሉ በሙሉ ካለመሰካቱም ሌላ ጭቆናው ራሱ በመጨረሻ የኢትዮጵያ ሕዝብን አብዮታዊ ቁጣና አመጽ ቀስቀሰ ።

ከሁሉ በፊት የኢትዮጵያ የቀድሞ ንጉሣዊ የገዢው መደብ ለአገር ግምባታ ተግባር የሚፈልገውን ለማወቅና ለማድረግ የሚወደውን አውቆ ለመጥቀም ወይም የሚጠላውን ለመጉዳት አስፈላጊው የኢኮኖሚ ሆነ የእውቀት መሠረትና መሣሪያ አልነበረውም ። በመሆኑም የአገር ግምባታ መሠረትና መሣሪያዎች ናቸው ብሎ የተጠቀመባቸው የመንግሥት ጦር ሃይማኖትና ቋንቋ ራሱን ሆነ አገሩን እንደሚገባ ሊጠቅሙም አልቻሉም ።

በዚህ ረገድ ለምሳሌ አንደኛ የገዢው መደብ የሃይማኖት ፖሊሲ በቦሩሚዳ ጉባኤ ውሳኔ መሠረት አልሠራም ። ሁለተኛ ደቡብ ኢትዮጵያን ከሰሜን በተለየ የገባር ሕግና ሥርዓት ለመግዛት ጥረት ቢያደርግም ፖሊሲውን ሙሉ በሙሉ ተግባራዊ ለማድረግ አልቻለም ።

ሶስተኛ የገዢው መደብ በኢትዮጵያ በህወርታዊ ሕብረተሰብና መንግሥት የአገሪቱ ሕዝብ በእናት ቋንቋው እንዳይማርበት አደረገ ። የኢትዮጵያ ጭቁን ሕዝብ ለዚህ ከባድ ችግር እንደ መፍትሔው በአንድ በኩል የገዢውን መደብ ቋንቋ የራሱ አድርጎ እየተጠቀመ በሌላ በኩል ደግሞ ለመብቱ አብዮታዊ ትግሉን ጀመረ ። በዚህ አብዮታዊ የመደብ ትግል የአማርኛ ቋንቋ ለጭቁኑ ሕዝብ ታላቅ የትምህርትና የትግል መሣሪያ ሆኖ አገለገለ ።

አራተኛ ፤ አማርኛ የመንግሥት የሥራ ቋንቋ በመሆንና የአገሪቱ የተቀሩ ቋንቋዎች የጽሑፍ የትምህርትና የሥራ ቋንቋዎች ሆነው በማደግ መካከል በትምህርት ሆነ በፖሊሲ ወይም በተግባር ምንም ዓይነት ቅሪጅ እንደ ሌለና እንደማይኖር በአብዮቱ ዘመን በአገሪቱ በብዙ ቋንቋዎች በተካሄደው ብሔራዊ የመሠረተ ትምህርት ፕሮግራም ልምድ ተረጋግጧል ።

በዚህ ረገድ በአብዮቱ ዘመን ከ1971 ጀምሮ በተካሄደው የመሠረተ ትምህርት ዘመቻ ፕሮግራም በአገሪቱ አስራ አምስት የአማርኛ፣የአሮምኛ፣ የትግርኛ፣ የወላይትኛ፣ የሶማሊኛ፣ የሀዲይኛ፣ የክምባትኛ፣ የጌዶይኛ፣ የኩናምኛ፣ የትግረ፣ የሲዳሞኛ፣ የሰልጣኛ፣ የአፋርኛ፣ የክፍኛ፣ የሳህይኛ፣ የቋንቋዎች ጉልማሶችን በአገር አቀፍ ደረጃ በማስተማር በአሥር ዓመታት (1971-1981) ጊዜ ውስጥ ብቻ በ20,000,000 የሚቆጠሩ ዜጎችን ከማሃይምነት ጨለማ ነጻ ለማድረግና በ1966 አብዮቱ በፈነዳ ጊዜ በአገሪቱ 93 በመቶ የነበረውን የማሃይማን ብዛት በ1981 ወደ 24 በመቶ ለማውረድ ተችሏል ።²³ በዘመቻው ፕሮግራም የመጀመሪያ ሰባት ዓመታት (1971-1978) ጊዜ ውስጥ በተጠቀሱት አስራ አምስት የትምህርት ቋንቋዎች በድምሩ ከ43,3000,000 በላይ የትምህርት መጻሕፍት ታትመው ለተማሪዎች እንደ ታደሉ ታውቋል ።²⁴

ማጠቃለያ I

የኢትዮጵያ በህወርታዊ ሕዝብ ታሪክ በሰሜን ምሥራቅ አፍሪካ መለስተኛ አህጉር በብዙ ሺህ ዓመታት ውስጥ በማዕከላዊው የአጼ መንግሥት ሥር በአዋማዊ እምነቶች በሶስቱ የዓለም አሃዳዊና መለኮታዊ የጃዳይዝም የክርስትናና የእስልምና ሃይማኖቶች ትምህርት ፤ በታላላቅ የሕዝቦች የፍለሳ እንቅስቃሴዎች የተገነባ ኩሻዊ ሴማዊ ናይሎቲካዊና አዋአዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች ብዛትና አንድነት እንደሆነ በጥናት ተረጋግጧል ።²⁵

በዚህ ረገድ በ1976 በተካሄደው ብሔራዊ የሕዝብ ቆጠራ ውጤት መሠረት ፤ ከኢትዮጵያ ጠቅላላ አርባ ሁለት ሚሊዮን ሕዝብ 28.7 በመቶ የአሮም ፤ 28.4 በመቶ የአማራ ፤ 9.8 በመቶ የትግራይ ቋንቋ ማህበረሰብ አባሎች እንደሆኑ ታውቋል ።²⁶ ይህም ከአገሪቱ ጠቅላላ ሕዝብ 67 በመቶ በተጠቀሱት ሶስት ታላላቅ የቋንቋ ማህበረሰቦች እንደሚሸፈን ያሳያል ።

የኢትዮጵያ በህወርታዊ ሕብረተሰብና መንግሥት በቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች ብዛትና አንድነት የተገነባ ነው ለሚለው የደራሲው ቲሲስ በአለፉት ምዕተ ዓመታት ውስጥ ከተጠቀሱት የአሮም የአማራና የትግራይ የቋንቋ ማህበረሰቦች ዕድገትና መስፋፋት የበለጠ ታሪካዊ መረጃና ማስረጃ አይገኝም ።

በአስራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ የአሮም ሕዝብ በደቡብ ኢትዮጵያ በአባያ ሐይቅና በገናሌ ወንዝ መካከል በቦረና አካባቢ በርቱማና ቦረና በተባሉ ሁለት ጉሳዎች የተከፈለ ዘላን ማህበረሰብ ነበር። ከ1520 እስከ 1620 ባለው ጊዜ ውስጥ የማህበረሰቡ የበርቱማና የቦረና ጉሳዎች በፍለሳ እንቅስቃሴ በመላው ኢትዮጵያ በመስፋፋት ከነባር የባሊ የሀዲያ የአዳል የዳዋሮ የሸርካ ፤ የማያ የጉራጌ የአማራ ፤ የዳሞት የጋፋት የአገው የሼናሻ የአንፊሎ የጉሙዝ የአናርያ ሕዝቦች ጋር ገዳ ጉደፈቻና ሞጋሳ በተባሉ ማህበራዊ ሕጎችና ሥርዓቶች አማካይነት በመቀላቀል በአጭር የታሪክ ዘመን በሥፍራና በቋንቋ ተስፋፍቶ በቁጥር ብዛት ዛሬ የአገሪቱ አንደኛው የቋንቋ ማህበረሰብ ለመሆን እንደበቃ የ1976 ብሔራዊ የሕዝብ ቆጠራ ውጤት ታሪካዊ ማስረጃ ነው ።

ከዚህ በላይ እንደተገለጸው የአማራ የቋንቋ ማህበረሰብ ታሪካዊ ክስተት ዕድገትና አገር አቀፍ ስርጭት ከኢትዮጵያ በህወርታዊ መንግሥት ሥርዓትና ተግባር ጋር በቅርብና በጥብቅ የተያያዘ ነው ። በዚህ ረገድ በ1900 ከአዲስ አበባ 60,000 ሕዝብ 20,000 ወይም 33.3 በመቶ የአሮም ፤ 15,000 ወይም 25.0 በመቶ የሻንቅላ ፤ 14,000 ወይም 24.4 በመቶ የአማራ ማህበረሰብ አባሎች እንደ ነበሩ ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ በሰፈረው የታሪክ መረጃ አይተናል ።

ይሁን እንጂ ከ45 ዓመታት በኋላ በ1945 ከአዲስ አበባ 307,000 ሕዝብ 161627 ወይም 52.7 በመቶ የአግራ 1 56,755 ወይም 18.5 በመቶ የእርም 1 1244 ወይም 0.4 በመቶ የሻንቅላ ግህበረሰብ አባሎች ሆነው ተገኙ ። ከ76 ዓመታት በኋላ በ1976 ደግሞ ከአዲስ አበባ 1 412575 ሕዝብ 676 015 ወይም 47.9 በመቶ የአግራ 1 241614 ወይም 17.1 በመቶ የእርም ግህበረሰብ አባሎች ሲሆኑ የሻንቅላ ግህበረሰብ አባል ገን ለዓይነትም አልተጠቀሰም ።

አሁን የሚነሳው ተገቢ ጥያቄ በሀያኛው ምዕተ ዓመት በመጀመሪያ 76 ዓመታት ውስጥ በአዲስ አበባ ከተማ እንዴት የአግራ ግህበረሰብ አባሎች ቁጥርና ቋንቋ በየጊዜው በኃይል እየደገ ሲሄድ የእርም ግህበረሰብ አባሎች ቁጥር በየጊዜው እየተነሰ ሄደ የሻንቅላ ግህበረሰብ አባሎች ደግሞ የት ደረሱ የሚለው ነው ።

በሌላ በኩል በተጠቀሰው ዘመን በቀድሞ የገዥው መደብ ግሬትና ተጽዕኖ በአዲስ አበባ ብቻ ሳይሆን በአገር አቀፍ ደረጃ በተለይም በደቡብ ኢትዮጵያ የአገሪቱ የተለያዩ የቋንቋ ቤተሰብና ግህበረሰብ አባሎች በልዩ ልዩ መንግሥታዊ ምክንያቶች የራሳቸውን ሃይማኖት ስምና ባህል እየለወጡ መንግሥታዊ የሆነውን የገዥው መደብ ሃይማኖት ስምና ባህል እንደ ተግባራዊ የኑር ስልትና ታክቲክ የወሰዱበት ዘመን እንደሆነ በልዩ ያድ ይታወቃል ።

ባጭሩ ከ1520 እስከ 1850 በግህበረሰቡ የፍለሳ ስርዓትና የገዳ ሥርዓት እርምጃ በኢትዮጵያ የብዙ ኩሻዊ ሴማዊ እምህዋና ናይሎቲካዊ ግህበረሰቦች ቋንቋ ለመሆን እንደ በቃ ሁሉ ከ1850 እስከ 1966 ድረስ አማርኛ በሥርዓታዊ ዕድገትና ተግባር ለአገሪቱ ኩሻዊ ሴማዊ 1 እምህዋና ናይሎቲካዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ግህበረሰቦች ሁሉ እንድ የኢትዮጵያ አገራዊ የጋራ መግባቢያ መሣሪያ ሆኗል ። በተጠቀሰው ታላቅ ያገር ግምባታ ዘመን ለአማርኛ የዕድገትና ተግባር ምንጮችና መሠረቶች የሆኑት ደግሞ የአገሪቱ ኩሻዊ ሴማዊ እምህዋና ናይሎቲካዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ግህበረሰቦች ራሳቸው ናቸው ።

በመሆኑም አማርኛ በአገሪቱ መንግሥታዊ ሥርዓትና ታሪክ ከሁሉም ኢትዮጵያውያን የወጣ የሁሉም ኢትዮጵያውያን ቋንቋ ነው። አማራ መንግሥታዊ ቋንቋ የሚናገር የኢትዮጵያ ዜጋ ነው። በመሆኑም አማርኛ የተናጋሪው ቋንቋ ነው። የኢትዮጵያ መንግሥት ከቋንቋው ተለይቶ አይታይም። ቋንቋውም ከመንግሥቱ ተለይቶ አይታይም። እንድ መንግሥትና ቋንቋው ሕብረተሰቡን በአንድነትና በአኩልነት ማገልገል ከሁሉ በፊት ለራሱ የመኖር ዋስትና ነው። በቀድሞው ሥርዓት ቋንቋና ሃይማኖት የጭቆና መሣሪያዎች የሆኑት በአገሪቱ የጭቆና ሥርዓት በመኖሩ ምክንያት ነው። የጭቆና ሥርዓት ከጠፋ የጭቆና መሣሪያ አይኖርም።

የሥርዓት አመሪና ቅጣት

የእንግሊዝ ወታደራዊ ግዛት በኢትዮጵያ

በድሀረ ጦርነት የኢትዮጵያ መንግሥት ባለሥልጣናት በአንድ በኩል የአገሪቱን ዘውዳዊ የፖለቲካ ምዕከልና ፖሊሲና ተግባር ከግብ ለግ ድረስ በሌላ በኩል ደግሞ በ1928-1933 ጦርነት ወትት በታሪካዊ ሂደት የተከሰቱ የቀድሞ ባሮችን ገባሮችን፣ አባት ጦረኞችን፣ አርበኞችን የቀድሞ ሰደተኞችን የአርሶ አደሮችን፣ የወዛደሮችን፣ የከተማ ነዋሪዎችን፣ የብሔረሰቦችን፣ የእርቶዶክስ-የእስላም የፕሮቴስታንት የካቶሊክ ምዕመናንንና፣ ተቋማትን፣ የኦርትዶ የነፃነት ተዋጊዎችንና የአንድነት ኃይሎችን የፖለቲካ፣ የኢኮኖሚ፣ የጤና፣ የትምህርት፣ የባህል የአምነት ጥያቄዎችንና መብቶችን በአንድ ጊዜ የሁሉንም በአንድ ብሔራዊ የአንድነት፣ የአኩልነት የዲሞክራሲ፣ የፍትህ የዕድገት መመሪያና ሚዛን ለመመለስና፣ ለማግኘት ምኞት ዓላማና ግንዛቤ ቢኖራቸውም እንኳን በወትት ተጨባጭ የውስጥና የውጭ ሁኔታዎች አትምና የሥራ ጥበብ አልነበራቸውም። በመሆኑም ለአገሪቱ ባለሥልጣናት ወገናዊ የጭቆና ፖሊሲ መከተል የሥርዓቱና የዘመኑ ዓይነተኛው ጠባይና ተግባር ሆነባቸው።

እንደዚህ በድሀረ ጦርነት በመልሶ ያገር ግምባታ ወትትና ሂደት በኢትዮጵያ ባለሥልጣናት የመጀመሪያው የፖሊሲ ችግር በ1932 - 1933 አገሪቱ በእንግሊዝ የጦር ባለሥልጣናት መሪነት ከፋሽስቶች ነፃ የሆነችበት ፀኒታና መንገድ ነው።

በዚህ ረገድ በ1932 - 1933 የእንግሊዝ ወታደሮችና የኢትዮጵያ አርበኞች በሕብረት ፋሽስቶችን በአፍሪካ ቀንድ በአጭር ጊዜ ውስጥ አሸንፈው ትጥቅ ከአስፈጻሚው በኋላ የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት ኢትዮጵያን፣ ኦርትዶንና የቀድሞ ኢጣሊያ ሶማሊያላንድን አጣምረው በጦር ኃይል የተያዙ የጠላት ግዛቶች ናቸው (Occupied Enemy Territories) በግለት ለተለያዩ የጊዜ ገደቦች በቀጥታ ይዘው በወታደራዊ ፖሊሲና አሠራር ማስተዳደር እንደጀመሩ ይታወሳል።

ምንም እንኳን የኢትዮጵያ መንግሥትና ሕዝብ ወታደራዊ ፖሊሲያቸውንና ሕጋቸውን አጥብቀው ቢቃወሙ፡—በጥር 1934 ከኢትዮጵያ መንግሥት ጋር ሁለት ፖለቲካዊና ወታደራዊ ውሎችን እስኪፈረሙ ድረስ የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት በጀጌራዊ ዊሊያም ፕላት መሪነት ከመጋቢት 1933 ጀምረው አገሪቱን ሙሉ በሙሉ ለዘጠኝ ወራት በጦር ኃይል ይዘው እንደ ጥገኛ ግዛት ገዙ። በጥር 1934 በእንግሊዝና በኢትዮጵያ መንግሥታት መካከል በተካሄደው የፖለቲካ ውል እንደተባለው፤

1. በኢትዮጵያ የእንግሊዝ አምባሳደር ከሌሎች የውጭ መንግሥታት ተወካዮች የቅድሚያ ክብር ይሰጣል ።

2. የእንግሊዝ ዜጎች መከንኛችና ባለሥልጣናት ለኢትዮጵያ መንግሥት የፖለቲካና የሕግ አግካሪዎች፣ የፖሊስ አዛዦች መከንኛችና አስተማሪዎች፣ የፍርድ ቤት ጻዋች በመሆን ይሠራሉ ።

3. ለእንግሊዝ መንግሥት በቅድሚያ ሳያሳውቅ የኢትዮጵያ መንግሥት ሌላ የውጭ አገር አግካሪዎችንና ሠራተኞችን ለመቅጠር አይችልም ።

4. በአራት ተከታታይ ዓመታት ውስጥ የእንግሊዝ መንግሥት ለኢትዮጵያ መንግሥት የ3,250,000 ፓውንድ ስቴርሊንግ በእርዳታ ለመስጠት ተስማማ ።

5. የኢትዮጵያ መንግሥት በበኩሉ ለእንግሊዝ የጦር ኃይሎች አገልግሎት የሚያስፈልጋቸውን የግዴታ ባለቤት ሀብትና ንብረት ማለትም የመሬት አገልግሎት አስከፊና ለመስጠት ተስማማ ።

6. የኢትዮጵያ የውጭ ንግድና የገንዘብ ፖሊሲ የሚካሄደው በእንግሊዝ መንግሥት የሥራ መመሪያና ፈቃድ እንደሚሆን የኢትዮጵያ መንግሥት ተስማምቶ ተቀበለ ።

7. የፋሽስት ጦር አስረኞችና የእንግሊዝ ዜጎች በኢትዮጵያ ሕግና ጻዋች አይከሰሱም ።

8. ከእንግሊዝ አየር መንገድ በስተቀር ሌላ የውጭ አገር የአየር መንገዶች ወደ ኢትዮጵያ እንደማይገቡ ተወሰነ ።

9. በምሥራቅ አፍሪካ የእንግሊዝ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ሳይፈቅድ የኢትዮጵያ መንግሥት በወታደራዊ ጉዳይ ከሌላ የውጭ አገር ጋር ምንም ዓይነት ስምምነት ለማድረግ አይችልም ።

በጥር 1934 በእንግሊዝና በኢትዮጵያ መንግሥታት መካከል በተደረገው ወታደራዊ ውል መሠረት ደግሞ ፡

1. “British Cantonment or Reserved Area” ማለትም የእንግሊዝ የጦር ሰፈር ወይም የጦር ሥፍራ በሚል መነሻ በአገር አቀፍ ደረጃ የኢትዮጵያ የአዲስ አበባ፣ የናዝሬት፣ የጂማ፣ የአዋሽ፣ የጉንደር፣ የድሬዳዋ፣ የዳባት፣ የሐረር፣ የአድዋ፣ የዲላ፣ የአዲግራት፣ የነገሌ፣ የያቤሉ፣ የኮምቦልቻ፣ የሚጋ፣ የሶዶ፣ የሞጆ ... ወዘተ ቁልፍ ከተሞችን ከኢትዮጵያ መንግሥት ሕግና ቁጥጥር ውጭ የእንግሊዝ የጦር ባለሥልጣናት በራሳቸው ሕግና አሠራር ማስተዳደር ጀመሩ ።²

2. አንድ የእንግሊዝ ወታደራዊ ቡድን ከምሥራቅ አፍሪካ የእንግሊዝ ጦር ጠቅላይ አዛዥ በሚሰጠው የሥራ መመሪያ የኢትዮጵያ ጦር ሠራዊት እንደሚያቋቁም ስምምነት ተደረገ ።

3. የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት በ1928 - 1933 የኢጣሊያ ፋሽስቶች ወስደው ከአዲሱ የሶማሊያ የአስተዳደር ክልል ጋር አንድ ያደረጉትን የኢትዮጵያን የአጋዴን ግዛት (1934 - 1941) ወስደው ከቀድሞ የኢጣሊያ ሶማሊ ላንድ ጋር አጣምረው ከመያዛቸውም ሌላ በእንግሊዝ ሶማሊያ ላንድ ደቡባዊ ድምበር ከኢትዮጵያ የአጋዴን ግዛት የሆድን ምርጥ የግጦሽ መሬት (1934 - 1947) በቀጥታ ያዙ ።

4. የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት ከኢትዮጵያ መሬት በፈረንሳይ ሶማሊያ ላንድ ጠረፍ ስፋት 40 ኪሎ ሜትር ሆኖ ቁመቱ ከኤርትራ ጀምሮ እስከ እንግሊዝ ሶማሊያ ላንድና የቀድሞ የኢጣሊያ ሶማሊያ ላንድ የሚደርሰውን ረጅም የጠረፍ ቀበሌ በወቅቱ ከቁጥጥራቸው ሥር ከነበሩት ከኤርትራና ከቀድሞ የኢጣሊያ ሶማሊያ ላንድ ጋር አጣምረው ያዙ ።

5. በተጨማሪም የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት የጁቡቲ - አዲስ አበባ የምድር ባቡር ሀዲድ በኢትዮጵያ ግዛት ክልል ከሚያልፍበት መስመር በቀኝና በግራ የሚገኘውን መሬት በተወሰነ ስፋት ከነሀዲዱ አገልግሎት ጋር በቁጥጥራቸው ሥር አደረጉ ።

በጥር 1934 ውል የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት ኢትዮጵያን በቀታደራዊ ሕግ ለሁለት ዓመታት በጥገኝነት ገዙ ። በዚህ ወቅት የጦር ካሳ በመሆን ለአገር ግምባታ የሚያገለግሉትን የጠላትን ታላቅ የጦርና የኢኮኖሚ መሣሪያዎች የቤትና የቢሮ ዕቃዎች ሳይቀሩ ከአገር አወጡ ።³

በመጨረሻ በታህሳስ 1936 በኢትዮጵያና በእንግሊዝ መንግሥታት መካከል በተፈረመው ሁለተኛው ውል ምንም የኢትዮጵያ መንግሥታዊ ሉአላዊነትና ሥልጣን በከፊል ቢታደስ የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት አጋዴንን በጅጅጋ ማዕከልነት እስከ 1941 የሆድን ምርጥ የግጦሽ መሬት ደግሞ እስከ 1947 ድረስ ለኢትዮጵያ መልሰው አልሰጡም።⁴

በተጨማሪም ከመታሰቡት 1933 ጀምረው የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት በሰሜን ኤርትራን ከተሸነፈው የፋሽስቶች ጦር በቀጥታ ይዘው የክፍለ ሀገሩን ሕዝብ በኤርትራ ያገር አንድነት ማህበር መሪነት ወዲያ ውኑ ከእናት አገር ኢትዮጵያ ጋር በነፃነት እንደገና እንዳይቀላቀል ሕዝቡን “ክርስቲያን”፣ “እስላም”፣ “ቆላኛ”፣ “ደገኛ”፣ “ነጋዴ”፣ “ገበሬ”፣ “ጥቂር”፣ “ነጭ”፣ ... ወዘተ እያሉ በሥፍራ፣ በጉሳ፣ በዘር፣ በቋንቋ፣ በሃይማኖት፣ በሙያ እየከፈሉ የመለያየት ፖለቲካና ፕሮፖጋንዳ አካሄዱ ።

ባጭሩ በድህረ ጦርነት የኢትዮጵያ መንግሥትን ያገር ግምባታ ፖሊሲና ፕሮግራም በሚመለከት የኤርትራና የአጋዴን የፖለቲካ ችግሮችን ጨምሮ በአገሪቱ ከ1928 እስከ 1945 ድረስ በተከታታይ በኢጣሊያ ፋሽስቶችና በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት የተካሄዱ የፖሊሲና የሥራ እርምጃዎች ከተዕዕና ሆነ ከአስተዋጽኦ አኳያ የመነሻ ነገሮች ናቸው ።

በድህረ ጦርነት በመጀመሪያ ዓመታት የኢትዮጵያ መንግሥት በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናትና የፖለቲካ አማካሪዎች አማካይነት በዚህ ጥናት የተገለጹ አዳዲስ የኢኮኖሚ ታህታይና የፖለቲካ - ማህበራዊ ላዕላይ መዋቅሮችን በአገር አቀፍ ደረጃ መሠረተ ። በመዋቅሮቹ ምስረታ የሕብረተሰቡ የተለያዩ መደቦች ግለሰቦች ድርጅቶች ብሔረሰቦችና አካባቢዎች የሥልጣን ፣ የፖለቲካ ፣ የኢኮኖሚ ፣ የሃይማኖት ፣ የትምህርት ፣ የጽንፃ ፣ የባህል ጥያቄዎችን ይዘው በመንግሥት ላይ በየአካባቢው በግብታዊ አመፅ እየተነሱ በድርጅትና በፖለቲካ ግንኙነት ጉድለት እስከ አብዮቱ የሁሉም ፍጻሜ በመንግሥቱ ጠንካራ እጅ ሽንፈትና ውድቀት ሆነ ።

በዚህ ረገድ በ1928 - 1933 ጦርነት ከአገር ሸለዶት የወጡትና በአገር ውስጥም ወደ ጠላት የገቡት በአመዛኙ የገዢው መደብ ከፍተኛ የመሳፍንት ፣ የመኳንንትና የካህናት መሪዎችና አባሎች እንደነበሩ ይታወቃል ። በአንፃሩ ደግሞ አንድ ብሔራዊ አመራርና የፖለቲካ ፕሮግራም ሳይኖራቸው በተናጠል በየአካባቢው በአርበኞች እንቅስቃሴ ተደራጅተው በመራራ ትግል ለጠላት ውድቀትና ለአገሪቱ የነፃነት ትንሳኤ ወሳኝ አስተዋጽኦ ያደረጉት የቀድሞ የበታች ሹማምንቶችና ተራዜጎች እንደነበሩ አይዘነጋም ።

ነገር ግን በ1933 ጠላት በተሸነፈ ጊዜ በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት አማካይነት የመንግሥትን ሥልጣን ቀድመው የያዙት አርበኞች ሳይሆኑ በንጉሡ መሪነት ከውጭ የተመለሱ የየቀድሞ ከፍተኛ የመሳፍንት ፣ የመኳንንትና የካህናት ሰደተኞች ነበሩ ። በመሆኑም በ1930ዎቹ በቀድሞ አርበኞችና ሰደተኞች መካከል ረጅም የሥልጣንና የፖለቲካ ትግል ተካሄዶ የአርበኞቹ ወገን በሰደተኞች አንጃ ታላቅ ሽንፈትና ውድደት ደረሰበት ። በትግሉ ሂደት ብዙ ስመጥር አርበኞች እንደገና ይገኝባቸው ወልደ ሐዋርያት ፣ እንደገና ይገኝባቸው በላይ ዘለቀ ፣ እንደገና ይገኝባቸው ገረቡ ጹኪ በአመጽ ወንጀል የእሥራትና የሞት ቅጣት አገኙ ።

በ1928 - 1933 የፋሽስቶች ጦርነት ዘመን በአገሪቱ ታሪክ ለዘመናት የጉልበትና የገንዘብ አገልግሎት በሚመለከት ሁለት ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች የነበሩት የባርያና የገባር ሥርዓቶች እንደተደመሰሱ ይታወቃል ። በድህረ ጦርነት በነሐሴ 20 ቀን 1934 በአዋጅ ቁጥር 22 በመጨረሻ የኢትዮጵያ መንግሥት ራሱ የባርያ አገልግሎት ግንድና ሥርዓት “ በሕግ ፊት ፈጽሞ ” የቀረ ነገር ነው በማለት በጦርነቱ ዘመን የተፈጸመውን ታሪካዊ እውነት ተቀበለ ። ይሁን እንጂ የቀድሞ የገባር ሥርዓት እስከ አብዮቱ ድረስ በጠላቱ ሥርዓት እንደሚተካ ከዚህ በታች ይታያል ።

በህዳር 16 ቀን 1934 በንጉሳዊ ድንጋጌ ቁጥር 1 አዲሱን ያገር አስተዳደር ሥርዓት በሚመለከት እንዲሁም በጥር 21 ቀን 1935 በትእዛዝ ቁጥር 1 የሚኒስትሮችን ሥልጣንና ሥራ በሚመለከት በተከታታይ በወጡ ሕጎች የመንግሥት ባለሥልጣናትና ሠራተኞች በመደበኛ ወራዊ ደሞዝ⁶ ብቻ እንደሚሠሩና ከሕዝቡ በቀድሞ የገባር ሥርዓት መሠረት “ መጥን ፣ መተያያ ፣ መስተንግዶ ፣ እጅ መንሻ ይህንንም የመሰለ ስጦታ ሁሉ ” መቀበል በሕግ የተከለከለ እንደሆነ ተገለፀ ።⁷ የመንግሥት ሥራ ማስኪያጃ ገንዘብ በሚመለከት ደግሞ በገንዘብ ሚኒስቴርና በማዘጋጃ ቤት አማካይነት በሞኒታሪ ቀረጥ ግብርና ታክስ ከመሬት አገልግሎት ፣ ከምርት አሥራት ፣ ከንግድ ሥራ ፣ ከሞኖፖል ከጉምሩክ ከመንግሥት መሥሪያ ቤት ገቢ በማዕከል ተሰብስቦ ወጭ እንደሚደረግ ተደነገገ ።⁸

በዚህ ብሔራዊ የመንግስት አስተዳደርና ገንዘብ ፖሊሲ መሠረት ፣ በመጋቢት 21 ቀን 1934 በአዋጅ ቁጥር 8 አንድ ወጥ ብሔራዊ የመሬት ግብር ሕግ ተደነገገ ።⁹ በሕጉም የአገሪቱ መሬት ከአፈሩ ልማት አኳያ ለም ፣ ለምጠፍና ጠፍ ተብሎ በሦስት ደረጃዎች ተመደበ ። በአገር አቀፍ ደረጃ በአንድ ጋሻ ለም መሬት በዓመት አሥር ስምስት ብር በአንድ ጋሻ ለም - ጠፍ መሬት በዓመት አሥር ብር በአንድ ጋሻ ጠፍ መሬት በዓመት አምስት ብር ግብር ለመንግሥት እንደሚከፈልበት ተወሰነ ።¹⁰ የጋሻ ቀላድ ” ባልተጣለባቸው አውራጃዎች ግን ባለርስቱ በ1927 ዓ. ም. የከፈለውን ግብር እኩሌታ ይከፍላል ። ”¹¹ በ1927 በአንድ ጋሻ መሬት የግብሩ መጠን 30 ብር እንደነበር ይታወቃል ።¹² በ1934 የዚህ እኩሌታ ግለት 15 ብር መሆኑ ነው ። በተጨማሪም በአዲሱ የግብር ሕግ “ ባለርስት ሁሉ በዚህ ክፍል እንደተመደበው የመሬት ግብር መክፈል ግዴታ አለበት ። ”¹³ ተብሎ ተደነገገ ።

የጉጃም አመፅ

ነገር ግን አዲሱ የአስተዳደር ፖሊሲና አንድ ወጥ ብሔራዊ የመሬት ይዞታና የግብር ሕግ በሚተጥሉት ዓመታት በአገሪቱ በአጠቃላይ ፣ በሰሜኑ አካባቢዎች በተለይ ሁልአቀፍ ፖለቲካዊ ወታደራዊ ፣ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ ችግሮችን አስከተለ ። ፖሊሲው ከሥልጣን ትግል ፣ ከመሬት ይዞታ ከግብር ፣ ከብሔረሰብ ፣ ከሃይማኖትና ከጽንፅ አኳያ በተለይ በጉጃም ፣ በትግራይ ፣ በሸዋ ፣ በሲዳሞና በባሌ አካባቢዎች ያስከተላቸው የፀጥታ ፣ የፖለቲካ የኢኮኖሚና ማህበራዊ ሁኔታዎች ከዚህ በታች ለናሙና ባጭሩ ተጠቅሰዋል ።

በሰሜን የሸዋ፣ የጉጃም፣ የጉንደር፣ የዋግ፣ የላስታ፣ የትግራይና የኦርትዶክስ አካባቢዎች መሬት የቤተሰብ የመንደር የድርጅትና የማህበረ ሰብ ይዞታ ሆኖ የማይሸጥ የማይለወጥ ርስት እንደሆነ ይታወቃል። በተጠቀሱት ክልሎች በተጨማሪም በምኒልክ አማካይነት በደቡብ ኢትዮጵያ አካባቢዎች የተመሠረተው ቀላድ ወይም የጋሻ አህድ እንደማይታወቅ ይታወቃል። በሌላ በኩል በ1934 በአገር አቀፍ ደረጃ አንድ ወጥ የመሬት ግብር ሕግ የተመሠረተው በጋሻ አህድ ነው። የተጠቀሱት አካባቢዎች በአጠቃላይ የጉጃም ስዎች በተለይ የደቡቡን የገባር ሥርዓት የሚያመጣ ብሎም የርስት ይዞታ የሚያጠፋ ሕግና ሥርዓት ነው። በግሉት የ1934ቱን የመሬት ግብር ሕግ ውድቅ በማድረግ ለአመፅ ተነሱ።

በመሆኑም በክረምት 1936 ንጉሡ በሥራ ጉብኝት ወደ ጉጃም በመሄድ ለድሆች የ100,000 ብር ስጦታ ከመስተናቸውም በላይ ለሕዝቡ የ1934 የመሬት ግብር ሕግ በተጠቀሱት የሰሜን አካባቢዎች እንደማይሠራበት አረጋገጠ።¹⁴ ይህም ብቻ ሳይሆን ንጉሡ በጉጃም በበጌምድርና በትግራይ አዲሱ የመሬት ግብር መጠን በ1927 እንደነበር እንደሚሆን አሳወቁ። በሌላ አባባል ፀተጠቀሱት ከፍላጎት ሀገር ቀላድ ወይም የጋሻ አህድ ስለማይገባለወደፊት የአሥራት፣ የትምህርት የጤና ታከሶች ጭምር አርሶ አደሮች የመሬትን ግብር የሚከፍሉት በመሬት መጠን ሳይሆን ከግላላይ በሚገኘው የምርት ተመን ይሆናል ማለት ነው።

በተጨማሪም በጉጃም አንድ የቀድሞ አርበኞች አንጃ በጀግናው ደጃዝማች በላይ ዘለቀ መሪነት የመንግሥቱን የምዕከልና ፖሊሲና ተግባር በመቃወም ባልተሳካ የትጥቅ አመጽ ተነሳ። ልጅ በላይ ዘለቀ (1900 — 1937) ልጅ ኃይሉ በለው፣ ደጃዝማች መንገሻ ጀምበሬና ደጃዝማች ነጋሽ በዛብህ ከጉጃም ለመጥፋት አርበኞች በመጀመሪያ ደረጃ የሚቆጠሩ ናቸው። ከአርበኞቹ የመጨረሻ ሶስቱ ከጉጃም ንጉሥ ተክለሃይማኖት የሚወለዱ ልዑላን ናቸው። በላይ ዘለቀ ግን ከተራ ቤተሰብ የተወለደ ዜጋ ነው። ነገር ግን በአርበኝነት ዘመን ከልዑላት የላቀ የጀብዱ ሥራ የሠራ ጀግና እንደሆነ በሕብረተሰቡ ዘንድ የተመሰከረለት ነው።

ይሁን እንጂ በ1934 ንጉሡ ለልጅ ኃይሉ በለው ከራስ ማዕረግ ጋር የጉጃም ጠቅላይ ገዥነት፣ ለደጃዝማች መንገሻ ጀምበሬ ከቢትወደድ ማዕረግ ጋር የጉጃም ምክትል ጠቅላይ ገዥነትን፣ ለደጃዝማች ነጋሽ በዛብህ ከቢትወደድ ማዕረግ ጋር የሕግ መወሰኛ ምክር ቤት ፕሬዝዳንትነትን ለልጅ በላይ ዘለቀ ደግሞ ከደጃዝማች ማዕረግ ጋር በጉጃም የቢቸና አውራጃ ገዥነትን ሹመት ሸለጧቸው።¹⁵

በላይ ዘለቀ ከእርሱ በአርበኝነት ሥራ ለሚያንሱ መሳፍንት አርበኞች ከእርሱ የበለጠ የማዕረግና የሹመት ሽልማት ስለተሰጣቸው አኩርር የጠቅላይ ገዥውንም የንጉሡንም ትእዛዝ ውድቅ በማድረግ ከተከታዩቹ ጋር በሚያዝያ 1935 የጉጃምን የሶማኮረብታ ያዘ። በመሆኑም

በሚያዝያ 16 ቀን 1935 በመንግሥት ጦርና በደጃዝማች በላይ ዘለቀ መካከል በሶማኮረብታ ሥር በተካሄደው ጦርነት 38 ሰዎች ሲሞቱ 92 ሰዎች ቆሰሉ። ደጃዝማቹ ወንድሙን ፈታውራሪ እጅጉ ህለቀን ጨምሮ ከ19 አመጸኞች ጋር በምርኮ ወደ አዲስ አበባ ተወሰደ። በሐምሌ 10 ቀን 1935 በንጉሡ የአሥራት ቅጣት ተፈርዶበት በወሊሶ ገዥ በደጃዝማች በቀለ ወያዘን ይታሰራ።

በጥር 1936 ከወሊሶ ግዙብ ለማምለጥ ሲሞክር ተይዞ ከደጃዝማች ግሞ ኃይለ ማርያምና ከፈታውራሪ ከበደ ኃይለማርያም ሁለት የቀድሞ ባንዳ ወንድማዎችና የልዑል ራስ ኃይሉ ተክለሃይማኖት የልጅ ልጆች ከወንድሙ ከፈታውራሪ እጅጉ ዘለቀና ከፈታውራሪ ገበየሁ አባይነህ ሌላ ተከላሽ ወንጀለኛ ጋር በአዲስ አበባ በአንድ እስር ቤት ታሰረ። በታህሳስ 19 ቀን 1937 አምስቱ እሥረኞች በእኩል ሌሊት ከእሥር ቤቱ አምልጠው ወደ ጉጃም ለመሄድ ሲሞክሩ በሶስተኛው ቀን በአዲስ አበባ በሱሉልታ መንገድ ዳር ከከተማው በ30 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ ደበሌ ገዳ በተባለ ገበሬ መሪነት በ82 የአካባቢ ነዋሪዎች ከበባ ተይዘው በክትትል በደረሰባቸው በአንድ የመንግሥት ክብር ዘበኞች ጓድ እንደገና ወደ አዲስ አበባ ተወሰዱ።

በእስረኞቹ ላይ በራስ ብሩ ወልደገብርኤል የከፋ ጠቅላይ ገዥና የጦር ፍርድ ቤት ፕሬዝዳንት ሲባላቸው የተሰየመ የጦር ፍርድ ቤት የወሰነው የሞት ቅጣት በጥር 1 ቀን 1937 ከ50 በላይ ከፍተኛ የመንግሥትና የሃይማኖት ባለሥልጣናት በተቀመጡበት በንጉሡ የዙፋን ችሎት ጸደቀ። በጥር 5 ቀን 1937 የጉጃም አርበኞች መሪ ደጃዝማች በላይ ዘለቀ ከሶስት የቀድሞ ባንዳ ሹሞችና ከአምስት ሌላ እስረኞች ጋር በአዲስ አበባ ጃንሚና ከቀኑ በስድስት ሰዓት በሕዝብ ፊት በስቅላት ተገደለ።¹⁶

ነገር ግን በመንግሥት ፖሊሲ ላይ የጉጃም አመጽ ከደጃዝማች በላይ ዘለቀ ጋር አልሞተም። በዚህ ረገድ ከ23 ዓመታት በኋላ በህዳር 1960 “የእርሻ ገቢ ግብር” አዋጅ ቁጥር 255 የቀድሞው መንግሥት እንደገና አንድ ወጥ ብሔራዊ የግብር ፖሊሲ ቀየሰ። የ1934 የመሬት ግብር አዋጅ ቁጥር 8 በሚመለከት እንዳደረጉት ሁሉ፣ አሁንም የጉጃም ጉልተኞችና አርሶ አደሮች በሕብረት አዲሱ አዋጅ የመሬታቸውን ጥንታዊ የመንደርና የቤተሰብ ይዞታ አጥፍቶ የደቡብ ኢትዮጵያን የጋሻ ቀላድ ሥርዓት ማለትም የግል ይዞታ ሥራት የሚያስገባ ነው። በሚል ግንዛቤ በትጥቅ አመጽ ተቃወሙት። በመሆኑም ተመሳሳይ ሕጉን በጊዜ እና በባሌ ሕዝብ ላይ በኃይል ሚዛን ያጸናው ወገናዊው የቀድሞ መንግሥት አዲሱ የግብር ሕግ አሁንም በጉጃም ተግባራዊ እንደማይሆን አደረገ። በተጨማሪም በከፍለ ሀገሩ ሕዝብ ዘንድ ተቀባይነት ያላገኙ ባለሥልጣናቸው ወደ ደቡብ አካባቢ እንዳዛወራቸው ይታወቃል።

የ1934-1936 የትግራይ አመፅ በትግራይ ክፍለ ሀገር በራያና አዘቦ ፡ በእንደርታ ፡ በክልተኛው ላዕሎና በተምቤን አጉራባች አውራጃዎች (1) በግህበራዊ ጥንቅርና የዕድገት ደረጃ የተለያዩ በቅይጥ የእንስሳት ርባታና የእርሻ ተግባራት የሚኖሩት ሶስቱ የራያ ፡ የአዘቦና የዋጅራት አካል ግህበራዊዎች ፡ (2) የ1928-1933 የፋሽስቶች ጦርነት ታላቅ የኢኮኖሚ የፖለቲካና ግህበራዊ ውድቀት ያደረሰባቸው የትግራይ መሳፍንታዊና ባላባታዊ የልዑል ራስ ሥዩም መንገሻና የደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ ጉግሳ የሥልጣን አንጃዎችና (3) ብዙ የትግራይ ሽፍታ ቡድኖች በልዩ ልዩ የፖለቲካ ፡ የኢኮኖሚ ፡ የሥልጣንና ግህበራዊ ግፊቶች በመካከላቸው ወቅታዊና ታክቲካዊ ሕብረት ፈጥረው በድሀ ጦርነት በመልሶ ግምባታ ችግር ዘመን በአገሪቱ የመንግሥት ባለሥልጣናት ፡ ሠራተኞች የቀድሞ አርበኞችና ነጭ ለባሽ ወታደሮች ላይ ያካሄዱት የትጥቅ አመፅ ነው ።¹⁷

የአመፁን መነሻ ሂደትና ውጤት በትክክል ለማወቅ በሰሜንና በደቡብ በምሥራቅና በምዕራብ ኢትዮጵያ ሙከራ የሕዝቦች መገናኛ ድል ድይና የንግድ ኬላ በሆነው የወሎ ትግራይ ቁልፍ አካባቢ ሶስቱ የራያ ፡ የአዘቦና የዋጅራት አጉራባች ግህበራዊዎች የነበራቸውን ግህበራዊ ሥርዓት እንዲሁም የተጠቀሱት ሕዝቦች በእንደ በኩል ከአገሪቱ ግዕዝ ላዊው መንግሥት ጋር በሌላ በኩል ደግሞ ከአጉራባች የአፋር ፡ የትግራይና የአማራ ግህበራዊዎች ጋር በልዩ ልዩ የኢኮኖሚ ፡ የጸጥታ ፡ የእስተራቴጂ የሃይማኖት የባህል መስኮችና ጉዳዮች ለረጅም ዘመን የነበራቸውን ተጻራሪ መስተጋብር በቅድሚያ ማጠናና ማገናዘብ ያስፈልጋል ።¹⁸

ከጉሳ ፡ ከቋንቋና ከሃይማኖት አኳያ በትግራይ - ወሎ ተዛማች የራያና አዘቦ ሰዎች የእርሞ ብሔራዊነት አባሎች ፡ በሃይማኖት ደግሞ በከፊል እስላም በከፊል ክርስቲያን ናቸው ። ዋጅራቶች ደግሞ በቋንቋም በሃይማኖትም ከአጉራባቹ የትግራይ ግህበራዊዎች ጋር ተዛማጅ ናቸው ። በሌላ በኩል በአሥራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት ከተካሄዱ ከሁለቱ ተዛማጅና አገር አቀፍ የአዳሎች ጦርነትና የሕዝቦች እንቅስቃሴ በፊት በዛሬው የራያ የአዘቦና የዋጅራት አካባቢዎች የእርሞ ሕዝብ ገና እንዳልነበረ ከታሪክ ይታወቃል ።¹⁹

በእንጻሩ ግን ከአሥራ አምስተኛው ምዕተ ዓመት እስከ አሥራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት ድረስ የራያ የአዘቦና የዋጅራት ግህበራዊዎች ዛሬ በሚገኙበት ክልል በግህበራዊ ሥርዓት በሃይማኖትና በባህል

ከተጠቀሱት አካል ፡ ግህበራዊዎች ጋር ተመሳሳይ የሆነ ደብ የሚባል እስላማዊ ሕዝብ እንደነበር የሚታወስ ነው ።²⁰

በተጠቀሱት ሰነዶች የደብ ሕዝብ ከኢትዮጵያ ግዕዝላዊ የመንግሥት ባለሥልጣናትና ከአጉራባች የትግራይና የአማራ ግህበራዊዎች ጋር እንዲሁም ከአፋር ሕዝብ ጋር በኢኮኖሚ ፡ በመንግሥት ግብር በኬላ ቀረጥ በሲራራ ንግድ ፡ በግጦሽ ፡ በሃይማኖት ጉዳዮች እየተጋጨ የሚኖር ግህበራዊ እንደሆነ ተገልጿል ።

በዚህ ፡ ረገድ ለምሳሌ በአሥራ አምስተኛው ምዕተ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ በተለመደው የገብርና የኬላ ቀረጥ ችግር በአካባቢው በደባ ግህበራዊዎችና በአጼ በዕደግርያም (1468 - 1478) መካከል ጦርነት እንደነበር በዘመኑ ዜና መዋዕል ተመልክቷል ።²¹

በ1520ዎቹ የፖርቱጋል የጂፕሎማሲ ልዑካን ቡድን ወደ ኢትዮጵያ ቤተመንግሥት በመጣ ጊዜ በአካባቢው የደባ እስላማዊ ሕዝብ በአሥራ ሁለት የጉሳ ክልሎች²² የተከፈለ ግህበራዊ እንደነበር የልዑካኑ ቡድን ታሪክ ጸሐፊ አልቫሬዝ መዝግቧል ። በአልቫሬዝ ዘገባ መሠረት ፡ የደባ እስላሞች ከአጉራባች የክርስቲያን ሕዝቦች ጋር በዘወትር ጦርነት ውስጥ ነበሩ ።²³ በዘመኑ በአገር አቋራጭ የሲራራ ንግድ የሚንቀሳቀሱ ነጋዴዎች²⁴ “ነጋድራስ” ተብሎ በሚጠራ አለቃ መሪነት በነጋዴ ሠራዊት በትጥቅ ሳይደራጁ የደባውን ምድርና ኬላ ግለፍ እንደማይችሉ አልቫሬዝ ጨምሮ ገልጿል ። የፖርቱጋል ልዑካን ቡድን ለአምስት ዓመታት በኢትዮጵያ በነበረበት ጊዜ አሥራ ሁለት የደባ የጉሳ መሪዎች በአገራቸው በነበረ የጸጥታ ችግር ምክንያት በአጼ ልብነድንግል (1508 - 1540) ትእዛዝ ወደ ዳሞት ምድር ተወስደው ስለታሠሩ የደባ ሕዝብ በመንግሥት ላይ በአመፅ መነሳቱን አልቫሬዝ መዝግቧል ።²⁵

በአሥራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት መባቻ የእንግሊዝ መልእክተኞች በትግራይ ወደ ራስ ወልደ ሥላሴ (1781 - 1809) በመጡ ጊዜ በአካባቢው የቀድሞ “የደባ እስላማዊ ሕዝብ ዋጅራትና አዘቦ በሚሉ ሰዎች ይጠራ ነበር ።²⁶ በዘመኑ ዋጅራት ከትግራይ የአስተዳደር ክልሎች አንዱ ነበር ። አዘቦ ግን በትግራይና በወሎ - ጉንደር ተጻራሪ መሳፍንቶችና የጦር አበጋዞች መካከል አንድ የግጭትና የጦርነት አካባቢ ነበር ።

ከ1850ዎቹ እስከ 1920ዎቹ የዋጅራት የራያና የአዘቦ አካል ግህበራዊዎች ከኢትዮጵያ ፡ መንግሥት መሪዎች ጋር የዘወትር ግጭትና ጦርነት እንደነበራቸው ፡ የሚታወስ ነው ።²⁷ በዚህ ወቅት ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር ፡ ወይም ለመያዝ የሚፈልጉ የውጭ ኃይሎች በተለይ የኢጣሊያ ኢምፔሪያሊስቶች በአገሪቱ መንግሥት ላይ የራያ የአዘቦና የዋጅራት ግህበራዊዎችን በዘመናዊ የጦር መሳሪያ ግስታ

ጠቅ የተለመደ ነበር ።²⁸ በዚህ ረገድ በጥቅምት 1921 ከውጭ ኃይሎች በተሰጣቸው ዘመናዊ የጦር መሳሪያ የታጠቁ የአዘቦና የራያ ሰዎች በግብር ጥያቄ በተፈጠረው ግጭት የመንግሥትን ጦር አሸንፈው 2000 ጠመንጃዎችን ከ12000 መስል ጥይቶች ጋር በምርኮ ወሰዱ ።²⁹ እንዲሁም በ1928 - 1933 የፋሽስቶች ጦርነት ዘመን የአዘቦ የራያና የዋጅራት ሰዎች በትግራይ የጦር ግምባር በጠላት መሳሪያና ትምህርት በወገን ላይ ታላቅ ጉዳት እንዳደረሱ የሚታወስ ነው ።³⁰ በ1934 - 1936 የትግራይ አመጽ የአዘቦ ፡ የራያና የዋጅራት ሰዎች ሚና ከዚህ በታች አካባቢ ባለው ሥፍራና ጊዜ ይታያል ።

ከዚህ በላይ በተጠቀሰው ያገር ግዛት ሚኒስቴር ሰነድ መሠረት ፡ የ1934 - 1936 የትግራይ አመጽ ምክንያቶች በከፊል የሚከተሉት ናቸው ። አንደኛ ፡ የክፍለ ሀገሩ አርሶ አደሮች በአዲሱ የአስተዳደር ፖሊሲ መሠረት የመሬትን ግብር በገንዘብ ተመን መክፈል አልፈለጉም ። የክፍለ ሀገሩ መሳፍንታዊ ሹማምንቶች አዲሱ የቢሮ ሥራና በጊዜና በመጠን የተወሰነ የደግዝ ገቢ ዳሮ የነበራቸውን የፖለቲካ ሥልጣንና ሰፊ የኢኮኖሚ ጥቅም የሚያስቀርባቸው ሆኖ ስለአገኙት አልፈለጉትም ።

ሁለተኛ የትግራይ መሳፍንታዊና ባላባታዊ ሹማምንቶችና ተከታዮቻቸው አዲሱን የአስተዳደር ሥርዓት ለማቋቋም ከማዕከላዊ መንግሥት ተሹመው የመጡ ባለሥልጣናቸውን ሠራተኞችን አልተቋቋሙም ።

ሶስተኛ ፡ በየጊዜው ወይም ለብዙ ጊዜ በግዞት መልክ የዘውድ አማካሪ እየተባሉ በአዲስ አበባ የሚኖሩት ልዑል ራስ ሥዩም ወደ ትግራይ ካልተመለሱ በማለት የልዑል ራስ አንጃ የትግራይ መሳፍንቶችና ባላባቶች የመንግሥትን አዲስ የአስተዳደርና የግብር ሕግ አልተቀበሉም ። በሰነዱ አባባል የልዑል ራስ ሥዩም “ መኳንንቶች ትግራ እንዲበጠበጡ ወያኔ እንዲነሳ ሽፍታ እንዲበዛ ልዩ ልዩ ስብከት ” ማለትም የፕሮፓጋንዳና የቅስቀሳ ሥራ አካሂደዋል ።

አራተኛ ፡ ወትሮም ለመንግሥት ሕግና ትእዛዝ የማይገዙ የአዘቦ ፡ የራያና የዋጅራት ማህበረሰቦች በቀድሞ ፋሽስቶች የጦር መሣሪያ ታጥቀው የመንግሥትን ግብር “ እንከፍልም በማለት በየጊዜው በአጎራባቹ የአፋር ሕዝብ ላይ የዘርፊያና የግድያ ተግባራት በመፈጸም በደሴ - አዲግራት መንገድ ላይ አደጋ በማድረስና በእንግሊዝ ጦር አባሎችም ላይ ጥቃት በመፈጸም በአገሪቱ ውስጥ ለሁከት አስተዋጽኦ ” አድርጓል ።

አምስተኛ ፡ በሌላ በኩል የኢትዮጵያ መንግሥት ሥልጣንና ሕጉን ተግባራዊ ለማድረግ በሽግግር ወቅት የሰለጠነ የሰው ኃይል የተደራጀ ጦርና ” የጦር መሣሪያ አልነበረውም ። የመንግሥቱ የቀድሞ አርበኞች ፡ ነጭለባሽ ወታደሮችና በድህረ ጦርነት የተሾሙ ባለሥልጣናች

ለአገር ግምባታ ሥራ አስፈላጊው ትምህርትና ልምድ አልነበራቸውም ። በመሆኑም የመንግሥት ሠራተኞችና ነጭለባሽ ወታደሮች ራሳቸው የመንግሥትንና የሕዝብን ንብረት ዘራፊዎች በመሆን ለሕብረተሰቡና ለመንግሥቱ ችግር አስተዋጽኦ አድርጓል ።

ስድስተኛ ከአመፀኛ የአዘቦ የራያና የዋጅራት ማህበረሰቦችና ከብሶተኛ መሳፍንቶች ጉን ተሰልፈው የታጠቁ ብዙ የሽፍታ ቡድኖች በትግራይ ለፀጥታ ችግር ከፍተኛ አስተዋጽኦ አድርገዋል ። በዶክተር ገብሩ ታረቀ ጥናት መሠረት ፡ በ1935 ከረምት ወራት የዋጅራቶች አመፅ ከፍተኛ ደረጃ ደርሶ በነበረበት ጊዜ በምሥራቃዊና በደቡባዊ ትግራይ የታጠቁ ሽፍቶች ኃይል በ5000 የሚገመት ነበር ።³¹

የአገር ግዛት ሚኒስቴር ሰነድ በማጠቃለያ እንደ አስቀመጠው ፡ አዲሱን የአስተዳደርና የሕግ ሥርዓት በመቃወም በትግራይ በሕዝቡና በማዕከላዊው መንግሥት መካከል የተነሳውን የ1934 - 1936 ችግር የቀሰቀሱ ግለሰቦች ፡ ማህበረሰቦች ፡ ወገኖችና ኃይሎች ፡

1/ ጦርነትና አዲሱ የአስተዳደር ሥርዓት ጉዳት ያደረሰባቸው የቀድሞ የጨዋ ልጆችና መኳንንቶች ፡ (2) ነጭለባሽ ወታደሮች ፡ (3) የአዘቦ ፡ የራያና የዋጅራት አመፀኛ ማህበረሰቦች (4) የአካባቢ ምስልጴዎች ፡ (5) የታጠቁ የሽፍታ ቡድኖች ፡ (6) ትግራይን ከኤርትራ ጋር አጣምረው ከኢትዮጵያ ውጭ የሆነ አንድ ሌላ አዲስ መንግሥት ለማቋቋም የሚፈልጉ አንዳንድ ሰዎች ፡ (7) በሃይማኖት ስም አዲስ ትምህርትና ለውጥ የማይፈልጉ ባሕታውያን ፡ (8) የልዑል ራስ ሥዩም መንገሻ ሹማምንቶች ናቸው ።

ከዚህ በላይ በከፊል በቀረቡ ምክንያቶች የ1934-1936 የትግራይ አመፅ ራሱ በሚከተሉ ሦስት የጊዜና የተግባር ፈርጆች ይከፈላል ። (1) የአዘቦና የራያ አመፅና ውድቀት በ1934 ፡ (2) የዋጅራት አመፅና ድል በ1935 ፡ (3) የመሳፍንት አንጃዎችና የሽፍቶች የተቀናጀ የአመፅ ድልና ውድቀት ከሰኔ 1935 እስከ መስከረም 1936³² ።

የአመፁን ተግባራዊ ዕድገትና ሂደት በሚመለከት ፡ በየካቲት 1933 በእንግሊዝ ጦርና በኢትዮጵያ አርበኞች በየአካባቢው ከተከበቡ በኋላ የተጨነቁ ፋሽስቶች ልዑል ራስ ሥዩም መንገሻን ከግዞት መልሰው በንጉሥ ማዕረግ በትግራይ ላይ ሾሟቸው ።³³ በመጋቢት 1933 ኤርትራ በእንግሊዝ ጦር ከተያዘ በኋላ ልዑል ራስ ሥዩም ወደ አሥመራ ሄደው ለእንግሊዝ የጦር ባለሥልጣናች ፀረ-ፋሽስት ትብብራቸውን አረጋገጡ ።³⁴ በግንቦት 1933 ልዑል ራስ ሥዩም በአምባላጌ ጦርነት ከእንግሊዝ ጦር ጉን ተሰልፈው ፋሽስቶችን ወጉ ።³⁵ የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናች

በሚያዝያ 27 ቀን 1933 ወደ አዲስ አበባ የገቡ አፄ ኃይለ ሥላሴን ሳያ ግዝፋ ልዑል ራስ ሥዩም መንግሥትን የትግራይ ጠቅላይ ገዥ አድርገው ሾሟቸው።³⁶

በተጠቀሰው ያገር ግዛት ሚኒስቴር ሰነድ እንደተባለው ደግሞ፡ በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት ከተሾሙ በኋላ፡

“በ1933 ዓመተ ምሕረት ነፃነታችን እንደተመለሰ በግንቦት ወር ልዑል ራስ ሥዩም በትግራይ ሹምሻር ሲያደርጉ ከሀያ በላይ ደጃዝማችችን ሾሙ። የአገዛዙንም ዓይነት እንደ ቀድሞው ልማድ አደረጉት። ከግርማዊ ጃንሆይ ሳይገናኙ ሳይመካከሩ ሹምሻር ማድረጋቸው ስህተት ሆኖ ጉዳት አስከተለ።

“ልዑል ራስ ሥዩም የሹም ሻር ሥራቸውን ሲአስፋፉ የትግራይ ሰው ልዑል ራስ ሥዩም የገዥነት ሥልጣን በራሳቸው ኃይል ያቆሙ መሰለው። ወደ ሸዋ መጥተው ከግርማዊ ጃንሆይ ለመገናኘት ነገሩ በምክር ቤት ገባ። የትግራይ ሰው እንሂድ እንቅር እያለ ከተመካከረ በኋላ ልዑል ራስ ሥዩም (በሐምሌ 1934) መጡ።”³⁷

በአዲስ አበባ ልዑል ራስ ሥዩም የመንግሥትን አዲስ የአስተዳደርና የግብር ፖሊሲ በመቀበል በአጼ ኃይለ ሥላሴ የትግራይ ጠቅላይ ገዥነት ተሾሙ በእሳቸው አመራር ሥር የሚሠሩ የግዕዝላዊ መንግሥት ባለሥልጣናትንና ሠራተኞችን ይዘው ወደ ክፍለ ሀገሩ ተመለሱ። ያገር ግዛት ሚኒስቴር ሰነድ ጨምሮ እንደገለጸው፡ ልዑል ራስ ሥዩም

“ከግርማዊ ጃንሆይ ተገናኝተው የትግራይ ሰው ሁሉ በአዲሱ አስተዳደር እንዲተዳደር ተመካከረው የአድሚኒስትራሲዮችን ሥራ የሚያቋቁሙ ፈታውራሪ አለግዮቱን ዋና ጸሐፊ ደጃች ኃይሉ ተስፋዬን ዲሬ ክተር ተቀብለው ወደ ትግራይ ገቡ።”³⁸

በ1934 ልዑል ራስ ሥዩም በግዕዝላዊው መንግሥት የፖሊሲ መመሪያ መሠረት በትግራይ በአንድ በኩል በዓመቱ የተነሳውን የአዘቦና የራያ አመጽ የማጥፋት ዘመቻ በአዝማችነት አካሄዱ። በሌላ በኩል ልዑል ራስ ሥዩም በክፍለ ሀገሩ አዲሱን የአስተዳደር ፖሊሲና የመሬት ግብር ሕግ ተግባራዊ በማድረግ ጉዳይ ከበታች ባለሥልጣናትና ሠራተኞች ጋር ለመስማማት እንዳልቻሉ ያገር ግዛት ሚኒስቴር ሰነድ ያሳያል።

በዚህ አኳያ በ1928-1933 በወሎ ትግራይ ክልል በ230,000³⁹ የሚገመቱ የአዘቦና የራያ ሰዎች ከጠላት ጋር ጽኑ ተባባሪዎች እንደ ነበሩ ጠላት ራሱ በአድናቆት አሳውቋል። በተጨማሪም በጽህፈ ጦር ነት በመጀመሪያ ወራት በ35,000⁴⁰ የሚቆጠሩ የአዘቦና የራያ ሰዎች የቆዩ እስትራቴጂያዊ አካባቢ ይዘው በደሴ-አዲግራት⁴¹ መንገድ ላይ

ሕዝባዊና መንግሥታዊ እንቅስቃሴ ከመከላከላቸውም በላይ ለመንግሥት ግብር ለመክፈልም ፈቃደኛ አልሆኑም።

በዚህ ሁኔታና ወቅት በጥር 3 ቀን በ1934 በቆዩ ክልል በአዘቦ-ራያ ሰዎችና በኢትዮጵያ መንግሥት ወታደሮች መካከል በተፈጠረው ግጭት ሶስት የእንግሊዝ የጦር መኳንናችና ዘጠኝ የኢትዮጵያ ወታደሮች ከብዙ ነጭ ለባሾች ጋር ሞቱ።⁴²

ከዚያ በኋላ በእንግሊዝ ጦር አባሎች ትብብር የኢትዮጵያ መንግሥት የረጅም ጊዜ ዝግጅት አድርጎ ከትግራይ ከየጁ፡ ከላስታ ከወሎና ከሸዋ የተውጣጡ በ35,000 የሚቆጠሩ ነጭ ለባሾችና መደበኛ ወታደሮችን በልዑል ራስ ሥዩም አዝማችነት በ1934 ከሚያዝያ እስከ ሐምሌ ድረስ በአዘቦና ራያ ላይ ታላቅ የቅጣት ዘመቻ አካሄደ።⁴³ በዘመቻው ፍጻሜም የአዘቦና የራያ ሰዎች በተጨማሪ ቅጣት 50,000 ከብቶችንና 50,000 ጠመንጃዎችን ከ50,000 ብር ጋር ለመንግሥት ገቢ እንዲያደርጉ ታዘዙ።⁴⁴ ይህ ታላቅ የቅጣት ዘመቻ የኢትዮጵያን መንግሥት የ431,490 ብር ወጭ እንዳስወጣ ታውቋል።⁴⁵ የአዘቦና ራያ ሰዎች በኋላ የሚቀበሉትን ከዚህ የበለጠ ከባድ ቅጣት ከዚህ በታች አገባብ ባለው ሥፍራና ጊዜ እናያለን።

የኢትዮጵያ ግዕዝላዊ መንግሥትና ልዑል ራስ ሥዩም በአዘቦና በራያ ቅጣት ጉዳይ ተስማምተው በሕብረት ቢሠሩም የዋጅራት ጥፋትና ቅጣት እንዲሁም አዲሱን የአስተዳደር ሥርዓትና የመሬት ግብር ሕግ በሚመለከት ግን ሁለቱ ወገኖች የጋራ ገምትና ግንዛቤ አልነበራቸውም። በተጠቀሰው ያገር ግዛት ሚኒስትር ሰነድ እንደሰፈረው፡

“ልዑል ራስ ሥዩምና ደጃች ኃይሉ ተስፋዬ የአዲሱን ዘመን አስተዳደር መሥራት የማይችሉ ሆኑ። ሁለቱ ጌቶች አንድ ቤት ውስጥ ተቀምጠው የጌትነት የቀድሞ ወግ ሲያወጉ ይውሉ ጀመር። ፈታውራሪ ግለግየሁ የሥልጣኔውን አስተዳደር በአድሚኒስትራሲዮች ሕግ ማቋቋም ሲጀምር ለልዑል ራስ ሥዩም ከባድ መስሎ ታያቸው አዲሱን አስተዳደር ለመቃወም እቅዳቸውን ለሹማን ተቃውሞና ለትግራይ ሕዝብ እየገለጹ አሳዩ።”⁴⁶

በሌላ በኩል በ1935 መጀመሪያ ወራት እስከ መጋቢት ድረስ ትግርኛ ቋንቋ ተናጋሪ የዋጅራት አናሳ ግህበረሰብ አባሎች የመንግሥትን ተደጋጋሚ ግስጠንቀቂያ በመተላለፍ በአጉራባቹ አፋር ላይ ተከታታይ የህርፊያና የግድያ ወረራዎችን እንዳካሄዱ ተመዝግቧል።⁴⁷

በዚህ ሁኔታና ወቅት በትግራይ የመንግሥት ባለሥልጣናት የዋጅራት ግህበረሰብ በተደጋጋሚ የህርፊያና የግድያ ወንጀሉ እንደ አዘቦና ራያ በጦር ኃይል መቀጣት ይገባል የሚል ጠንካራ አቋም ያዙ። ልዑል ራስ ሥዩም ዋጅራቶች ስለጥፋታቸው በጦር ሳይሆን

ብረታቸውን ለመንግሥት አስረክበው በገንዘብ ይቀጡ ለወደፊትም ቢሆን የወንጀል ተግባር እንዳይፈጽሙ እኔ ራሴ ዋስ እሆንላችኋለሁ በማለት ያቀረቡትን ተለዋጭ አሳብ መንግሥትም አምናበት ተቀበለ።⁴⁸

በተጨማሪም ልዑል ራሥ ሥዩም ስለተቃወሙት በህዳር 1935 መንግሥት ከትግራይ ፊታውራሪ ዓለማየሁ ጠናን አስነስቶ በምትኩ ፊታውራሪ ክፍሌ ባዲን የክፍለ ሀገሩ ዲሬክተር አድርጎ ሾመ።⁴⁹

ነገር ግን የባለሥልጣናት ሹምሽር ለተፈጠረው ችግር መፍትሔ አላስገኘም። ልዑል ራስ ሥዩምና ሌሎችም መሳፍንቶችና ሹማምንቶች በቅድመ ጦርነት ለረጅም ዘመን የነበራቸውን መሳፍንታዊ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ጥቅም አጥተው በንጉሡ አዲስ የአስተዳደር ሥርዓትና የግብር ሕግ በማፅከላቸው መንግሥት ደንብና መመሪያ መሠረት በወር ደሞዝ ብቻ ተሾመውና ተቀጥረው የቢሮ ሹማምንቶችና ሠራተኞች የመሆን ፍላጎት እንዳልነበራቸው ከላይ በተጠቀሰው ያገር ግዛት ሚኒስቴር ስነድና በዶክተር ገብሩ ታረቀ ምሁራዊ ጥናት ተጠቁሟል።⁵⁰

በአንጻሩ ንጉሡ በእንግሊዝ የፖለቲካ፣ የኢኮኖሚ፣ የሕግና የጦር አማካሪዎቻቸው ትምህርትና ድጋፍ በአዲሱ የአስተዳደር ሥርዓትና የግብር ሕግ በቀድሞ መሳፍንታዊና አካባቢያዊ ኃይሎች ላይ በሆነው ሁሉ መንገድና መሳሪያ የመንግሥትን ዘውዳዊ የሥልጣን ምዕከልና ፍጹማዊ ለማድረግ በሙሉ ልብና ኃይል የተዘጋጁ ሆኑ። በዚህ በኢትዮጵያ የገዢው መደብ መሪዎችና አባሎች መካከል በተከሰተው የሥልጣንና የጥቅም ግጭት ከአካባቢው መሳፍንቶች ጉን በመሰለፉ የትግራይ ሕዝብ በሚዋጉ ዝሆናት መካከል የተገኘ ሳር ሆነ።

በዚህ ረገድ በ1935 መጀመሪያ በትግራይ በልዑል ራስ ሥዩምና የንጉሡን የአስተዳደር ሥርዓትና የግብር ሕግ በተግባር በሚያውሉ የመንግሥት ባለሥልጣናት መካከል የፖሊሲና የአሠራር ግጭት እየከረረ ሄደ። በዚህ ጊዜ በብዙ አካባቢዎች ሕዝቡ ለልዑል ራስ ሥዩም የሚታዘዙትን ሰዎች እንፈልጋለን በማለት በመንግሥት ባለሥልጣናትና ሠራተኞች ላይ እርምጃ መውሰድ ጀመረ።⁵¹ በመሆኑም መንግሥት ልዑል ራስ ሥዩም ከክፍለ ሀገሩ ተነስተው የዘውድ አማካሪ በመሆን በአዲስ አበባ (1935 - 1940) እንዲቀመጡ አደረጋቸው።

እንዲሁም ለመንግሥት ባለሥልጣናትና ሠራተኞች አንታዘዝም በማለት በእንደርታ አውራጃ የአመጽ ተግባር የፈጸሙ የድድሳ የድረሀና የወንበርታ ክልሎች በድምር የሀያ ስምንት ሺህ ብር የገንዘብ መቀጫ እንዲከፍሉ ተወሰነ።⁵² በተጨማሪም የዋጅራት ሰዎች በአጉራባቹ አፋር ላይ የተለመደውን ወቅታዊ የትጥቅ ዘርፊያና ግድያ በማካሄዳቸው በገንዘብ ቅጣት የአርባ ሺህ ብር መቀጫ ለመንግሥት እንዲከፍሉ ተወሰነ።

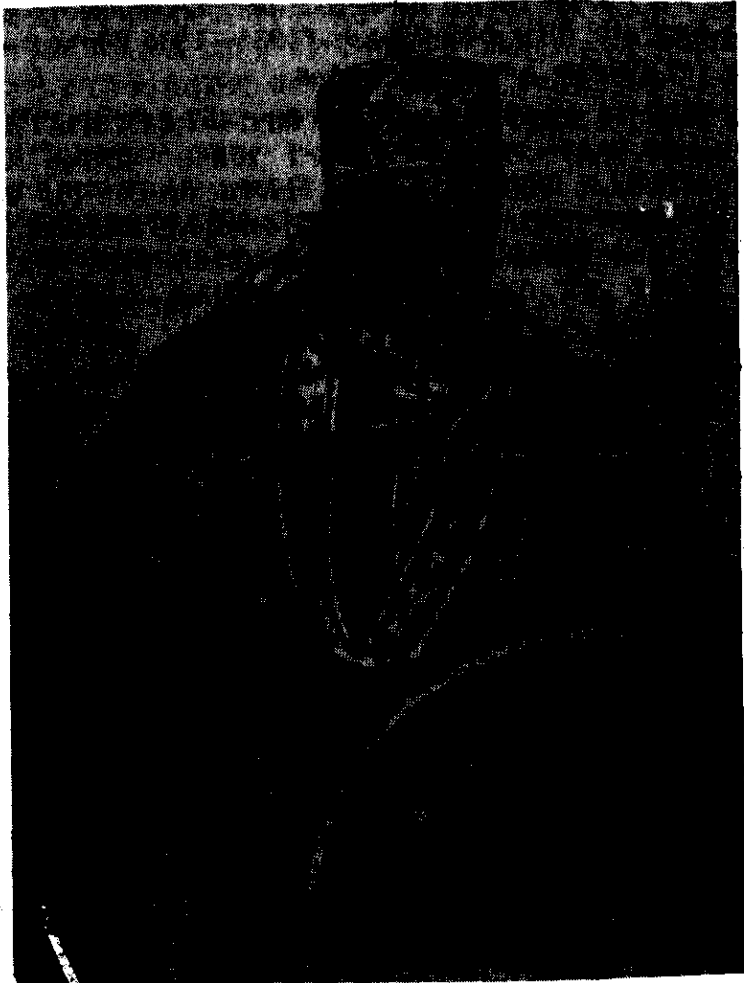
የጅራቶቹ ከፈሉን ከፍለው የተረውንም ለመክፈል በዝግጅት ላይ እያሉ በግንቦት 14 ቀን 1935 በደጃዝማች አባይ ካሳይ ጽሕፈት አውራጃ ገዥ የተመራ የመንግሥት ጦር የመቀመጫውን ገንዘብ በጊዜው ገደብ አልከፈለም በማለት በዋጅራቶች ላይ የቅጣት ዘመቻ አካሄደ። በመንግሥት ጦርና በዋጅራቶች መካከል አዲሱን በተባለ ሥፍራ በተካሄደው የግምባር ጦርነት ዋጅራቶች ከወራሪው ጦር ሠላሳ አንድ መኳንንቶችን ጨምሮ ሰባ አንድ ሰዎች በመግደልና ከአዝማቼ ደጃዝማች ጋር ብዙዎችን ደግሞ በምርኮ በመውሰድ በመንግሥቱ ጦር ላይ ታላቅ ድል ተቀዳጁ።⁵³ በዚህ ወቅትና ሁኔታ የ1935 - 1936 የትግራይ ወያኔ ተብሎ የሚታወቀው አመጽ ተቆጣጠለ።

በግንቦት 16 ቀን 1935 በቴሌግራም ቁጥር 467 የዋግ አገረገዥ ዋግ ሹም ኩሎኔል ወሰን ኃይሉ የመቀመጫውን ገንዘብ “በኃይል አስጨንቆ” ለማስከፈል በትግራይ ዲሬክተር ትእዛዝ በአባይ ካሳይ አዝማችነት በተላከው የመንግሥት ጦር ላይ በዋጅራቶች እጅ የደረሰበት ጉዳት በእሳቸው በኩል በአዲስ አበባ ለንጉሡ እንዲገለጽ በደሴ ለሚኖሩት ለወሎ ጠቅላይ ገዥ ለራስ ገብረሕይወት ሚካኤል አስቸኳይ መልእክት አስተላለፉ።⁵⁴

በአዲሱን ጦርነት የዋጅራቶች ድል በኢትዮጵያ ባለሥልጣናት ዘንድ ታላቅ ድንጋጤ ፈጠረ። ምክንያቱም መንግሥቱ በአመጸኞቹ ላይ ሥልጣኑንና ትእዛዙን ለማስከበር በወቅቱ የኢኮኖሚና የጦር መሳሪያ አልነበረውም። በመሆኑም ነገሩ አለመንግሥት ፈቃድና እውቀት በደጃዝማች አባይ ካሳይና በዋጅራቶች መካከል የተፈጠረ አምባገነር እንደሆነ ትቅጥር ዋጅራቶች ምርኮዎችን ለመንግሥት አስረክበው ነገሩ ሳይገነገ ይውሰጣዊ የዳኝነት ውሳኔ በሰላም እንዲያልቅ ለማድረግ የኢትዮጵያ ባለሥልጣናት ብዙ ጥረት ቢያደርጉም ከሰኔ 1935 ጀምረው የትግራይ የመሳፍንት አንጃዎችና ሽፍቶች የአናሳ ማህበረሰቦችን የተለመደ የግብር አመጽ በቁጥጥራቸው ሥር አድርገው በመንግሥት ላይ “ወያኔ” የሚሉትን የራሳቸውን ሙሉ የአመጽ ጦርነት ከፈቱ።

ሁለቱ የትግራይ አውራ መሳፍንቶች ልዑል ራስ ሥዩም መንገሻና ደጃዝማች ኃይለ ሥላሴ ጉግሳ የአጼ ዮሐንስ ተወላጆች ናቸው። ሁለቱም ልዑላን በኢንድ በኩል በከፍለ ሀገሩ እርስ በርሳቸው የሥልጣን ጠላቶች ናቸው። በሌላ በኩል ደግሞ ሁለቱም በአገር አቀፍ ደረጃ የሸዋ መሳፍንቶች በምኒልክ - ኃይለ ሥላሴ መሪነት የአገሪቱን የአጼ ዘውድና ዙፋኒ ከትግራይ የዮሐንስ ወራሽ መሳፍንቶች እጅ በኃይል ቀምተው በመውሰድ ከውስጥና ከውጭ በትግራይ መሳፍንቶችና ሕዝብ ላይ ለደረሰውና ለሚደርሰው የፖለቲካ፣ የኢኮኖሚና የፀጥታ ችግር ሁሉ መነሻ ሆኖዋል የሚል የጋራ ቅሬታ አላቸው።⁵⁵

በ1934 - 1935 በትግራይ በኢትዮጵያ መንግሥትና በክፍለ ሀገሩ አርሶ አደር የአዘቦ የራያና የዋጅራት አናሳ ማህበረሰቦች መካከል የተፈጠረው የጉሳ ፡ የሃይማኖት ፡ የኢኮኖሚና ማህበራዊ ችግር የትግራይ የመሳፍንት አንጃዎች በማዕከላዊ መንግሥትና በሸዋ መሳፍንቶች ላይ ለራሳቸው የሥልጣን ፖለቲካ በሚጠቀሙ መነገድ ለመጠቀም ያልተሳካ ጥረት እንደአደረጉ ከዚህ በላይ በተጠቀሰው የዶክተር ገብሩ ታረቀ ጥናት ተገልጿል ።⁵⁶

22. ራስ አሉላ አባነጋ (1833 - 1891)
ምንጭ ፡ የፕሪስ ሙያሪያ ፎቶግራፍ ክፍል

ፋሽስቶች ከኢትዮጵያ ከተባረሩ በኋላ በሽግግር ወቅት በልዩ ልዩ የኢኮኖሚ የሥልጣንና የፖለቲካ ምክንያቶች በትግራይ ብዙ ሽፍቶች በትጥቅ እንደተነሱ ታውቋል።⁵⁷ በዚህ ወቅት በአካባቢው ከ40 እስከ 300 የታጠቁ ተከታዮች የነበሩአቸው ስምንት የሽፍታ ቡድን አለቆች ባገር ግዛት ሚኒስቴር ሰነድ በስም ተጽፎአል።

ከእነዚህ ታላላቅ የሽፍታ አለቆች አንዱ የእንደርታ ተወላጅ ብላታ ኃይለማርያም ረዳ (1908 -) ነው።⁵⁸ በፋሽስቶች ወረራ ዘመን ብላታ ኃይለማርያም ረዳ የሽፍትነት ሥራውን ጀመረ። ነገር ግን በ1930 አካባቢ በትውልድ አገሩ ፋሽስቶች የጭቃሹምነት ሥልጣን ስለሰጡት ወደ ሰላማዊ ኑሮው ተመለሰ። በግንቦት 1933 ልዑል ራስ ሥዩም በትግራይ ሹምሽር ሲያደርጉ አርሶን ሳይሾሙት ስለተዉ ብላታ ኃይለማርያም ለሥልጣን ፍለጋ ወደ አዲስ አበባ ሄደ አሁንም ሥልጣንና ሥራ ሳያገኝ እንደቀረ ታውቋል። በመሆኑም ወደ ትግራይ ተመልሶ እንደገና በድህረ ጦርነት ሸፈተ።

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት ባልዩ ልዩ የሥልጣን ፡ የፖለቲካ የኢኮኖሚና ማህበራዊ ምክንያቶች ከኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግሥት ጋር ጥቅት የነበራቸው የትግራይ የመሳፍንት አንጃዎችና ሽፍቶች ከሰኔ 1935 እስከ መስከረም 1936 በምሥራቅና በደቡብ ትግራይ የአዘቦ ፡ የራያና የዋጅራት አርሶ አደር ማህበረሰቦች በልዩ ልዩ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ ምክንያቶች የጀመሩትን የብሶት አመፅ በቁጥጥራቸው ሥር አድርገው የኢትዮጵያን ማዕከላዊ መንግሥት ለማፍረስ በብላታ ኃይለማርያም መሪነት የራያና አዘቦ ፡ የክልተአውላዕሉ የእንደርታና የተምቤን አውራጃ ሕዝቦችን ለጦርነት ተሳቀሱ። በጦርነቱ የትግራይ አርሶ አደር የእሳት እራት ሆነ።

ከመስከረም 7 ቀን እስከ ጥቅምት 3 ቀን 1936 በትግራይ አመፅ ጥቅና በማዕከላዊ መንግሥት ወታደሮች መካከል በተጠቀሱት አውራጃዎች ከሞላ ጉደል ሙሉ ጦርነት ተካሄደ። በዚህ ወቅት ከመስከረም 12 እስከ ጥቅምት 3 ቀን ድረስ ለ21 ቀናት አመፀኞቹ በብላታ ኃይለማርያም ረዳ መሪነት የመቀሌን ከተማ በቁጥጥራቸው ሥር አድርገው ነበር።⁵⁹

በመጨረሻ በራስ አበበ አረጋይ የጦር ሚኒስትርና በሚጀር ጀኔራል አበበ ዳምጣው የተመራው የኢትዮጵያ ጦር በእንግሊዝ የጦር አይርፕላን ድጋፍ የትግራይን አናሳና አርሶ አደር የአዘቦ የራያ የዋጅራት ማህበረሰቦችን የመሳፍንት አንጃዎችንና የሽፍቶችን የተቀነባበረ አመፅ በቁጥጥር ሥር አዋለ።

የትግራይ የ1934 - 1936 አመፀኞች የትጥቅ እንቅስቃሴያቸውን “ ወያኔ ” በሚል ባህላዊ የጉሳ ስያሜ ይጠሩታል። ስሙ “ ወያኔ ”

22. ራስ አሉላ አባነጋ (1833 - 1891)
ምንጭ፡ የፕራስ መምሪያ ፎቶግራፍ ክፍል

በአዘቦ፡ በራያና በዋጅራት አናሳ ማህበረሰቦች ዘንድ የተለያዩ መንደር ወጣቶች በወንዝ አካባቢ ለሚያካሄዱት ባህላዊ የውጊያ ሥልትና ሥርዓት የተሰጠ የጉሳ ውጊያ ስያሜ እንደሆነ ታውቋል።⁶⁰ በማህበረሰቦቹ ዘንድ “ ወያኔ ” የሚለው የውጊያ ሥልትና ሥርዓት በኋላ የ1934 - 1936 የትግራይ አመፀኞች የሰጡት የፖለቲካ ወይም የማህበራዊ አመፅ ትርጉም የለውም። ባጭሩ የዋጅራት ወያኔ እንደ የአርማ ሉባ የጉሳ ውጊያ ሥልትና ሥርዓት ሲሆን የወያኔ ተዋንያን ግን የፖለቲካ ግንዛቤ የላቸውም።

አንድ ሌላ የግንዛቤ ነጥብ በ1934 - 1936 የትግራይ ወያኔ የክፍለ ሀገሩ የሽሪ የአክሱም የአድዋና የአጋሜ አውራጃዎች የአርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ተጨምሮ በፀረ መንግሥት ጦርነት ተሳታፊዎች እንዳልነበሩ በዶክተር ገብሩ ታረቀ ጥናት ከነምክንያቱ ተሰራርቷል።⁶¹

በሌላ በኩል እነዚህ በትግራይ የአገሪቱ ጥንታዊ የመንግሥት የሥርዓተ ማህበርና የሥልጣኔ ምንጭ አውራጃዎች በወቅቱ ለአርትራ ነፃነት በሚካሄደው ብሔራዊ ትግል በአገር አንድነት ማህበር የኢትዮጵያ ብሔራዊ የነፃነትና አንድነት ትግል ተዋንያን እንደነበሩ የሚታወስ ነው። በመሆኑም የ1934 - 1936 ፀረ መንግሥት ወያኔ የአዘቦ የራያና የዋጅራት አናሳ ማህበረሰቦች ከስተት ሲሆን በመነሻው ሆነ በተግባራዊ ሂደት የትግራይ ሕዝብ በሙሉ የተሳተፈበት አመፅ አልነበረም።

የአመፅ ውጤት በሰሜን ኢትዮጵያ

የፖሊሲ ለውጥና የልማት ጥያቄ

የ1934 - 1936 የጉጃምና የትግራይ አመፅ ውጤቶች ብዙና መሠረታዊ ናቸው። 1. በአዲሱ የአስተዳደር ሥርዓት መሠረት የታወጀውን የ1934 አንድ ወጥ ብሔራዊ የግብር ሕግ መንግሥት ለመለወጥ ተገደደ።⁶²

2. በሰሜን ኢትዮጵያ የትግራይ የጉጃምና የቤጊምድር ክፍለ ተሀገር በተለይ እንደ ጥንቱ የግብር ዘመንና ሥርዓት የመሪትን ግብር በመሪት ይዞታ መጠን ሳይሆን በምርት መጠን እንዲከፍሉ ተፈቀደላቸው። 3. በወሉና በትግራይ የአዘቦና ራያ ማህበረሰቦች መሪት በተለይ ንቅል ተደርጎ በመንግሥት እንዲሸጥ፣ ነፍጠኛ እንዲሰፍርበት ለመንግሥት ሹማምንቶችና ባለሥልጣናት በስጦታ እንዲሰጥ ተወስነ።

በተጨማሪም የማህበረሰቦቹ አባሎች መሣሪያ እንዳይታጠቁ በፈረሰና በበቅሉ ላይ እንዳይቀመጡ መንግሥታዊ ቅጣት ተወሰነባቸው።

በዚህ ረገድ በጥቅምት 1937 በመሪት ግብር አዋጅ ቁጥር 70 የ1934 አንድ ወጥ ብሔራዊ የመሪት ግብር አዋጅ ቁጥር 8 ተለወጠ። በአገሪቱ ስድስት ልዩ ልዩ የመሪት ግብር ዓይነቶች በአዋጅ ቁጥር 70 እንደሚከተለው ተደንጋጉ።⁶³

1. በሸዋ፡ በሐረርጌ፡ በአርሲና በወሎ በአንድ ጋሻ መሪት ላይ እንደአፈሩ ለምነት ደረጃ ለአሥራትና ለመሪት ግብር በምድር ከ35 እስከ 15 ብር በዓመት፤
2. በወለጋ፡ በሲዳሞ፡ በኢሉባቦር በጋሞጉፋና በከፋ በአንድ ጋሻ መሪት ላይ እንደአፈሩ ለምነት ደረጃ ለአሥራትና ለመሪት ግብር በድምር ከ30 እስከ 15 ብር በዓመት፤
3. በሸዋ በሐረርጌ በአርሲና በወሎ ቀላድ ባልተጣለበት የግብር መሪት በአንድ አሃድ ይዞታ ላይ እንደ አፈሩ ለምነት ደረጃ ለአሥራትና ለግብር በድምር 20 ብር በዓመት፤
4. በወለጋ በሲዳሞ፡ በኢሉባቦር በጋሞጉፋና በከፋ ቀላድ ባልተጣለበት የግብር መሪት በአንድ አሃድ ይዞታ ላይ እንደ አፈሩ ለምነት ደረጃ ለአሥራትና ለግብር በድምር 20 ብር በዓመት፤
5. በሰሜን ሸዋ አግራ እካባቢ ርስት ተብሎ በሚጠራው መሪት በአንድ አሃድ ይዞታ ላይ እንደአፈሩ ለምነት ደረጃ ለአሥራትና ለግብር በድምር ከ20 እስከ 5 ብር በዓመት፤

6. በጉጃም በትግራይና በቤጊምድር ክፍለተሀገር ሰዎች “ በ19 27 ዓ.ም. በገበሬት ልክ ግብሩን ደግሞም ያሁኑን አሥራት ግምት በገንዘብ ይከፍላሉ ” ተብሎ የአኩልነትና የፍትህ ሚዛን የጉደለበት እንዲራዊ የግብር ሕግ በኢትዮጵያ በህውርታዊ መንግሥትና ሕብረተሰብ ተደንገጉ ተግባራዊ ሆነ።

በዚህና በሌሎችም ተከታታይ የመሪት ግብር ሕጎች መሠረት የቀድሞው መንግሥት ከ1934 እስከ 1965 ድረስ ከአገሪቱ ከ1200000 ኪሎሜትር ካሪ በላይ ጠቅላላ የመሪት ስፋት በአንድ የግብር ዓመት ለመሰብሰብ የቻለው ከፍተኛው የገቢ መጠን አርባ ፀሐት ተኩል ሚሊዮን ብር ብቻ ሲሆን የአገሪቱ የዓመቱ (የ1965) ባጀት ደግሞ ሰባት መቶ ሰባ ስምንት ሚሊዮን ብር ነበር።⁶⁴ በቀድሞው የግብር ዘመን ሕግ መሠረት

ረት ገብራቸውን በምርት መጠን እንዲከፍሉ ከተፈቀደላቸው የሰሜን ክፍላገ ሀገርና አውራጃዎች ለጥቅምት 1957 ድምር ዓመታዊ የአገርና የመሬት ገብር ገቢ መጠን ከትግራይ ክፍለ ሀገር 765,450 ብር ፣ ሰፊ-ጃም ክፍለ ሀገር 1,231,650 ብር ፣ ከቢጊምድር ክፍለ ሀገር 1,232,247 ብር ከላስታና ከዋግ አውራጃዎች በአንድነት 207,393 ብር ነበር ።⁶⁵

ባጭሩ የ1934 - 1936 የጉጃምና የትግራይ አመፅ ለኢትዮጵያ ሕዝብም መንግሥቱም አልፈደም ። ፖሊሲውንና ሕጉን በበሀውርታዊው የኢትዮጵያ ሕብረተሰብ ከብሔራዊ የአንድነትና የአኩልነት የፍትህና የዲሞክራሲ ጥያቄ አኳያ በተግባራዊ መንገድና አሠራር ለማስተናገድ ደህና የኢኮኖሚ ፣ የድርጅት የዕውቀትና የአመለካከት መሠረትና መሣሪያ ያልነበረው የኢትዮጵያ የቀድሞው መንግሥት በሰሜን ክፍላገ ሀገርና አውራጃዎች በየጊዜው የሚከሰተውን የተፈጥሮ ፣ የውጭ ኃይሎች የሥርዓትና የባህል ተጽዕኖ በዓይነተኛው የአገር ግምባታ ፖሊሲና ፕሮግራም በመፍታት ፈንታ የተጠቀሱ ክልሎችን እስከ አብዮቱ ድረስ ከኢኮኖሚ ልማትና ዕድገት አኳያ በዘምታ አለፋቸው ።

በአንፃሩ ከምኒልክ ወዲህ በጦር ኃይል በተያዙ የደቡብ ክፍላገ ሀገር የቀድሞው መንግሥትና የገዢው መደብ አዲስ የአስተዳደር ሥርዓትንና የግብር ሕግን በኃይል እርምጃ ተግባራዊ አደረገ ። በተጠቀሱት የደቡብ አካባቢዎች “ የብሔረሰብ ፣ የሃይማኖት ፣ የቋንቋና የባህል ጭቆና ጨምሮ መሠረተ ። በመሆኑም ከ1933 እስከ 1966 በሰሜን የኢኮኖሚ ጭቆና በደቡብ ደግሞ የብሔረሰብ ፣ የሃይማኖት የቋንቋ የባህል ጭቆና የአገሪቱ ታላላቅ ብሔራዊና አካባቢያዊ የችግር ፈርጆች ሆነው ተከሰቱ ።

የአዘቦና የራያ ቅጣት

በአናሳ የአዘቦና የራያ ግህበረሰቦች ላይ የኢትዮጵያ የቀድሞው የገዢ መደብ የፈፀመው የበቀል ቅጣትና ጭቆና በዘመኑ በአገሪቱ ውስጥ በሰሜንም በደቡብም አካባቢዎች ወደር የለለው ድርጊት ነው ። ከዚህ በላይ በተጠቀሰው ያገር ግዛት ሚኒስቴር ሰነድ መሠረት ፣ የወያኔ ጦርነት በመንግሥት ድል ከተደመደመ በኋላ የአገሪቱ ባለሥልጣናት የመንግሥት ቋሚ የውስጥ ጠላቶች ናቸው የሚል ከባድ ክስ በአዘቦና በራያ ግህበረሰቦች ላይ በተለይ አቀረቡ ። በክሱም መሠረት ከጥር 4 እስከ 20 ድረስ ለ16 ቀናት በአንድ ሚጂር ጀኔራል አዝማችነት በአሥራ አንድ አዛዦች የተመሩ ከ33,000 በላይ ወታ

ደሮችና ነጭላባሾች በግህበረሰቦቹ ላይ ሙሉ የቅጣት ዘመቻ ከግካሄዳቸውም በላይ መሬታቸውም በመንግሥት ተወርሶ ለወታደሮች ለመንግሥት ባለሥልጣናት እንዲሁም ለሌላም ግለሰቦች በስጦታና በሽያጭ እንዲሰጥ ተወሰነ ። በሰነዱ እንደተቀመጠው ፣ በአካባቢው የአዘቦና የራያ ሰዎች ፣

“ ከጥንት ጀምረው በዘረፋና በሌብነት የሰለጠኑ ናቸው ። መሐመድ ግራኝ በኢትዮጵያ ክርስቲያኖችን ባጠፋ ጊዜ አብረው ኢትዮጵያን ወረዋል ። ከዚያ ወዲህ በየዘመናቱ የዘረፋና የሌብነት ሥራቸውን እየቀጠሉ ደርጅተው ለመንግሥት አዋጅና ሕግ አይታዘዙም ።

“ በ1888 ዓመት ምህረት ኢጣሊያ ኢትዮጵያን ለመውጋት በመጣ ጊዜ በአውሳ በኩል ሺክ አብዳርሁማን ሦስት ሺህ ጠመንጃዎችን አምጥቶ ለራያና አዘቦ ሰጥቶ የአጼ ምኒልክን ሠራዊት በመንገድ ላይ አደጋ ጥለው ተዋጉ ። ሁለተኛ በ1928 ዓመት ምህረት ኢጣሊያ ኢትዮጵያን ሲወራት ከጠላት መሣሪያ ተቀብለው በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ሠራዊት ላይ አደጋ አድርሰዋል ።

“ ሦስተኛ አዳልን አትዘረፉ አትገደሉ ተብለው በየጊዜው በአዋጅ ቢከለከሉም አዋጁን ጥሰው በየጊዜው እየዘመኑ የዘረፋና የመግደል ሥራቸውን አላቋረጡም ። ዋጅራትና እንዳመሆኔ አዳልን ለመዘረፍ ከራያና ከአዘቦ ጋር ይተባበራሉ ።

“ በ1935 ዓመት ምህረት ራያና አዘቦ ፣ እንዳመሆኔ ፣ ጨርጫዊ ዋጅራትም በዓመት ሦስት ጊዜ አዳል ዘምተው ሰውን ገድለው ከብቱን ዘርፈው ስለመጡ የዘረፉትን ከብት እንዲመልሱ መቀጫም እንዲከፍሉ በየአገረገዥዎቻቸው በኩል ስለተጠየቁ ከዚህ ለመዳን ጉልበት እንዲያገኙ ከሽፍታ (ከወያኔ) ጋር ተስማሙ ። በየሀገራቸው ሽፍታ እንዲቀላብ አደረጉ ።

“ ስለዚህ የግያዳግም ቅጣት እንዲቀጡ ፈረድንባቸው ። ጥፋቱ በየዘመናቱ በየትውልዱ እየተከታተሉ አጥፊ ስለሆኑ የጦር መሣሪያቸውን አስረክበው የዘረፉትን ገንዘብ እንዲመልሱ ለመቀጫው መሬታቸው በቀላድ ተለክቶ ሌላ ሕዝብ እንዲተክልበት አስፈላጊ ስለሆነ እንደዚህ እንዲሠራ ተፈቅዶ ግዝዣ ተሰጥቷል ።

“ አገሩን በጦር ኃይል አስገድዶ ብረታቸውን ካስረከቡ በኋላ በድህነት እንዲደክሙ አስፈላጊ ነው እንጂ እንደዚህ እንደቀድሞ ቢተውዋቸው ከጥቂት ጊዜ በኋላ ተመልሰው ያውኩናል ።”⁶⁶ ተብሎ በራያና

በአዘቦ ሰዎች ላይ ከባድ እርምጃ ” እንዲወሰድ በመንግሥት ዘንድ ተወሰነ ።

በዚሁ የቅጣት ውሳኔ መሠረት የአዘቦና የራያ መሬት በመንግሥት ተወረሰ ። ከተወረሰው መሬት መንግሥት ሁለት ሶስተኛውን ለራሱ አስቀርቶ የሚቀረውን አንድ ሶስተኛ የአዘቦና ራያ ሰዎች ከወቅቱ የመሬት ዋጋ በሚበልጥ ተመን ለራሳቸው መልሰው ከመንግሥት እንዲገዙ ተደረገ ። ለሕዝብ ከሚሰጠው መሬት ለባላባት ሁለት ጋሻ በቅድሚያ ከተሰጠ በኋላ ከሚቀረው መሬት አንድ የአርሶ አደር ቤተሰብ አንድ አራተኛ ጋሻ ወይም አሥር ሄክታር እንዲገዛ ተፈቀደ ።⁶⁷

በዚህ ረገድ በአንድ የቀድሞው ያገር ግዛት ሚኒስቴር የርስት ክፍል ሰነድ መሠረት በነሐሴ 1937 በጨርጫ 347 ጋሻ መሬት፣ በመጋቢት 1938 በአላማጣና ቆቦ 1238 ጋሻ የተከሰሹት መሬት ለሽያጭ ቀርቦ ነበር ።

ከጦርነት በኋላ በአገር አቀፍ ደረጃ ለአዘቦና ራያ መሬት ሽያጭ የገንዘብ ሚኒስትር፣ የብሔራዊ ባንክ ገዥና ባገር ግዛት ሚኒስቴር ውስጥ የርስት ክፍል ሹም በአባልነት የሚገኙበት አንድ ብሔራዊ ኮሚሲዮን ተቋቋመ ። እንዲሁም ከበላይ ከገንቡሁና ከጦር ሚኒስቴሩ በተሰጠ ትእዛዝ ባገር ግዛት ሚኒስቴር ውስጥ የአዘቦና የራያ መሬት ሽያጭ ዋጋ ከለምነቱ ሁኔታ ታይቶ በአራት ደረጃዎች እንደተመደበ የተጠቀሰው ያገር ግዛት ሚኒስቴር የርስት ክፍል ሰነድ ያመለክታል ። በሰነዱ መሠረት፣ ከአዘቦና ራያ መሬት አንደኛ ደረጃ በጋሻ ለሰማንያ ብር፣ የሁለተኛ ደረጃ በጋሻ ለአምሳ ብር፣ የሶስተኛ ደረጃ በጋሻ ለሠላሳ ብር የአራተኛ ደረጃ በጋሻ ለሀያ ብር ለማንም ገዥ እንዲሸጥ በግንቦት 1936 ተወሰነ ።

ከጥር 1936 የቅጣት ጦርነት በኋላ የአዘቦና ራያ መሬት ውርስና ሽያጭ በሚመለከት የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች የወሰዱትን የፖሊሲና የተግባር እርምጃ ከነምክንያቱ በዝርዝር የሚገልጽ ከቀድሞው ያገር ግዛት ሚኒስቴር የርስት ክፍል የተገኘ አንድ ታሪካዊ ሰነድ እንደሚከተለው ቀርቧል ። በሰነዱ ቃል ፡

“ ስለ ራያና አዘቦ የመሬት ሽያጭ ጉዳይ ከዚህ ቀደም ቀርቦ ለነበረው ማስታወሻ ከግርማዊነትም ለተሰጠው ጥያቄ በአንደኛው ክፍል እነዚህ ወረሀቢዩ፣ ገባቴ፣ መሆኔ፣ ትላም፣ ኢቦ፣ መቻሬ፣ ጨርጫ ሰባቱ ” አገሮች በ35 ዓመተ ምህረት በተደረገው በወያኔ ግጭት አባሪ ሆነው በመሥረታቸው ምክንያት መሬታቸው በቀላሉ ተደልድሎ ለኑሮአቸው የሚያስፈልገውን ገዝተው በተረፈው ግን መንግሥት እንዲአደላድልበት ተፈቅዶ ስለነበር በዚሁ መሠረት የመሬቱን ዋጋ በዛ

ሬው ግምት ከፍ ብሎ ከቀድሞው ሽያጭ ስለተለወጠ በሐሳቡ ገርግ ዊነትም እንዲሰማሙበት ቀርቦ ነበር ።

“ ነገር ግን ገርማዊነትም የእነዚህን አገሮች ጥፋት ከመጀመሪያው አንስቶ ያለው እንዲጣራ ሰላዘዘ እነዚህ ሰባቱ አገሮች ጠላት ሳያስገድዳቸው መቀሌ ሄደው ብረት ተቀብለው የኢትዮጵያን መንግሥት የጦር ሠራዊት የወጡ መሆናቸውን እንዲረጋገጥ ያስፈልጋል ለተባለው ጥያቄ በ28 ዓመተ ምህረት በተደረገው ጦርነት የአዘቦ ሕዝብ ከጠላት በተቀበለው መሳሪያ የኢትዮጵያን የመንግሥት ጦር ሠራዊት ከሶ ሲወጋ ራያም በበኩሉ የገጉሠ ነገሥቱን የጦር ሠራዊት አላስተላልፍም ብሎ ከጠላት ግጥሚያ በፊት ወደ ጦርነቱ የሚጓዘውን ሠራዊት እየወጋ መሳሪያውን ይገፍ እንደነበር የታወቀ ነገር ነው ።

“ ነገር ግን የቀድሞውን ጥፋት ማስብ አስፈላጊ ከሆነ አዘቦ ብቻ ሳይሆን ራያም እንዲሁም እንደአዘቦ ከድቶ የኢትዮጵያን መንግሥት የጦር ሠራዊት ወግቷል ።

“ በቀረበው ማስታወሻ ሰባቱን አገሮች የጥፋት አባሪ አድርጉ መሬታቸውን እየገዙ እንዲተከሉ የተደረገበት ምክንያት በ35 ዓመተ ምህረት በተደረገው የወያኔ ግጭት ጥፋተኛ ሆነው በመገኘታቸው ነው ።

“ ሁለተኛ፣ በመሬታቸው ጥሎሽና የጢስ ብር ብቻ እየከፈሉ የሚኖሩት ሕዝቦች መሬት ዳኛ የሚያዘበት ነው እንጂ እንደጉረቤቶቻቸው እንደ ራያ፣ እንደ ወርቁ፣ እንደ ጉራ፣ እንደ ቃሉ፣ የግብር መሬት አይደለም የተባለው ተጣርቶ ይቅረብ ለተባለው ጥያቄ

“ ሰባቱ አገሮች ብቻ ሳይሆን ዳዩ፣ አላማጣ፣ ዋጃ፣ ቆቦ፣ ወርቁ ሲሆኑ በግብሩ ሥሪት እየተመረመረ መንግሥት የሚያዘበት መሆኑ እየተረጋገጠ በደንቡ መሠረት እንዲሸጥ ማድረግ ይሻላል እንጂ የወረዳው አገረገዥ ይህንን በግብር መልክ ጣልቃ ገብ የሆነውን መሬት አጣርቶ እስኪያስታውቅ ድረስ በቀላሉ የተሠራው መሬት ሳይሸጥ የሚዘገይ መሆኑ የታወቀ ነገር ነው ። ለዚሁም የገንዘብ ሚኒስቴር እስካሁን ሳይሸጥ በመቆየቱ ነገሩን ለግርማዊነትም አስመልክቶ ለግብሩ አወሳሰንና አቀባበል የተቃና እንዲሆን መሬቱ እንዲሸጥ የተፈቀደ መሆኑን አሳስሏል ። ስለዚህ መንግሥት የሚያዘበትን በአሠራር እቅድ እየተረጋገጠ እንዲሸጥ ማድረግ የተቃና መሆኑን ገርማዊነትም ስለሚያውቀው በዚሁ አሠራር እንዲፈጸም እናሳስባለን ።

“ ሶስተኛ ባላባቶች ተብለው ብልጫ የሚያስቡትን ምክንያት ምን መሆኑ መግለጽ ያስፈልጋል ለተባለው ጥያቄ በመወለድ ሥርዓት ባቅ

ኛና በሥራ ይዘታ ያላቸውን ባለባቶች የእጃቸውን አራሽ ጭቃቸውን ይዘው ከአንድ እስከ ሁለት ጋሻ በግዥ ሳይሆን በችርታ እንዲተከሉ ቢደረግ ለፖለቲካው አስተያየት የተቃና ይሆናል በማለት እንጂ አገሩ በጠቅላላው ጥፋተኛ ነው ተብሎ የገዛ መሪቱን እንዲገዛ ሲደረግ በአንደኛው ወገን በባለባቶችነታቸው ምክንያት ብልጫ ተደርጎላቸው በችርታ መሪት ሊያገኙ ይገባል ተብሎ የተረበው ሐሳብ በአስተዳደር በኩል ነው እንጂ የጥፋት አባሪ ባለመሆን ወጥተው የተገኙ አይደሉም ።

“ ስለዚህ ግርማዊነትም ችርታ ካልተደረገላቸው በቀር በዳኝ ነቱ አስተያየት ከሕዝቡ የተለየ ብልጫ ለማግኘት የሚችሉበት ምክንያት የለም ።

“ አራተኛ ፡ በሰባቱ አገሮች የተጀመረው ቀላድ ከዋጋው መቆረጥ በፊት ዓይነቱንና ልኩን ለማቅናት ያለበትን ችግር ወይም ምክንያትን ለይቶ ማሳወቅ ለተባለው ጥያቄ ያዘቦ ክፍል አነስተኛ የሆነ አገር ብቻ ሲቀር አብዛኛው አገር በ37 ዓመተ ምህረት በቀላድ ተሠርቶ እንዳቀረ በው ከአንድ ሺህ ጋሻ መሪት በላይ ሆኖዋል ። በዚህ ክፍል ዓይነቱንና ለማቅናት ያለበትን ችግር ወይም ምክንያትን በያይነቱ ለይቶ ለማሳወቅ የሚቻለው ለመሪቱ ሽያጭ “ የተመረጡት ኮሚሲዮኖች መሪቱን በተወሰነው በአራት ክፍል ሲመድቡ የኢያንዳንዱን መሪት ለምነትና ጠፍነት አጣርተው ለማቅረብ ይችላሉ እንጂ ለቀላድ ሥራ የተላኩት ሠራተኞች ወይም አገረገዥው ይህንን ጥያቄ ለጊዜው አጣርቶ ለማቅረብ አይችሉም ።

“ ያገር ግዛት ሚኒስቴርም የዚህ ክፍል ጥያቄ የማይቀር መሆኑን ስለሚያውቅ መሪቱ በሚሸጥበት ጊዜ የሚፈጸም ነው በማለት ያተደው ነው እንጂ ዓይነተኛውን ጉዳይ ሳያስብበት አላለፈውም ። አሁንም ቢሆን ጠቅላላውን አስተያየት ያለውን ችግርና ምክንያት በሚታወቀው መሠረት ብቻ ከሚሆን የተመረጠው ኮሚሲዮን መሪቱን በሚሸጥበት ጊዜ እየመደበ የሚወሰነው በመሆኑ የዚህ ክፍል አላፊነት ለኮሚሲዮን ተሰጥቶ የሽያጩ ሥራ ሲጀመር የተሻለ መሆኑን እናሳስባለን ።

“ አምስተኛ ፡ በአንደኛውና በሁለተኛው ቁጥር የቀረበው ጥያቄ እርግጥ መሆኑ ሲታወቅ አጥፊው ሲቀጣ ለአልሚው ውሊታ መመለስ ለዳኝ የሚገባ ሥራ ስለሆነ በሚሸጠው መሪት ላይ እነዚህ አጥፊ የተባሉት አገሮች ለጠላት ረዳት በመሆን ወደጠላት ሲሄዱ የኢትዮጵያ መንግሥት ለረዱ ባለውለታዎች በአበጋዛቸው መሪቱን ሁለቱን እጅ መሪት ከህያ እስከ ሰማንያ ብር በተገመተው መሪት ዋጋ ትግራዎች ብቻ እንዲገዙ ስለማድረግ ለተባለው ጥያቄ ለመሪቱ ሽያጭ በሚወ

ጣው ማስታወቂያ መሠረት እንዲገዙ ለማድረግ ይቻላል ። ሲሰውን ግን እነዚያው አጥፊዎች ከሰላሳ እስከ መቶ ብር በተገመተው ዋጋ ሲገዙ በአካባቢው ያለው ሕዝቡ ትግራ ብቻ ሳይሆን ባለውለታ የሆነው ዋግም እንዲገዛ ስለሚያስፈልግ ሁለት እጅ መሪት ላይ ከትግራዎች ጋር ተቀላቅለው እንዲሠሩ ቢደረግ የተሻለ መሆኑን እናሳስባለን ።

“ ስድስተኛ ፡ ባለባቶችነታቸው ከሸዋ መልከኞች ጋር የሚመሳሰል ሲሆን እንዲታሰብላቸው ስለማድረግ ለተባለው ጥያቄ በአሠራር እቅድ ጉዳዩ እየተጣራ ሲገኝ እንዲታሰብላቸው ለማድረግ አስፈላጊው ትእዛዝ ላገር ገዥው ይታላለፋል ።

“ ሰባተኛ ፡ አዘቦ ቀላድ ተጥሎ በአገሩ ሌላ ሰው እንዲሠራበት የተደረገው በጥፋቱ መሠረት ነው ። ራያ ግን በወያኔ ግጭት ጥፋት የለበትም ቢባል መሪቱን አይነቀል እንጂ ርስቀ በቀላድ እየተለካ እንደደርሻው መጠን እንዲገብርበት ለማድረግ በአሠራሩ እቅድ የግድ የሚያስፈልግ ነው ። ”

የኢትዮጵያ የቀድሞ የገዥዉ መደብ ምንነትና ተግባር በሰውና በታሪክ ፊት ከዚህ ከራሱ ሰነዳዊ መረጃና ሥራ የበለጠ የሚገልጽ ነገር ወይም አንደበት የሚኖር አይመስልም ። በ1933 ለወራሪው ፋሽስት ጠላት ምሕረት ያወጀለት የኢትዮጵያ መሪ በ1936 በበቀል መንፈስና እርምጃ በራሱ አመጸኛ ዜጋ ላይ እንደዚህ ያለ ጩካኝ ቅጣት ይፈጽም በታል ብሎ መገመትና ማመን ያስቸግራል ባጭሩ ይህ ከባድና ጩካኝ መንግሥታዊ የበቀል ቅጣት ከሸፍታ ጥፋት ጋር በሰሜን ኢትዮጵያ በተዛማጅ የወሎና የትግራይ ሕዝቦች ላይ በአጠቃላይ የ1950 ዎቹን የ1960 ዎቹን ፣ የ1970 ዎቹን ተከታታይ የድርቅ የረሀብ ፣ የሞት ፣ የሰደት የጦርነት ስለባ እንዲሁም የአካባቢውን የተፈጥሮ ሀብት መጥፋት ጨምሮ ፣ ያስከተላቸው የሕይወት ፣ የንብረት ፣ የኢኮኖሚ የፖለቲካ የጠባይና የባህል ጉዳት እጅግ በጣም ብዙና ዘላቂ ስለሆነ በዚህ አጭር የመግቢያ ጥናት ወደ ብዙ ዝርዝር ለመሄድ ሥፍራም ጊዜም አይፈቅድም ።

ከዚህ በላይ በተጠቀሰው በዶክተር ገብሩ ታረቀ ጥናት መሠረት ፡ በአብዮቱ ዋዜማ በቀድሞ የገዥዉ መደብ መሪዎችና አባሎች የቅጣት ፖሊሲና ተግባር በተያዘባቸው መሪት ላይ በ14 000 የሚገመቱ የአካባቢው የአዘቦና ራያ ጢሰኞች እስከ 1966 ድረስ መንግሥትንና ጉልተኛ ጌቶቻቸውን በጉልበታቸውና በሕይወታቸው እያገለገሉ የሰቃይ ኑሮ ይኖሩ ነበር ። 68

የአደራ አመጽ ፡

በ1928 - 1933 ጦርነት ዘመን ፋሽስቶች በከፋፍለህ ግዛ ፖሊሲያቸው በምሥራቅ የሐረር አስተዳደር ክልልን በደቡብና በምዕራብ ደግሞ የጋላ-ሲዳማ አስተዳደር ክልልን የእስልምና ግዕዝነት በማድረግ ፡ በአገሪቱ በየከተማውና በየአካባቢው ብዙ መስጊዶችን የቀራን ትምህርት ቤቶችን ፡ የዲሞን ፍርድ ቤቶችን በማስፋፋት ፡ ብዙ እስላሞችን በመንግሥት ሥራዎች በማሳተፍ በኢትዮጵያ እስላም ሕብረተሰብ ዘንድ በአጠቃላይ ፡ በኢኮኖሚ በፖለቲካ በድርጅት በትምህርት በከተማ ባህል የዘመናት ልምድ በነበረው የአደራ ብሔረሰብ ዘንድ በተለይ ከፍተኛ የፖለቲካ ንቃትና ግንዛቤ ፈጥረው ሄዱ ።

በዚህ አባባል አንድ ታሪካዊ ማስረጃ በድህረ ጦርነት በ1930ዎቹ በዚህች የእኩልነት ጥያቄ የመንግሥትን የአስተዳደር ፖሊሲና ተግባር በይፋ በመቃወም በሐረር የአደራ ብሔረሰብ ያካሄደው አመጽና በአመጹም ምክንያት በብሔረሰቡ አባሎች ላይ የደረሰባቸው መንግሥታዊ የቅጣት እርምጃ ነው ።

በ1879 ከጨለንቆ ጦርነት በኋላ በንጉሥ ምኒልክና በአደራ የአገር ሽማግሌዎች መካከል በተደረገው ስምምነት መሠረት የብሔረሰቡን ሃይማኖት ቋንቋ ፡ ሕግና በባህል በሚመለከት እስከ 1928 ድረስ አደራዎች በማዕከላዊው መንግሥት ሥር የውስጥ አስተዳደር ሥልጣን እንደነበራቸው ታውቋል ።⁶⁹ በተጨማሪም እስከ 1928 ድረስ ሀጂ የሱፍ ባር ከሌ ሀጂ አብደላህ አሊሰደቅ ቀኛዝማች ሀጂ አህመድ አበን የመሳሰሉ የአደራ ተወላጅ የመንግሥት ሹሞች ነበሩ ።⁷⁰

መንጠረዥ 17

በ1877 የሐረር ኤሚሬት የሕዝብ ብዛትና የግህበረሰብ ጥንቅር

ተ.ቁ.	የግህበረሰብ ብዛትና ጥንቅር		ተ.ቁ.	ግህበረሰብ ጥንቅር	
	ግህበረሰብ	ብዛት		ግህበረሰብ የሥራ ክፍል	ብዛት
1	አደራ/ሐረሪ	24000—25000	1	ሲኼል	38000—40000
2	ኦሮሞ	6000	2	ወታደር	2000—3000
3	ሶማሌ	5000			
4	አማራ	3000			
5	አረብ	100			
6	ቱርክ	50			
7	ግሪክ	11			
8	አውሮፓውያን	6			
9	ሌሎች—የሶሪያ የሕንድዜጉች	2833			
	ድምር	41,000-42,000			40000-43,000

ምንጭ ፡ P. Panulitschke, Harar (1888).

በ1917 - 1927 የኢትዮጵያ መንግሥት በአዲስ አበባና በከፍለ ሀገር ከተሞች የውጭ አገር መምህራን ዘመናዊ ትምህርትን በፈረንሳይና በእንግሊዝኛ ቋንቋዎች የሚያስተምሩባቸውን ከሀያ በላይ የአንደኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች እንደአሰራ በዚህ ጥናት ከዚህ በላይ አይተናል ። በዚህ ወቅት አደራዎች በሐረር የራሳቸውን የልማት ግህበር አቋቁመው ነበር። “ በተጨማሪም በግህበሩ የልማት ፕሮግራም መሠረት በ1921 የራሳቸውን ዘመናዊ የሐረር እስላም ትምህርት ቤት አቋቁመው ለወጣቶች “ በአማርኛ በአረብኛና በእንግሊዝኛ ዘመናዊ ትምህርት ማስተማር እንደጀመሩ ከትምህርት ቤቱ የመጀመሪያ ምሩቃን አንዱ የነበሩትና ዛሬ የኢትዮጵያ የእስልምና ጉዳዮች ከፍተኛ ጉባኤ ተቀዳሚ ምክትል ሊቀ ሙንበር ሀጂ ኢብራሂም አብዱሰላም ለደራሲው በ1982 በቃለ ሙጠይቅ ምልልስ አስረድተውታል ።

በ1928 - 1933 ጦርነት ዘመን ፋሽስቶች በአካባቢው የንግድ ክፍለ ኢኮኖሚውን በሞናፖሊ ይዘው የነበሩ የውጭ አገር ዜጎችን ከአገር በማስወጣት ፡ በሐረር የሃይማኖትና የትምህርት ድርጅቶችንና ሥራዎችን በማስፋፋት ፡ በፖሊስ በውትድርና በከተማ አስተዳደር ሥራዎች የብሔረሰቡን አባሎች በብዛት በመቅጠር በአደራዎች ዘንድ በቅድመ ጦርነት የተጀመረውን ግህበራዊ የዕድገትና የልማት እንቅስቃሴ የበለጠ እንደ አፋጠነት ታውቋል ።

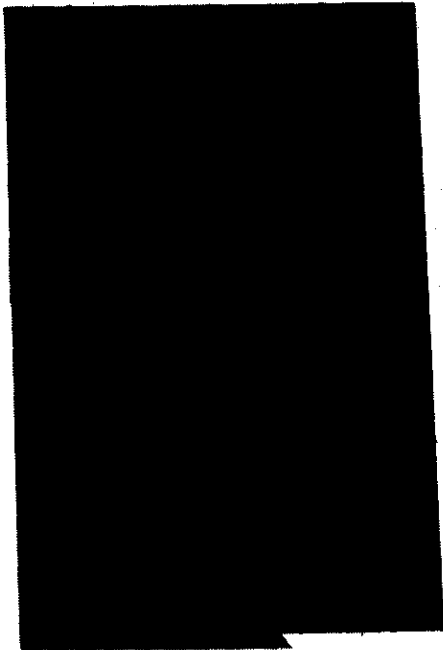
በመጋቢት 1933 በጀኒቫላ ካኒንግሐም አዛዥነት ከኬንያ በደቡብ ግምባር ወደ ኢትዮጵያ የገባው የእንግሊዝ ጦር የሐረርን ከተማ ከፋሽስቶች ከወሰደ በኋላ ፡ የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት የአደራ ብሔረሰብ ተጠሪዎችን ሰብስበው ከኢትዮጵያ ተለይታችሁ በእንግሊዝ ድጋፍ የራሳቸውን ነጻ አገር ለማቋቋም ትፈልጋላችሁ ወይ በማለት ላቀረቡት ጥያቄ ተጠሪዎቹ እኛ ኢትዮጵያውያን ስለሆንን በኢትዮጵያ ስንደቅ ዓላማና ንጉሥ ላይ የውጭ ድጋፍ አንፈልግም የሚል መልስ እንደሰጡ ታውቋል ።

በደህረ ጦርነት የአጼ ኃይለሥላሴ አዲሱ የአስተዳደርና የግብር ፖሊሲ ብሎም የሃይማኖት ፡ የትምህርትና የቋንቋ ሕግ ባጭሩ የንጉሡ ዘውዳዊ የፖለቲካ ምዕክልና ፖሊሲ በ1930ዎቹ በኢትዮጵያ ባለሥልጣናትና በአደራ ብሔረሰብ አባሎች መካከል ግጭት ፈጠረ ።

በዚህ ረገድ ፡ በ1879 በንጉሥ ምኒልክና በአደራ የአገር ሽማግሌዎች መካከል በተደረገው ስምምነት መሠረት ፡ እስከ 1928 ድረስ በሃይማኖት ፡ በቋንቋ በትምህርት በግህበረሰቡ የውስጥ አስተዳደር ጉዳዮች የአደራ ብሔረሰብ የተወሰነ መብት እንደነበረውና በተጨማሪም የብሔረሰቡ አባሎች በመንግሥት ሥራ ያገለገሉ እንደነበር የሚታወስ ነው ።

ከጦርነት በኋላ የንጉሡ ልጅ መኳንንት መስፍን ሐረር ተብሎ የሐረርጌ ጠቅላይ ገዥነት እንደተሾመ ይታወቃል። በአዲሱ የአስተዳደር ፖሊሲ መሠረት፣ በጠቅላይ ገዥው ሥር በሐረርጌ በማዘጋጃ ቤት በፖሊሲና በክፍለ ሀገር አስተዳደር በማዕከላዊው መንግሥት የተሾሙ ባለሥልጣናትና ሠራተኞች በሙሉ የሌላ አካባቢ ተወላጅ ሲሆኑ ነባሩ የአደሬ ተወላጆች ግን እንኳን መሾም ቀርቶ የጦር መሳሪያቸውን ለመንግሥት እንዲያስረክቡ ተደረገ። በተጨማሪም በሃይማኖት ሥራ፣ በትምህርት ቤት በዲሞክራሲና ፍርድ ቤት እንደ ጥንቱ በራሳቸው ቋንቋ ወይም በአረብኛ ሳይሆን በአዲሱ የአስተዳደር ፖሊሲ በአማርኛ ቋንቋ ብቻ መጠቀም እንዳለባቸው ታዘዙ።

ይህን መንግሥታዊ የጭቆና ፖሊሲ በተግባር በመቃወም የአደሬ የአገርና የሃይማኖት ተወካዮች ተሰብስበው የሃይማኖት ነጻነትና የዜጎችን የእኩልነት ጥያቄ በሚመለከት አቤቱታ ለንጉሡ የሚቀርቡ ተከታታይ ቡድኖችን ወደ አዲስ አበባ ቢልኩም ለችግራቸው ከንጉሡ መፍትሔ ሳይገኝ ቀረ።

23. የአደሬ ጥንታዊ አለባበስና የከተማ ባህል በ1847

ጥንታዊ፡ R. Burton, East Africa (1894).

በሌላ በኩል ከ1935 እስከ 1940 ድረስ በሐረርጌ እንደራሴዎች መሪ ነት የክፍለ ሀገሩ የመንግሥት ባለሥልጣናት የመብት ጥያቄ ለበላይ ማቅረባቸውን እንደወንጀል በመቁጠር በአደሬዎች ላይ የቅጣት እርምጃ እንደወሰዱባቸው ብሔረሰቡንም በአካባቢው ለምዕተ ዓመታት በገበያ፣ በኢኮኖሚ በሃይማኖትና በባህል ተሳስረው በአንድነት ከሚኖሩ ከአርሞኖ ከሶማሌ ብሔረሰቦች ጋር ለማጋጨት የቅስቀሳ ዘመቻ እንደከፈቱባቸው በዘመኑ መከራውን ከተቀበሉት ግለሰቦች ጋር በ1960ዎቹ ከተካሄደው የቃለ መጠይቅ ምልልስ ታውቋል።

የአደሬ! የቀድሞው የሐረር ዲሞክራሲያዊ አብዱልወህብ ወበር በ1960ዎቹ በአንድ የቃለ መጠየቅ ምልልስ እንዳሉት፡ “አደሬዎቹ ላቀረቡት አቤቱታ መልስ ቢጠይቁ በአስተዳዳሪው በኩል መልስ እንደሚሰጣቸው ተናግረዋቸው ነበር። በዚህ መሠረት ገዥውን ሐደው ቢጠይቁት እሱም በበኩሉ “እናንተ ነጻ ናችሁ መብታችሁ የተጠበቀ ነው። በሰላም እርሻችሁን ታርሳላችሁ መንግሥት ነጻነታችሁን እያስከበረላችሁ የደህንነት ዋስትና ሰጥቷችኋል። እርሻዎቻችሁን ለመውሰድ የሞከረ የለም። ከዚህ የበለጠ ምን ነጻነት ትፈልጋላችሁ” ብሎ ጠየቃቸው። ከተወካዮቹ አንዱ ሲመልስ “እርሻዎቻችንን የምናርሰው ለአገሪቱ ገቢ ለማስገኘት ነው። እናንተም ጸጥታውን የምታስከብሩት እኛ በምንከፍለው ግብር ነው” ብሎ ሲናገር አስተዳዳሪው መልሱን ከሰማ በኋላ የአደሬዎቹን ማህበር በተነፃፃር ወደደሮቹን ሰብስቦ የአደሬዎቹን ሱቅ እንዲዘርፉ አደረገ። በማግሥቱ ወታደሮችም ዘረፋ ጀመሩ። አደሬዎቹም ሱቆቻቸውን ዘግተው ምን ማድረግ እንዳለባቸው ወይይት ጀመሩ።”

አደሬዎች በመንግሥቱ አዲስ የአስተዳደር፣ ፖሊሲ ላይ በአማጽ በተነሱ ቢዚ የኢትዮጵያ መንግሥት በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት ቁጥጥር ሥር (1933-1937) ከመሆኑም በላይ፣ በጉዳምና በትግራይ የአመጽ እንቅስቃሴዎች ተወጥሮ እንደ ነበር አይዘነጋም። በተጨማሪም በኢጣሊያ የጦር ካላና በኤርትራ ነጻነት ጉዳዮች በተባበሩት መንግሥታት ማህበር ዘንድ ታላቅ ዲፕሎማሲያዊና ፖለቲካዊ ትግል በመካሄድ ላይ ነበር። እንዲሁም ታላቁ የአጋዴን ክፍለ ግዛት በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት በቀጥታ ተይዞ እንደ ነበር የሚታወስ ነው።

የኢትዮጵያ የአገር ውስጥና የውጭ ጉዳዮች እንደዚህ ሆነው ሳሉ በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣናት በሚተዳደረው ሶማሊያ በሚያዝያ 27 ቀን 1935 የአገሩ ዜጎች “የሶማሌ ወጣቶች ክብብ” የሚል ማህበር አቋቁመው ከኢትዮጵያ ጋር አንድ ለመሆን እንፈልጋለን በማለት ለእንግሊዙ ዋና አስተዳደሪ ዊክሐም ጥያቄ አቀረቡ። “አዲስ ዓለል ሥላሴን “ንጉሣችን” ናቸው ብለው ተናገሩ። በተጨማሪም በዘመኑ ለኢ

23. የአደራ ጥንታዊ አለባበስና የከተሜ ባህል በ1847

ጥንታዊ ፡ R. Burton, East Africa (1894).

ትዋቅያና ለሶማሊያ አንድነት የሚታገል በሶማሌ ተወላጅ አማር ኢብራሂም መሪነት “የኢትዮጵያና የሶማሌ አንድነት ማህበር” ተቋቁሞ አገርና ዓለም አቀፍ ትግል ያካሂድ እንደነበር አይዘነጋም።

በዚህ ወቅት የኢትዮጵያና የሶማሌ አንድነትን በሚመለከት “የሱማሌዎች ጩኸት” በሚል ርዕስ “የኢትዮጵያና የሱማሌ አንድነት ማህበር” በቀድሞ ኢጣሊያ ኮሎኔሎች ሊቤያ ኤርትራና የኢጣሊያ ሶማሊያ ጉዳይ ላይ በመስከረም 1939 በፓሪስ ከተማ ለተሰበሰበው የተባበሩት መንግሥታት ማህበር ያቀረበው የአቤቱታ ጥያቄ እንደሚከተለው ይነበባል። በማህበሩ ቃል፡

“እኛ የኢጣሊያ ሶማሊያ ይባል የነበረው ሱማሌ ተወላጆች በላላምና በላላም ሕዝቦች ነጻነት በፓሪስ ከተማ በጉባኤ ላላችሁ ባለቃ ልኪዳን መንግሥታት ከእናት አገራችን ጋራ አንድ እንድንሆን ቁርጥ አሳባችን መሆኑን እየገለጽን ያገራችን ዕድህ እስከ አንድ ዓመት ድረስ እንዲቆይ የቀረበውን አሳብ በፍጹም የማንቀበለው መሆናችንን በማክበር እናመለክታለን።

“በዘር በልማድ በባህል በታሪክ በኃዘን በደስታ ኢትዮጵያውያን ነን። እናት እያለችን ሞግዚት ልንቀበል አንችልም። ጉባኤው ሳይመለስ የኢጣሊያ ይባል የነበረው” ሱማሌ ከእናቱ ከኢትዮጵያ ጋር አንድነትን እንዲያገኝ እንጠይቃለን።

“ፊርማ
የኢትዮጵያና የሱማሌ አንድነት ማህበር ፕሬዚዳንት
“አማር ኢብራሂም”።”⁷²

የኢትዮጵያና የኤርትራ አንድነት ማህበርና የኢትዮጵያና የሱማሌ አንድነት ማህበር በሕብረት ከአዲስ አበባ ለፓሪስ የተባበሩት መንግሥታት ማህበር ጠቅላላ ጉባኤ ያቀረቡት የአቤቱታ ቃል ደግሞ እንደሚከተለው ይነበባል። በማህበራቱ የሕብረት ቃል፡

“በኢትዮጵያ ካሉት የኢትዮጵያና የኤርትራ የኢትዮጵያና የሱማሌ አንድነት ማህበሮች ፓሪስ ላይ ለዕርቅ ወደ ተሰበሰቡት ለሀያ አንድ መንግሥታት እንደራሴዎች የተላከ።

“አቤቱታ
“ክቡር ሆይ፡

“ይህን የፈረሙን የኢትዮጵያና የኤርትራ አንድነት ማህበር እና የኢትዮጵያና የሱማሌ አንድነት ማህበር አባላት ለኤርትራና ለሱማሌ ሕዝብ ሥቃይ ፍጻሜ እንዲደረግለት ለከፍተኛው ዕውቀትና ለትክክለኛነት መንፈስዎ ለሀሊናዎም ከዚህ የሚከተለውን አቤቱታ በማክበር ከእግርጌዎ አቅርበናል።

“በምሥራቅ አፍሪቃ ጦርነቱ ከተፈጸመ አምስት ዓመት ሆኖታል። ነገር ግን በታሪክ በገጭግራፊ በትውልድ በጥሪት በአስተዳዳሪና በመንፈስ የኢትዮጵያ የሆኑት በእንግሊዝ የጦር ኃይል አይርጥላቸው በየቦታው በተበተኑት ጽሑፎች ነጻነትና ከእናት አገራቸው ከኢትዮጵያ ጋር አንድ እንዲሆኑ ተስፋ ሰጥተዋቸው የነበሩት ኤርትራና ሱማሌ ጦርነቱ ሰላልተፈጸመ በእንግሊዝ አስተዳዳሪነት ውስጥ የቀሩ ሁነዋል። የእነዚህ አውራጃዎች ሕዝብ ይህንኑ አስተውለው የባለቃል ኪዳኖችን ድል መንሳት በፍጹም ልባቸው በመመኘትና በጸሎት በጸጥታ ጠበቁ። አገራችን ባለቃል ኪዳነቱ አባል ሆኖ ባለቃል ኪዳኖችም በ1945 (1937) ድል አደረጉ። ከኢትዮጵያ ጋር መቀላቀል መፍቀዳቸውን ከመለመን አንድ ጊዜ እንኳን አቋርጠው ስለማያውቁት ስለኤርትራና ስለ ሱማሌ ሕዝብም የዕድላቸው ሁኔታ ገና በባለቃል ኪዳኖች መወሰን ያለበት ጉዳይ ነው ተባለ።

“ክቡር ሆይ

“ኤርትራና ሱማሌ ሕዝቡም መሬቱም በማናቸውም አስተያየት ኢትዮጵያዊ መሆንና ሕዝቡ አንድነት ሁኖ በፍጥነት ከኢትዮጵያ ጋር የመዋሐድ ምኞቱን ሲገልጽ መኖሩን መላልሰን እናስታውቃለን። እንዲህ ከሆነም ሕዝቡ ጠባብ በሆነ ወታደራዊ ደንብ አስተዳደር ሁል ጊዜም በመጠራጠር ሌላ ረጅም ዘመን መኖር አይችልም ከእናት አገራቸው ከኢትዮጵያ ጋር መዋሐድ በፍጥነት በመወሰን ለሥቃያቸው ፍጻሜ እንዲደረግ ከፍ ወዳለው ዕውቀትዎ አቤቱታችንን እናቀርባለን። ሕዝቡ ከሥቃይ ነጻ መሆን የሚገባው ጉዳይ በፍጥነት መወሰን እንደሚገባው ለማስረዳትም በቅርቡ ጊዜ አሥመራ ላይ የደረሰውን መዓት የሚነገር ጽሑፍ ከዚህ ደብዳቤ ጋር አያይዘን ልከንልዎታል።

“ፊርማ ከዚህ በላይ የተነገሩት ማህበሮች የዋናውና የምክትል መሥሪያ ቤቶች ፕሬዚዳንቶችና ሥራ አስኪያጆች።”⁷³

በግንቦት 27 ቀን 1938 የእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ኤርኔስት ቤቭን በአገሩ ፓርላሜንት ባደረገው ንግግር ከኢትዮጵያ የአጋዴን ግዛት ጨምሮ በአፍሪካ ቀንድ በተለያዩ አካባቢዎች የተከፈሉ የሶማሌ ቋንቋ ተናጋሪዎች የሚገኙባቸው ቀበሌዎች በእንግሊዝ አስተባባሪነት በአንድነት መደራጀት አለባቸው በማለት እስከዛሬ ድረስ በአፍሪካ ቀንድ መንግሥታት መካከል የፖለቲካና የአካባቢ ችግር ሲያስከትል ያለውን ጠንቀኛ አሳብ መሰንዘሩ ይታወሳል።⁷⁴

ከዚያ በኋላ የተባበሩት መንግሥታት ማህበር አራቱ ኃያላን የአሜሪካ የሶቪዬት፣ የእንግሊዝና የፈረንሳይ መንግሥታት የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሮች በመስከረም 1939 በፓሪስ ጉባኤ ተሰብስበው የቀድሞ የኢጣሊያ ኮሎኔሎች ጉዳይ ከየካቲት 1939 ጀምሮ በአንድ ዓመት

ውስጥ በአራቱ ኃያላን መንግሥታት የጋራ ስምምነት ባያልቅ⁷⁵ በመስከረም 1941 ለመንግሥታቱ ማህበር ጠቅላላ ጉባኤ ውሳኔ ለማቅረብ እንደተሰማሙ ይታወቃል። የኢትዮጵያና የኤርትራ የኢትዮጵያና የሶማሌ እንደነት ማህበራት በሕብረት ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን የአቤቱታ ድምጽ ለመንግሥታቱ ማህበር ጠቅላላ ጉባኤ በመስከረም 1939 አሰሙ።

እስከ 1940 ድረስ ሁሉ የሶማሌ ተወላጆች ከኢትዮጵያ ጋር በፈዴሬሽን አንድ ለመሆን ጥረት ያደርጉ እንደነበር ታውቋል። በዚህ አኳያ በመጋቢት 1933 “የሶማሌ ወጣቶች ክብብ” በአብዱልቃዲር ሰሽውዲን መሪነት ራሱን “የሶማሌ ወጣቶች ሊግ” በማለት በአዲስ ስያሜ አደራጀ።⁷⁶

በሀጂ አብራሂም አብዱሰላም ቃል፡ የሶማሌ ወጣቶች ሊግ መሥራች አብዱልቃዲር ሰሽውዲን ስለ ኢትዮጵያና ስለሶማሌ የወደፊት ፈዴሬሽን ጉዳይ ከኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች ጋር ውይይት ለማድረግ የሊጉን የመልእክተኞች ቡድን አስከትሎ ወደ አዲስ አበባ መጥቶ ነበር። ነገር ግን የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች የሊጉን የፈዴሬሽን አላብ ባለመቀበላቸው የሊጉ ቡድን ከአዲስ አበባ ከተመለሰ በኋላ ሊጉ በፈሮው ሰቅሎት የነበረውን የአጼ ኃይለሥላሴን ፎቶግራፍ አውጥቶ ጣለ።⁷⁷

በሀጂ አብራሂም አብዱሰላም መረጃ መሠረት፡ የኢትዮጵያና የሶማሌያ አንድነት በሚመለከት ከሶማሌ ወጣቶች ሊግ ለኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች የቀረውን አላብ የአደሬ እንቅስቃሴ ይደግፈው ነበር። በተጨማሪም በጥር 1940 የተባበሩት መንግሥታት ማኅበር የአራቱ ኃያላን መንግሥታት ሚኒስትሮች ኮሚሽን ሶማሊያን በጉባኤ ጊዜ አሥራ ሶስት አባሎች የሚገኙበት አንድ የአደሬ መልእክተኞች ቡድን በሀጂ አብራሂም አብዱሰላም መሪነት በሞቃዲሾ በኮሚሽኑ ዘንድ የኢትዮጵያ መንግሥት የአደሬን ማኅበረሰብ በሃይማኖትና በሥራ ይጨቁናል የሚል ክስ በይፋ አሰማ።

ምንም እንኳን የመንግሥታቱ ኮሚሽንና የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣኖች በመከላቸው በኢትዮጵያ የውስጥ ጉዳይ እንደማይገቡ አስታውቀው ቡድኑን ቢያሰነብቱ፡ የቡድኑ ሥራ በኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች ዘንድ ታላቅ ቁጣ አስከተለ። በመሆኑም በሐረር ከተማ የአደሬዎች ሀብትና ንብረት በመንግሥት ወታደሮች ሲዘረፍ በሚያዝያ 1940 ሰማንያ አንድ የእንቅስቃሴው መሪዎችና ደጋፊዎች ተይዘው በጉራ በጂማና በደብረ ማር ቆስ ታሰሩ። በሞቃዲሾ በመንግሥታቱ ኮሚሽን ዘንድ በኢትዮጵያ መንግሥት ላይ ክስ ያሰማው ቡድን አባሎች ደግሞ ከሞቃዲሾ መጀመሪያ ወደ ሳውዲ አረቢያ ከዚያም ወደ ግብጽ ተሰደዱ። በኋላ በግብጽና በኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች መካከል በተካሄደው ዲፕሎማሲያዊ ጥረት ስደተኞቹ በሰላም ወደ አገር ተመለሱ። እስረኞቹም ከጊዜ በኋላ ተፈቱ።

የጊዴላ የመሬት መጉትና አመጽ

የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን

በደቡብ ኢትዮጵያ በሰሜን ከጉራጌ ስምዕራብ ከጊቤ-አሞ ወንዝ፤ በደቡብ ምዕራብ ከወላይታ ፤ በምሥራቅ ከተለያዩ የአርሞ አገጉራባች ማህበረሰቦች ጋር የሚዋሰኑና በመካከላቸው ባለው ሊንጉስቲካዊ የቋንቋ ተመሳሳይነትና መስተጋብር በምሁራን ዓለም “የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን” ወይም “ሰዳማ” ተብለው በወል የሚጠሩ፤ በቋሚ ሰብል ኢኮኖሚያቸውና ባህላቸው ማለትም በእንሰት በቡና እርሻ በአገሪቱ የታወቁ ተዛማጅ የሲዳማ፤ የሀዲያ፤ የጊዴላ፤ የከምባታ፤ የአላባ፤ የጥምባር፤ የቡርጂ፤ የማረቆ ማህበረሰቦች ኩጥንት ጀምረው በአካባቢው በታሪክ በቋንቋ በኢኮኖሚ ፤ በባህል ፤ በሃይማኖት በጥንቱ የሀዲያ መንግሥት ቅርስና በቀድሞው የጉልተኞች ሥርዓት እርስ በርሳቸው የተያያዙ ሕዝቦች ስለሆኑ በዚህ መጽሐፍ ከዚህ በታች የቀረበው አጭር የጊዴላ ጥናት በብዙ መንገዶችና ምክንያቶች የተጠቀሱት ማህበረሰቦች የናሙና ጥናት ነው።

ማጠራገሚያ 18

የምሥራቅ ደጋው ኩሻዊ ማህበረሰቦች ሊንጉስቲካዊ የቃላት ግንኙነት ከመቶ

ማህበረሰብ	ከምባታኛ	ጥምባርኛ	አላብኛ	ሲዳማኛ	ጊዴላኛ	ቡርጂኛ	ማረቆኛ
ሀዲያኛ	61	58	58	58	51	41	?
ከምባታኛ		86	82	64	54	40	?
ጥምባርኛ			82	64	58	41	?
አላብኛ				67	57	42	?
ሲዳማኛ					63	47	?
ጊዴላኛ						45	?
ማረቆኛ							?

ማግኘት፡ F. Cotterell, Born At Midnight (1973).

ማጠራገሚያ 19

በ1976 የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን የሕዝብ ብዛትና የመሬት ስፋት

ተ.ቁ	ማህበረሰብ	የሕዝብ ብዛት	የመሬት ስፋት በኪሎ ሜትር ካሬ	የሕዝብ ብዛት በአንድ ኪሎ ሜትር ካሬ
1	ሲዳማ	1,291,082	7,700	168
2	ሀዲያ	636,196	3,660	174
3	የጊዴላ	461,682	4,960	93
4	ከምባታ	456,797	1,000	457
5	አላባ	96,803	1,200	81
6	ጥምባር	61,373	600	102
7	ቡርጂ	28,668	1,800	16
	ድምር	3,032,601	20,920	አማካይ 145

ማግኘት፡ የ1976 የሕዝብ ቆጠራ፡